

ULDUZ

№05 (588)

WWW.AZYB.AZ
WWW.AYB.AZ

AYLIQ ƏDƏBİYYAT DƏRGİSİ MAY 2018

- ✓ Rahid Uluselin ekspertizası
- ✓ Elçin: örnek yaziçi
- ✓ Fərqanə Yusifqızının özüylə söhbəti və şeirləri
- ✓ 100 ilin Cümhuriyyəti
- ✓ Dərgidə kitab

BU SAYIMIZDA

3

Rahid ULUSEL
"ULDUZ"un bir sayı,
ədəbiyyatımızın
hər günü

7

Fərqanə
YUSİFQIZI
özüylə söhbəti
və şeirləri

10

Örnək
Xalq yazıçısı
Elçin Əfəndiyevin
75 yaşı
tamam olur

16

Emin PİRİ
səngərdən
məktub

19

KLOD LEVİ-STROS
qısa fikirlər xəzinəsi

22

Səmayə NƏNƏ
"Söz bazarı"

24

Günay
SƏMA ŞİRVAN
şəir vaxtı

26

NARINGÜL
iki esse

30

Namiq
HACIHEYDƏRLİ
yeddi yarpaq

32

Vüsal NURU
Yerlər göy
arasında

39

Yafəs TÜRK SƏS
seir vaxtı

41

Azərbaycan
Xalq
Cümhuriyyəti –
100

Nizami
TAĞISOY
Postmodernizm

44

1967-ci ildən çıxır
Şəhadətnamə № 238
Nömrənin eksperti:
Nərgiz Cabbarlı

Təsisçilər:

Azərbaycan Yazarlar Birliyi və
«Ulduz» jurnalının kollektivi

Baş redaktor

Qulu Ağsəs

Redaksiya heyəti

Tərəna Vahid
(Baş redaktor müavini)

Həyat Şəmi

Elçin Mirzəbəyli

Xəyal Rza

Səhər

Xanəmir

Rəsmiyə Sabir
Elxan Yurdoglu

Nuranə Nur

Anar Amin

Elmar Vüqarlı
Ələmdar Cəbbarlı

Qılman İman

Hafiz Hacıxalı
Nisəbəyim

Fərid Hüseyn

Məshəti Musa

Elşən Əzim

Seyfəddin Altayı
(Türkiyə)

Xaqani Qayıblı

(Estoniya)

Baloğlan Cəlil

(Başqırdıstan)

Saadat Muxammadova

(Özbəkistan)

Nilufər Şixli

(Rusiya)

Bədii redaktor

Ədalət Həsən

Ünvanı: Az-1000, Bakı,

Xaqani küçəsi, 25

ulduz_dergisi@mail.ru

dursul@mail.ru

www/ayb.az

Telefon: 498-72-43

Cəpa imzalanıb: 17.05.2018

«Ulduz» jurnalı redaksiyasında

yığılıb səhifələnib.

«Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya»

müəssisəsində

çap olunub.

Sifariş №27, Tiraj: 300

Qiyməti: 2 man.

1967-ci ildən çıxır

Şəhadətnamə № 238

Nömrənin eksperti:

Nərgiz Cabbarlı

51

Aləm
KƏNGƏRLİ
nəşr

59

Şəfa VƏLİ
“Mənim
layihəm”

62

Əlisəfdər
HÜSEYNOV
Bu kino ki var...

70

Namiq ZAMAN
“Sıxdı bu
qəfəs məni”

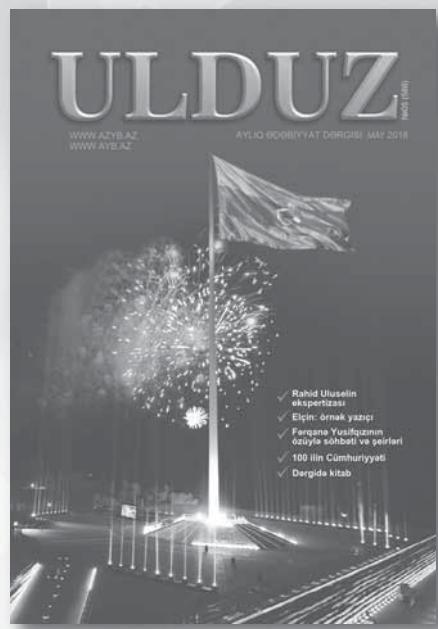

71

Haydar ERGÜLEN:
“Eşq yaradılışın
mahiyətidir”

76

Dərgidə kitab

**«AZƏRMƏTBUATYAYIMI»
AÇIQ SƏHMDAR
CƏMİYYƏTİ**

«Ulduz» jurnalına abunə olmaq üçün respublikanın bütün şəhər və rayon «Mətbuatyayımı» şöbələrinə müraciət etməyiniz kifayətdir.

**«QAYA»
MƏTBUAT YAYIMI**

«Ulduz» jurnalına abunə olmaq üçün respublikanın bütün şəhər və rayon «QAYA» mətbuat yayımı şöbələrinə müraciət etməyiniz kifayətdir.

**«EKSPRESS»
MƏTBUAT YAYIMI**

«Ulduz» jurnalına abunə olmaq üçün respublikanın bütün şəhər və rayon «EKSPRESS» mətbuat yayımı şöbələrinə müraciət etməyiniz kifayətdir.

Jurnalın

1 aylıq abunə qiyməti – 2.00 man.

6 aylıq abunə qiyməti – 12.00 man.

Bakı şəhərində abunə yazılməq istəyənlər:

440 – 27 – 85
440 – 39 – 83
440 – 46 – 94

564 – 63 – 45
598 – 35 – 22
556 – 67 – 13
564 – 48 – 96

437 – 28 – 10
408 – 17 – 51

nömrəli telefonlara zəng edə bilərlər.

ISNN 0134-522 İNDEKS AZ 1000 2 AZN

“ULDUZ”UN bir sayı, ədəbiyyatımızın hər günü

Rahid ULUSEL,
professor

“Ulduz” dərgisinin aprel sayı 15 yaşılı Dunayla 673 yaşılı Qazi Bürhanəddini Azərbaycan Sözünün vəhdət məkanında görərək təqdim edir (klassik ədəbiyyatımızın bilicisi Cəlal Bəydiolinin təqdimatında). Dunay Osmanlı məktəblidir, Qazi Bürhanəddin hökmədar. Ancaq onların hər ikisi bu məkanda doğmalaşır: Dunay ədəbiyyata “göyzündən” enir, Qazi Bürhanəddin həyatın hər döngəsində – savaş meydanlarında çarışan insanları təsəvvüf qanadlarında göyüzünə qaldırır. Dunay düşünür ki, qəlbinin güzgüsündə gördüyü göyüzü – “gözəl bir rəssamın yaratdığı ən gözəl tablodu. Tanrıının əl işidi”, “dayəsinin süd yerinə eşq içirdiyi” Qazi Bürhanəddin isə əmindir ki, gözəlliyi əksən, sevgi göyərəcək! – “Hüsн əkilsə, eşq bitirür könül...” Elə ədəbiyyatımızın gəldiyi yolda böyük Məhəmməd Füzuli sanki Qazi Bürhanəddinlə Dunayı əl-ələ tutduraraq deyəcəkdi¹ “...Sənə əskik deyil, göydən yağar, yerdən bitər aşiq!”

“Ulduz”, həmişə olduğu kimi, bu sayında üslubu, poetik nəfəsi ilə seçilən müəllifləri, çoxrəngli janr palitrasını təqdim etməklə, *hərəkatda olan ədəbiyyatın* bu gün hansı ovqatda, axtarış səylərində olması barədə təsəvvür yaratmağa, ədəbiyyatda xüsusi lə *gəncliyin yaradıcı enerjisini* üzə çıxarmağa çalışır. Keçmişin və yaşadığımız çağın klassikasına da ona görə üz tutur ki, ədəbiyyatda təzəcə ayaq tutub yeriməyə başlayan hər gənc müəllifin, onun yaratdığı hər yeni sözün cilalanaraq, böyüyrək, qüvvətlənərək klassikaya doğru uzanan yolunu işıqlandırı bilsin.

Müasir dövrümüzün klassiki Anarın yaradıcılığına da elə bu baxımdan yanaşılır. Onun haqqında dərgidə özünə yer almış yazılar – alim, yaziçi və dramaturq Firuz Mustafanın “Anarın yaradıcılıq baharı” məqaləsi, Təranə Vahidin “Ədəbiyyatımızın gerçək qəhrəmanı – Anar” publisistik araşdırması, Ədalət Həsənin “Yadimdadı...”

xatırlaması bu büyük yazıçının portretini tamamlayacaq cizgilərlə zəngindir. Müəlliflər "Azərbaycan ədəbiyyatının bütöv bir dövrünün rəmzi" sayila bilən (Ramiz Rövşən) Anarı milli mədəniyyətimizin tarixi-genetik bütövlüyünün dərk edilməsində müstəsna xidmətlər göstərmış mütəfəkkir sənətkarlarımızdan biri kimi səciyyələndirir, realistik nəsrin seçkin örnəklərini yaradan, həm də "polifonik üsluba malik olan yazıçının əsərlərindəki qroteks, fantastik və mistik çalarlara", (Firuz Mustafa), "XXI əsrin gerçək Dədə Qorqudunun" – Anarın dünya və elcə də ümumtürk ədəbiyyatında tikdiyi Azərbaycan odasına (Təranə Vahid), onun bir mədəniyyət və incəsənət adamı kimi yaradıcılıqda yalnız peşəkarlıq keyfiyyətlərini əsas tutmasına (Ədalət Həsən) diqqəti yönəldirlər. Tənqidçi-filoloq Elnarə Akimova isə bu günlərdə 70 illiyi keçirilən Vəqif Yusiflinin tənqidçilik fəaliyyətini çağdaş ədəbiyyatımızın ədəbi proses olaraq öyrənilməsində mühüm mərhələ sayır.

Aprel "Ulduz"unun "poeziya ulduzları" – Ay Bəniz, Emin Akif, Qismət Məsimov, Oğuz Ayvaz, Seymour Su, Nigar Arif, Elvin Əlizadə,

"nəsr planetləri" isə Natiq Rəsulzadə, Aydın Tağıyev, Dəniz Pənahova, Elçin Tanrıgil, Şahanə Müşfiqdır.

Ay Bənizin heç adı da olmayan şeirlərinin dopdolu dünyası var. Xüsusi lə ilk şeir, fikrimcə, əsl poeziya nümunəsidir. Ədəbiyyatın yaddaşında qalacaq bir şeir. Həzin nisgili bütün misralarında titrəşən bu şeir elə sona çatdığı bənddə sanki güclə sezilən yeni bir rüseym-dünyaya açılır:

*Sən göz yaşı tökürsən, gül bitir izlərindən,
Öpüb dodaqlarını yaşadır ahın səni.
Son ümid pəncərətək asılır gözlərindən,
Kölgən düşməyən yərə daşıyır ruhun səni...*

...İnsan ruhunu kəşf etməsəydi, elə bədən olaraq qalacaqdı. Səsi musiqiyə, sözü poeziyaya, boyanı rəsmə, hərəkəti rəqsə, daşı monumentə, ağacı kamançaya çevirə bildikcə insan canında ruhun qımlıtlarını eşidib, duyub. Bu proses başa çatıbmı? Yəqin ki, yox. İnsan iç kosmosunda ruhunu məhz *kəşf edir*. Ona görə də bütün yaradıcılıq aktlarında insan *diksənir*. Bu – sakit axarında baş verən

BU SAYIMIZDA

3 Pərvin Mart "Ulduz" u	32 Daniz PƏNAHOVA +1	50 Nigar ARIF debut
7 Ay BƏNİZ özyəylə söhbəti və şeirləri	21 Dunay OSMANLI debut	53 Qan TURALI "Hərə bir qəhrəmanın oldu..."
11 Firuz MUSTAFA Anarın yaradıcılıq baharı	22 Qismət MƏSIMOV şeir vaxtı	63 Elvin ƏLİZADƏ debut
15 Emin AKİF şeir vaxtı	24 Elnara AKİMOVA ədəbiyyatımızın isti qəm	64 Natiq RƏSULZADƏ Qofstřim
19 Qısa fikirlər yazıları	28 Oğuz AYVAZ 1+	43 Seymur SU Bir fotosu qalmış adam
45 Elçin TANRIGİL Günəşin batması	67 tərcümə səlti	71 Aydın TAĞIYEV nasr
74 Dərgida kitab	74 Dərgida kitab	

Təsisçilər:
Azərbaycan Yənşəy Birliyi və
«Ulduz» jurnalının kollektiv

Bəsi redaktör
Qulü Ağcası

Redaktörlər Heydi
Tərənnə Valid
(Bəsi redaktör nümayənə)
Hüsnə Jorə
Elçin Müraciyyəli
Kəyfi Rza
Şahar
Xanım
Rəsmiyə Sabir
Elman Yurdəli
Nurmar Nur
Aysənur
Elmar Vüqar
Ələmdər Cəhərşəh
Qəlimən İman
Hüsiyən Hacıyev
Nüshəyin
Furid Nüşəyn
Məşəfi Masa
Elçin Müraciyyəli
Seyfəddin Alışık
(Türkəyə)
Kəşanı Qayıblı
(Ermənistan)
Rəsulqul Cəlil
(Bələqrədistan)
Sənat Muxamedzadə
(Qazax)
Nüshər Səfər
(Rusiya)

Bəsi redaktör
Ədalət Həsən
Dursat As-1000
Xaqani Əliyev
15 ulduz.ergo@yandex.ru
dursat@yandex.ru
www.yah.az

Təqdimat
43
Cəpa imzalanıb: 19.04.2018
ülfət: jurnalın redaktöryasında
yığılbən sabitləşdirilir.
Ətəhləf: təqdimatın redaktöryasında
məsələlərdən
çap olunur.
Sifariş: 93-30
Təqdimat: 300
Oyrıntı: 1967-ci iləndən
Şəhədrəsmə № 238
Nömrənin eksperti:
Rəhid Ülənel

qavrayışdan tamamilə fərqlənən bir haldır. Bütün dünya dillərində adı danışq sözləri ədəbiyyatın bətnindən beləcə, "estetik canlar" kimi doğulur. Artıq o Sözün Taleyi vardır! O Söz onu poeziyada yenidən dünyaya gətirən insanın özündən də qat-qat uzunömürlü olacaq...

Emin Akif sözün sükunətindən burulğanlarına adlamağı, içindən "cın" yox, "Ələddin" çıxarmağı, ironiyasından doğruları sızdırmağı xoşlayır, uduzulan ömrə "it aparan olsun!" da deyir, ancaq dünyadan usanmışları həyata qaytarmağa da söz tapa bilir:

*...bilirəm,
sənin də ürəyindən keçib,
demisən, göbəyim boynuma
dolaşayıdı kaş,
intihar edəydim ana bətnində,
indi sən də bil ki,
doğulmaq - okeanın ortasındakı qəsrən
qaçmaq kimidir...*

İdealla reallığın arasındaki çırpıntınlarda yaşanan duygular dalgalana-dalgalana Qismət Məsimovun da şeirlərinə gəlir, burada bulanır da, durulur da. Bir dayaq, söykənc tapılma-yanda, unudulanda, belə bir çəşqinliqda da varılır:

*Kimə hədiyyədi, kimə yuxudu,
Arzuya açılmış bazar dünyada.
Gedirsən, ya məni, ya dünyani al,
ALLAH da mələksiz azar dünyada.*

Qismət bəyin diksindirən misraları isə onun şeirlərinin getdikcə bütünləşib-kristallaşacağına, poetik məna bolluğu ilə daşacağına əminlik yaradır. Yalnız "tabut taxtasından ömür düzəltməyə" qadir olduğuna inanan şair poeziyanın estetik qüdrətinə inam yarada bilər: "*Mən şeir yazmasam, sən adı qızsan.*"

Oğuz Ayvazın şeirləri verlibrin orijinal formasındadır ki, hər poetik parça sanki sona çatmadan yenisini doğur, beləcə, bir-birindən doğan duyu-külçələrin qırılmaz zənciri poetik məna mehvərində halələnir. Oğuz Ayvaz şeirlərində impressionist boyalarla hərəkət edən

tablolar yaradır. Bu tablolarda duyulmazı duyulan, bilinməzi bilinən, inanılmazı inanılan etməyin gücü, sehri var. Yalnız şair sanki bir müqəddəsə müraciət edirmiş kimi "küçələri özünə vətən seçən köpəyə" – "Sən ey günəşin sakini!" deyə bilər.

Arxitektonikanı yaradan poetik detalları tapmaq və şeirin binasını ustalıqla tikməkdir sənətkarlıq. Gənc şairlərin yaradıcılığı böyük axtarışlar tələb edən bu çətin yolun sı-naqlarında yetişir. Seymour Su yaşidləri kimi həmin yolun yoxusundadır. Uğurları da var, uğursuzluğu da. Onun şeirləri sona doğru irəlilədikcə, bütövləşmənin sərrast akkordlarını vurmaq əvəzinə bəzən ("Bir əsrlilik şeir yaz") zəifləyir, sanki zirvələnməyə heyi, taqəti çatdırır. Halbuki şeirin içərisində çox güclü misralar var. Əgər şair heç salam verilməyən adamın içində bu duygunu kəşf edirsə, – "Eh, sən nə böyük qüvvəsən, salam! // Səni mənə versəydi... // bilərdim ki, adamam!" – deməli, onun tikdiyi poeziya binası ədəbiyyat şəhərində özünə ünvan tapacaq.

"Gəmi boyda arzuları sinəsində yelkən açan" Nigar Arifin və tənhalıqdan sıxlıq dərdə belə "Niyə qalsın ortalıqda bu yetim?" deyən Elvin Əlizadənin də şeirləri gövdəsini bərkitməkdədir. Əlbəttə, gənc şairlərin "beli bükülən ömür"dən (Nigar Arif) danışması, "dünyaya vəfasız demə" (Elvin Əlizadə) didaktikası, məncə, yerində deyil. Poeziyada şablonlaşmış ifadələrdən və əslubi qəliblərdən də mütləq şəkildə çəkinmək gərəkdir. Çünkü bunlar hətta orijinal fikirləri belə sarısqıqtək sarır, kölgələndirir...

Aprel "Ulduz"unda çağdaş Azərbaycan nəşrinin seçkin nümayəndələrindən Aydın Tağıyev və Natiq Rəsulzadə ilə yanaşı, gənc nasirlər Dəniz Pənahova, Elçin Tanrıgil və Şahanə Müşfiqin də yaradıcılığından örnekler yer alıb. Hətta əslubundan bilinir ki, bu yazıların hansı iki əsri qovuşdurən bədii düşüncə təcrübəsinin, hansı XXI əsrin başlanğıcındakı kövrək, həm də yetərinə iddialı axtarışların barıdır. Natiq Rəsulzadə ("Qolfstrim", ikinci hissə) elə birbaşa özünün bir nasir kimi yaradıcılıq təcrübəsindən danışır, klassik dünya və Azərbaycan heka-

yəciliyinin ənənələrini öz qatında davam etdirən Aydın Tağıyev isə yenə də bəzən novella, bəzən pritça keyfiyyətləri alan kiçik hekayələrində “atomik süjetlərlə” həyata nüfuz edərək onun ləp dərinliklərində gizlənmiş insanılık cövhərini çıxardır.

Dəniz Pənahovanın “Çiyələkli saqqız” hekayəsi mənə irreal və surreal elementlərlə hörülmüş, Fellinisayaq naturalist neorealizm əlamətlərini özümsəmiş əsər təsiri bağışladı. O, zibilliyyə atılmış dəftərin xatirələrini rekonstruksiya edir. Yazarının bacarığıdır ki, burada təkcə əsərin qəhrəmanı – Qız deyil, onu əhatə edən hər şey danişir. Burada hətta “şərab şüşəsinin yanındakı bıçaq da üşüyür.” Adını dəyişə-dəyişə həyatını dəyişməyə çalışan Qızın “metamorfozası” onu özgələşmənin cürbəcür labirintlərinə salır. Qız sussa da, içərisi qışqırır. Avtobus vağzalında ana-bala söhbətini diqqətlə dinləməsi anladır ki, həssaslığını itirməyib, nə qədər çalışsa da, köhnə həyatının qırından çıxa bilməyib. Dostoyevskinin ev-muzeinə baş çəkmək üçün Peterburqa gedən Qız bu şəhərin küçələrində qəflətən bir qızçıqazla rastlaşır. Hə. Qızçıqaz, bəlkə, elə onun özüdür! Gənc yazıçı Dəniz xanım bundan daha o yana gedə bilmir: Frans Kafkanın “Çevrilmə” əsərindəki (1912) Qreqor Zamzanın əcaib həşərata çevrildiyitək, onun qəhrəmanı – Qız da saqqallı bir məxluqa çevrilir. Bizi bunun həqiqət olduğuna inandırmaq üçün Qızın əli ilə hətta onun saqqalını da tumarlaşdır! Heç nəfəs dərməmiş, qarşımıza Qabriel Qarsia Markesin “Yüz ilin tənhalığı” romanındaki (1967) Remedios çıxır! Dəniz xanımın “çiyələkli qızı” gözəl Remedios göyə uçduğutək kiçilərək yoxluğa qarışır... Mən bu zəif reminissensiyəni qapataqla, postmodern este-

tikanın “kanonlarına” əks-argument olaraq təkcə onu deyə bilərəm ki, *İnsan* – ədəbiyyatın üzərində eksperiment apardığı qurbağası deyil...

Elçin Tanrıgilin “Günəşin batması” hekayəsindəki “günahları ilə böyüyən” Günəş də həyatın ayrı, daha faciəli, daha ağırlı döner-gələrindən keçib elə Dəniz Pənahovanın hekayəsindəki “çiyələkli qızın” sonluğuna çatır, lakin intiharla: anasına xəyanət etdiyini zənn edən Günəş günəşin batdığı yerdə batır. Gerçək həyatımızda çoxalan intiharlar, deyəsən, ədəbiyyatımızın da sinirlərinə daha çox yeriyir. Şahanə Müşfiqin “Trio”ndakı üç maraqlı kiçik hekaya də xanım yazarının novella paradoksallığı yaratmağa qadir olduğunu və bu səpkidə dərinləşmə imkanlarını açacağını söyləməyə əsas verir.

İmzası artıq bizim ədəbiyyatımızda iz buraxmış Qan Turalının “Hərə bir qəhrəman oldu” on şəkilli, bir pərdəli hekayəsi, məncə, onun yazarı potensialından xeyli aşağıdır. Əsər aktual bir mövzuya, bu il 100 illik yubileyini keçirməkdə olduğumuz Cümhuriyyət qurucularının taleyinə (yalnız bir süjet xətti üzrə) işiq tutsa da, hadisələrin dramatizmi təbii gərginliyi, personajların dialoqu canlı danişığı yetərincə əks etdirə bilmir. Demək olar ki, yalnız sonda Cümhuriyyət Qəhrəmanın sevgilisi Gülbənizin söylədiyi monoloq və sonuncu remarka təsirlidir.

“Ulduz”un “tərcümə saatı”nda təqdim etdiyi ispan romantik yazarı Qustavo Adolfo Bekkerin (1836-1870) “Ay işığı”nı Məmməd Məmmədli orijinaldan – ispancadan uğurla tərcümə edib. Hörmətli tərcüməçi ispan klassik ədəbiyyatının daha seçkin nümunələrini, məsələn, Migel de Unamunonun bizim tərcümə mədəniyyətimizi canlandırma biləcək “Avel Sançes” və “Duman” kimi şədəvrələrini də doğma dilimizə çevirə bilər.

“Ulduz” dərgisinin aprel sayı günümüzün ədəbi konveyerindən nə qədər zay məhsulun çıxdığı, media sallaqxanasında gün ərzində saysız-hesabsız sözün başının kəsildiyi çağda çalışıb ki, bizə ədəbiyyatımızın yazını duyursun, bacardıqca istedadla yazılmış əsərləri təqdim etsin, Sözümüzü çıçəkləndirsin...

Özüylə söhbəti...

– Özünlə çox söhbətin olub. Niyə heç birini qələmə almamışan?

– Kafkanın bir sözü var: Mənim yalnızlığım insanlarla doludur. Özümlə söhbət, əslində, ürəyimlə danışmaqdı. Yaratıcıqlarımız isə beyinin məhsuludu. Ürəyimizlə söhbətimiz ikimizə aiddi: ürəyimə və mənə. Saxlanacaq yerimizdi axı. Birindən soruşublar ki, televizor pultu olsaydın, harda gizlənərdin, cavab verib ki, divanın altında...

– Göydən Yerə enən Söz, yoxsa Yerdən Göyə qalxan Söz? Hansı sənə daha doğmadı?

– Əslində, elə söz var ki, ilahidir, müqəddəsdir. Oxuyursan, Allaha bir az da yaxınlaşırsan. Gözəl söz göylərdən ilhamlanır və geriyə – göylərə göndərilir. Dua kimi. Amma bu dua Allaha qorxudan edilən dua deyil, Allaha sevgidən yaranan duadır.

– Bəzən sevgi şeiri sevgidən daha gözəlsə... nə etməli? – sevməli, ya sevgi şeiri yazmalı?

– İnsanın gözəlliyi fiziki özəllikləridir. Ruhun gözəlliyi isə sevgidir. Sevginin ən böyüyü isə eşqdır. Bütün gözəllikləri yaranan eşq deyilmə!

Fərqañə YUSİFQIZI

(Türkiyə)

– Qadın, sən özün şeirsən! Nədən şeir yazırsan, üstəlik? Heç soruşdunmu özündən?

– Şeirdə bir ilham verən tərəf var, bir də ilham alan tərəf. Qadın da ilham verən tərəfdir. Şəninə tərif deyilən qadınlar var ki, narsizm xəstəliyinə tutulurlar. Amma bir nüans da var ki, qadın sevməsə, şeir ola bilməz. Onun da duygularını izhar edən qələmidir.

– Ədəbiyyatın bəşəri xilas edib-etməyəcəyini dəqiq bilmirəm, amma söz öz müəllifini məhv edə bilir...

– Dostoyevski deyəndə ki, dünyani gözəllik xilas edəcək, hələ birinci dünya müharibəsi başlamamışdı. Bəlkə, o zaman bu sözü sülh sözü ilə əvəz edərdi. Dostoyevskinin fikrinə istinad etsək, deyə bilərik ki, həzin bir şeir, bir eşq romanı da gözəlliyin bir parçasıdır. Ədəbiyyat güzgündür. Ətrafımızda baş verənlərin və duygularımızın inikasıdır. Yaxşı ədəbiyyat nədir, bunu zaman deyir. Servantes "Don Kixot"u yazanda peşman olmuşdu ki, niyə şeir yazmır, belə mənasız əsər yazar. Amma bu gün biz onu "Don Kixot" a görə xatırlayıraq. "Söz öz müəllifini məhv edə bilər, ya yox?" sualına belə cavab verərdim: Yaşadıqlarını yazan müəllif onları qələmə aldıqda o hisləri, həyəcanları təkrar yaşayır və bu, onun məhvini səbəb ola bilər...

...və şeirləri

MƏNİ BAŞQA SEV

Məni hamı kimi deyil,
başqa sev.
Burax gəl sevdiyin son qadını da.
Al gözlərindən ən son baxışını,
al gətir
alovunu, odunu da.
Məni başqa sev,
məni bambaşqa sev.
Havada uçsun hər dediyin kəlmə...
Hər şey gözəl olsun,
bir xahiş, amma
özünü sevdirmə,
bununçün gəlmə...

ŞEİR QADIN

Bu gecə gözümüzdən şeir tökülür,
heclar asılıb kirpiklərimdən.
Mən şeir qadınam –
sevə bilməzsən!
Misra-misra unut,
xatırla bənd-bənd.

Mən şeir qadınam –
səni itirib,
bir sevgi şeirimdə taparam, bəlkə.
Səbəbsiz inciyib,
Sonra, kim bilir,
ən şirin misrama qatarəm, bəlkə...

Ətrini, sehrini qoyub kənara
bircə gülüşünə dastan yazaram.
Mən şeir qadınam,
mən yenə oyam.
Silərəm!
Yenə də başdan yazaram...

MƏKTUB

Məndən nigaran qalma,
hər şey qaydasındadı,
yuxum qaçıb, sadəcə,
heç bilmirəm hardadı...

Evin divarlarından
yuxusuzluq tökülür.
Bayırda dan yeri də
sən olmadan sökülür.
Yuxu cəhənnəmə e,
dörd tərəfim işgəncə.
Yenə iştahım qaçıb,
yaşayıram beləcə.
Hara baxsan, dərmandı,
yenə xəstə olmuşam.
Sevginə bürüñürdüm –
üstüaçıq qalmışam.
Quruyub dodaqlarım,
indi uçuq-uçuqdu.
Sulugözlü olmuşam,
ehh, biabırçılıqdı..
Bunlar dərdin yarısı,
havalardan pis keçir.
Günlər bozarıb yaman,
Bir-birindən seçilmir.
Adını unutmağa
bəhanələr tükənib.
Dünyanın şor suları
kirpiyimə yüklənib.
Həə, bayaq nə deyirdim?
Heç vecinə də alma.
Hər şey qaydasındadı,
məndən nigaran qalma...

SƏNƏ GEDƏN YOL

Sənə gedən yol çox uzundu,
Tanrıya gedən yolların
bircə çığırı kimi,
bir işiq yolu qədər, məsələn...
Hər gün tısbağı yerişilə
gəlirəm sənə sarı,
heç özüm də bəyənmirəm
yerişimi...
Mən gündüzlər yaşamıram,
mənim günüm, gündüzüm
geçələrə calaqdı.
Kor kişi bizə yoldaş,
kor yuxu bizdən qaçaq.
Hər gecəm sənlə dolu
bir şeirlilik varaqdı...
Bütün müqəddəs adlar
adına bənzər addır.
Bütün müqəddəs ruhlar

ruhun ilə əkizdi.

Cənnətim...

qoruyucum..

ibadətim..

orucum...

Deyəsən, axşam düşür,

nə susuzam,

nə acam...

İndi azan oxunar,

mənə "sevirəm" söylə,

o sehrii sözünlə

iftarımı açacam...

HƏLƏ YOL ÜSTƏYƏM...

Hələ yol üstəyəm, səfərim uzaq,

Məni öz yolumdan saxlamaq olmaz.

Çölümde atəş var, içimdə sazaq,

Məni bu səfərdə haqlamaq olmaz.

Yoluma qayalar, daşlar düzülər,

Qəddimi əymədən keçib gedərəm.

Qoymaram kimsənin qəlbini üzülə,

Bütün pislikləri biçib gedərəm.

Əkərəm dünyaya yaxşılıq dəni,

Zalımın zülmünə sədd olar şeirim.

Qovaram qəlblərdən dumani, çəni,

Sevən könüllərə bənd olar şeirim.

Beləcə, dünyaya nur çılayərəm,

Zülmət ürəklərdən baş alıb qaçar.

Baxıb insanlara əl eyləyərəm,

Çöhrələr ətrafa təbəssüm saçar....

...Hələ yol üstəyəm, səfərim uzaq,

Məni öz yolumdan saxlamaq olmaz.

Çölümde atəş var, içimdə sazaq,

Məni bu səfərdə haqlamaq olmaz.

SİL MƏNİ

Yumub gözlərini sil xatirəmi,

Adımı, sözümüz, baxışlarımı.

Düşün ki, pislərin ən pisi mənəm;

sil mənə,

duamı, qarğışlarımı.

Daha sənlə bağlı bütün arzular

Qırılıb bir kündə bizi izləyir.

Yaralı sevdamız çarəsiz halda

Sağlıq ocağında növbə gözləyir.

Sil mənə,

Yadında nə varsa, unut;

Ətrimi, sehrimi, gülüşlərimi.

Dadı dodağından heç getməyəcək

O məsum, utancaq öpüşlərimi.

Düşünmə, keçəcək umu-küsülər,

Yenə də qəlbimiz birgə atacaq.

O saxta, yalançı məhəbbətinin

Ucuz ürəyinə geri satacam.

Yumub gözlərini, sil xatirəmi,

Adımı, sözümüz, baxışlarımı.

Düşün ki, pislərin ən pisi mənəm;

sil mənə –

duamı, qarğışlarımı...

YAĞIŞ YAĞSIN YUXUMA

Yuxuma gırsın yağış,

Yağsın hey dayanmadan.

Sonra sən...

Gəl qovuşaq,

Yuxudan oyanmadan...

Bizə yaxın gəlməsin

Nə ayrılıq, nə həsrət...

Yuxuma gəlməsin qoy

Köksümü cızan möhnət.

Yuxuma gəl...

Qovuşaq..

Dəysin mənə əllərin...

Yağan yağışın altda,

Xəyal quraq,

nələrin...

Toxunsun dodaqların

Öncə işlaq telimə.

Sonra nəfəslərimiz

Qarışın bir-birinə...

Yuxuma gəlsin yağış,

Dönüm dumana, çənə.

Sonra səni gətirsin,

Səni gətirsin mənə...

Vaqif YUSİFLİ,
filologiya elmləri doktoru

Örnək

(Xalq yazıçısı Elçin Əfəndiyevin
75 yaşı tamam olur)

Bu gün çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatının ön sıralarında gedən, bu ədəbiyyatın əsl mənəda SİFƏTİNİ təyin edən şəxsiyyətlərdən biri də Elçindir. Bu gün Elçinin adı hər bir azərbaycanlı üçün tanış və doğmadır. Son dərəcə qürur doğuran odur ki, milyonlarla oxucunun bu məhəbbət və ehtiramını illər, onilliklər də təsdiq edə bilər. Elçin keçmiş SSRİ məkanında Azərbaycanı layiqincə təmsil edən, Ümumittifaq ədəbi prosesində GÖRÜNƏN və SEÇİLƏN yazıçı-tənqidçi kimi diqqəti cəlb edirdi. Sonrakı onilliklərdə – 90-cı illərdə və iki mininci illərdə də Elçin yaradıcılığına maraq və diqqət azaldmadı. Səbəbi odur ki, bir yazıçı kimi Elçin üçün yaradıcılıq axtarışları heç vaxt tükənməmişdir. O sanki ilk hekayəsinin çap olunduğu 1959-cu ilin iyun ayından bu günəcən birnəfəsə bu axtarışları davam etdirir. Təbii ki, istedadlı bir yazıçı üçün həmişə axtarışda olmaq kəşflərə və təsdiqə aparan yoldur.

Elçin və onun çoxcəhətli (janr və mövzuya) yaradıcılığı barədə söhbətə onun atası, us-tad sənətkar İlyas Əfəndiyevi xatırlamaqla başlamaq istəyirik. Ata – İlyas Əfəndiyev Elçin üçün canlı klassik idi, canlı SƏS idi. Təsəvvür edin ki, bizim hamımızdan min dəfə, milyon dəfə artıq bu gün bu canlı klassiklə, bu canlı SƏSlə ünsiyət və temasda olmaq nə demək idi. Elçin məhz bu ədəbi ocaqda – İlyas Əfəndiyevin ailəsində həyat və sənət dərsi keçmişdir. Bu sənət dərslərini belə ümumiləşdirə bilərik: "qı-

linc kimi kəskin həqiqətləri", həyatın sərt üzünü, görünməyən qatlarını qələmə almaq, təsvir olunan obrazlara yalnız yaşadığınız dövrün deyil, gələcəyin prizmasından yanaşmaq, insanın mənəvi dünyasını, hislər, duygular aləmini cəmiyyət hadisələri ilə üzvi şəkildə bağlamaq, hətta uzaq və yaxın keçmişin olaylarını da bu günün ictimai, siyasi, mənəvi mənzərəsi ilə bir araya gətirmək, Azərbaycan dilinin, zəngin folklorumuzun incəliklərinə üz tutmaq, həyatda baş verən ictimai, mənəvi prosesləri vaxtında duymaq... Bütün bu sənət dərslərinə mü-kəmməl yiyələnən Elçin – gələcəyin böyük sə-nətkarı – "mən həmişə bu yaradıcılıqdan öyrə-nirəm" devizlinə sadıq qaldı.

Lakin Elçinin bir sənətkar kimi püxtələş-məsini təkcə atasının – İlyas Əfəndiyevin sənət dərsləri ilə məhdudlaşdırmaq olmaz. Elçin dünya ədəbiyyatına çox yaxşı bələd olan, müta-liəsi geniş bir yazıçıdır. O, dünya ədəbi prosesində baş verən yenilikləri vaxtında duyur, öz yaradıcılığında da həmin yenilikləri hiss etdirir. Və ən başlıcası, o, müasir həyatın, gerçəkliliyin özü ilə temasda, ünsiyyətdədir.

Elçin Əfəndiyev hər şeydən əvvəl istedadlı bir nasirdir. Bu istedadın nişanələri onun elə ilk hekayələrində diqqəti cəlb edirdi.

1966-cı ildə Elçinin "Gənc yazıçının ilk kitabı" seriyasından "Min gecədən biri" adlı hekayələr kitabı işıq üzü gördü. Burada yazının yeddi hekayəsi və "Əsli və Kərəm" adlı lirik-yu-

moristik kiçik povesti təqdim olunmuşdu. Kitab "Nərdivanın birinci pilləsi" hekayəsi ilə açılırdı və müəyyən mənada bu hekayənin adı rəmzi məna daşıyırırdı. Kitabı oxuyub başa çatdırından sonra, doğrudan da, belə bir qənaətə gəlmək olurdu ki, "Min gecədən biri" bir yazıçı kimi Elçin üçün böyük ədəbiyyat meydanında ilk nərdivandır, özü də etibarlı, ucalıq üçün, yüksəlmək üçün – sənətdə özünü təsdiq üçün ilk uçuşdur.

Elçinin mənsub olduğu ədəbi nəsil "altmışlıncılar" adlanır. Anar, İsi Məlikzadə, Əkrəm Əylisli, Fikrət Sadıq, Yusif Səmədoğlu, Fikrət Qoca, İsa İsmayıllızadə, Ələkbər Salahzadə, Vəqif Səmədoğlu, Sabir Azəri, Fərman Kərimzadə bu ədəbi nəslin nümayəndələri sayılır. "Yeni Azərbaycan nəsri" ifadəsi daha artıq bu ədəbi nəslin (nasırlar) yaradıcılığı ilə bağlıdır. "Yeni Azərbaycan nəsri"ni səciyyələndirən müəyyənedici əlamətlər haqqında ədəbi tənqid sonralar öz sözünü dedi. Ən başlıcası o idi ki, nəsrədə bir çox ənənələr, stereotiplər qırılmışa başlandı, mövzu-problematika və sənətkarlıq baxımından mühüm dəyişikliklər nəzərə çarpdı. "Qum dənəsində kainatı görmək" ön plana keçdi, monumental, vüsətli "müsbət" qəhrəman xeyli dərəcədə öz mövqeyini itirdi, nəsrədə ədəbi qəhrəmanların bütün mürəkkəbliyi və ziddiyətliliyi ilə təsvirinə diqqət artdı. Bunun üçün Elçinin 60-70-ci illərdə yazdığı povest və hekayələrə nəzər yetirmək kifayətdi.

Elçinin "Açıq pəncərə" povesti onun 60-ci illər yaradıcılığı üçün səciyyəvi bir əsər idi. Bu povestdə yazıçı insan mənəviyyatına zidd olan meşşanlığı tənqid edirdi. "SOS" povestində isə həmin mövzu davam etdirilir. "Bu dünyada qatarlar gedər", "Poçt şöbəsində xəyal", "Beş qəpiklik motosikl" hekayələrində Elçinin xoş bir romantika ilə nəfəs alan, nağıllı-sehrlı bir aləmə can atan, hər cür mənəvi bəsitlikdən qurtulmaq istəyən, dünyanın rənglərini, rəng bolluğunu duyğularında yaşıdan qəhrəmanlarını görürük. Vaxtilə görkəmli tənqidçi Yaşar Qaraev yazırırdı: "Elçin hər cür yekrəngliyə qarşıdı. Onun ədəbi palitrasında şərti rənglərin bolluğu buradan irəli gəlir. Burada, hətta hər əhval-ruhiyyənin öz rəngi var". Maraqlıdır ki, Elçinin bütün sonrakı yaradıcılığında RƏNGLƏRİN

POEZİYASI öz işığıyla onun nəsrində və dramaturgiyasında cazibəsini əskiltmədi. Bu cəhəti biz "Baladadaşın ilk məhəbbəti", "Gümüşü, narıncı, məxməri", "On ildən sonra", "Talvar" kimi Azərbaycan hekayəsinin ən gözəl nümunələrində də görə bilərik. Bu hekayələrin bir çoxu həm də onunla əlamətdardır ki, Elçin nəsrə yeni ədəbi qəhrəmanlar gətirdi. Ustad tənqidçi Məmməd Arif Elçinin bir çox hekayələrini Azərbaycan nəsri üçün orijinal bir hadisə hesab etmişdi.

Yetmişinci illərdə Elçin bir-birinin ardınca üç gözəl povest yazdı: "Bir görüşün tarixəsi", "Toyuğun diri qalması" və "Dolça". Bu povestlər haqqında qısaca bunu deyə bilərik ki, Elçin nəsrinin həm mövzu, həm də sənətkarlıq axtarışlarının ən bariz xüsusiyyətləri bu povestlərdə daha aydın nəzərə çarpır. Xüsusilə, ədəbi qəhrəman problemi. Bu üç povest, həmçinin "Şuşaya duman gəlib" hekayəsi 70-ci illər Azərbaycan nəsrinin əsas mövzusunu da xatırlatmağa imkan verir – bu da mənəvi saflığa çəkiriş mövzusu idi.

Səksəninci illəri də Elçin yaradıcılığında məhsuldar və səmərəli sayırıq. Onun bu illərdə meydana çıxan romanları – "Mahmud və Məryəm", "Ağ dəvə" və "Ölüm hökmü" bütövlükdə götürüləndə gərgin axtarışların, dünyani, varlığı bədii təfəkkürdən keçirib "başqalaş-

dırmağın" məntiqi nəticəsi idi. "Mahmud və Məryəm" romanında başlıca xətt, İnsan və Zaman problemidir. Mahmud Məryəmin eşqilə çöllər dolanır, dağlar aşır və rastlaşlığı dəhşətli hadisələr onu həyata, insanlara daha ayıq baxmağa çağırır. Mahmudun Məryəm eşqilə kül olması adı bir məhəbbət dəlisinin faciəsi deyil, bu faciədə dövrün ağıllı insanlara divan tutması ifadə olunur. Xatırladaq ki, roman "Əsl və Kərəm" məhəbbət dastanının süjeti əsasında qələmə alınmışdır. Elçinin başqa bir romanında – "Ağ dəvə"də İnsan və Zaman problemi nisbətən yaxın tarixi keçmişin – Büyük Vətən müharibəsi illərinin hadisə və insanları ilə əyanılık kəsb edir. Müəllifin 1984-1988-ci illər arasında qələmə aldığı "Ölüm hökmü" romanını onun yaradıcılığında yeni bir hadisə adlandırmış olar. Bu romanda Elçin 30-40 illik bir zaman çərçivəsində baş verən hadisələri təsvir edir, Azərbaycanın repressiya dövrü ilə müasir dövrü arasında körpü yaradılır.

Doxsanıncı illər geldi. Elçin deyirdi: "1990-cı ilin Yanvar hadisələrindən sonra heç nə yaza bilmirdim... İndi təsəvvür edin, həmişə yazmağa vərdiş eləmiş, demək olar ki, hər gün yaradıcılıqla məşgül olan bir adam birdən-birə heç nə yazmır, yaza bilmir. Yəziçi üçün bu, ən ağır bir vəziyyətdir. Başladım oxuduğum kitabları bir də oxumağa. O kitabların içində Molyerin komedyaları davardı və birdən-birə, özüm də gözləmədən Molyeri Azərbaycan dilinə tərcümə etməyə başladım. "Skapenin kələkləri"ni, "Jorj Danden, yaxud aldanmış ər"i dilimizə çevirdim. Sonra bir müddət Axundov kitabxanasına gedib-gəldim, "Azərbaycan səhnəsi və Molyer" mövzusunu işlədim, sonra Mirzə Cəlili, M.Ə.Sabiri, Ə.Haqverdiyevi, N.B.Vəzirovu da təzədən mütaliə elədim. Və bütün bunlardan sonra özüm üçün də gözlənilməz bir hadisə baş verdi, oturub komediya yazmağa başladım: "Ah, Paris, Paris!"

1996-cı ildə Elçinin "Dəlixanadan dəli qaçıb" adlı kitabı çapdan çıxdı. Bu kitaba Elçinin təxminən eyni mövzulu üç komedyası daxil edilmişdi: "Ah, Paris, Paris!", "Mən sənin dayınam" və "Dəlixanadan dəli qaçıb".

Elçinin dramaturgiyaya gəlişi Azərbaycan teatrının böhran, durğunluq keçirdiyi 90-cı il-

lərin əvvəllərinə təsadüf edir. Bu elə bir dövr idi ki, artıq cəmiyyətdə çəşqinqılıq, kor stixiya, başıpozuqluq, liderlər-partiya rəhbərləri arasında qarşidurmalar göz qabağında idi. Azərbaycan teatrının simvoluna çevrilmiş Baş Teatr həmin bu çəşqinqılıq dövrünü yaşadı, bir müddət təmir üzündən susdu. Teatr sussa da, dram əsərləri yazılırdı. Doxsanıncı illərdə Azərbaycan dramaturgiyası yeni bir mərhələyə hazırlıq və keçid dövrünü yaşadı. Daha çox zamanın ruhuna köklənən dramaturgiya cəmiyyətdə, mənəvi dünyamızda, insanlararası münasibətlərdə baş verən dəyişmələri, həyatın çaxnaşmalarını, ictimai-siyasi problemləri bədii sözün obyektinə çevirdi. Yazılan, səhnəyə yol tapan bir çox pyeslərdə dövrün, zamanın əsas konflikti, bu konfliktin yaranma səbəbləri daha çox diqqət mərkəzinə çevrildi. Zamanın başlıca impulsunu, əsas vurgusunu insan talelərində axtaran, bir çox müşkül suallara cavab tapan əsərlər sırasında Elçinin pyesləri xüsusi yer tutur. "Ah, Paris, Paris!", "Mən sənin dayınam", "Mənim sevimli dəlim", "Mənim ərim dəlidir"... bunlar Elçinin bir pyes kimini doğulan, sonra səhnədə də öz ömrünü yayan sərf dram əsərləridir. Elçinin bu pyesləri komediyanın müasir tipinin nümunələridir. Zamanın dramatik mənzərəsi Elçinin pyeslərində daha qabarık nəzərə çarpır, Elçin cəmiyyətdəki xaotik durumu, hərc-mərcliyi, çəşqinqılığı, mənəvi müflisliyi ifadə etmək üçün bütün tanış tipajları "dəlilər" adı ilə bir yerə toplayır. Yaşar Qarayevin təbirincə desək, Elçin dramaturgiyamızda ilk dəfə olaraq, xoosun, hərc-mərcliyin obrazını yaradır.

Bir daha xatırladaq ki, doxsanıncı illərdə Azərbaycan ədəbiyyatında dramaturgiya digər ədəbi janrlarla müqayisədə xeyli zəifləmişdi, eyni zamanda teatrların da əksəriyyəti təmir üzündən dayanmışdı. Ən böyük bir narahatlıq da onda idi ki, müasir Azərbaycan dramaturgiyasının banisi, əlli il ərzində Azərbaycan teatrlarının repertuarını xeyli dərəcədə zənginləşdirən İlyas Əfəndiyev də vəfat etmişdi. Elçinin dramaturgiyaya gəlişi Azərbaycan teatrında müasir əsərlər sarıdan yaranan boşluğu xeyli dərəcədə aradan qaldırıdı.

İki mininci illərdə yazdığı pyeslərin mövzu-problematikasına nəzər yetirək: komediya-

lарында “дәлilik” мөвзусуну Elçin yeni pyeslərində də davam etdirir.

Əlbəttə, Elçinin iki mininci illərdə yazdığı və əksəri də Azərbaycan və Azərbaycandan kənarda teatrlarda tamaşaya qoyulan pyeslərini bu aspektdən təhlilə cəlb etməmək də olar. Amma Elçin o yazıçılardandır ki, bir mövzunu, daha geniş anlamda – müəyyən bir ideyanı hissə-hissə, başqa sözlə ifadə etsək, pillə-pillə davam və inkişaf etdirir.

İki mininci illərdə qələmə aldığı pyeslərdə Elçin hamletvari “Dünya dəlixanadır” prinsipi ilə hərəkət edir. Hamletin nəzərində Danimarka dünyanın ən pis dəlixanasıydı. Elçinin pyeslərində isə bu baxımdan iki məkanla üzləşir. “Şekspir”də xəstəxana personajları ilə ya-naşı, yad planetdən gələn Drob-13, Sara Bernar, Veneralı, Stalin obrazları da iştirakçılar arasındadır. Məkan Bakı şəhəri, zaman 2005-ci il olsa da, pyesin iştirakçıları müxtəlif dövrlərin, müxtəlif əqidələrin ifadəçiləridir. “Cəhənnəm sakinləri”ndə 1937-ci il xatırlanır, represiya əzabı ilə yaşayan ölkə də Azərbaycandır.

İlk dörd pyesində Elçin komediyənəvis və gülüş ustasıydı. Amma sonrakı pyeslərində janr rəngarəngliyi diqqəti cəlb edir. “Qatıl” əsəri on bir şəkildən ibarət dram adlandırılır və bu əsərin sonu faciəvi bir hadisə ilə başa çatsa da (Qadın onualdadan gənc kişini zəhərləyib öldürür), əsərdə tragik deyil, sonu gərgin dramatik xətt aparcıdır. Əsər “Məhəbbət”, “Ulduzlar aləmində” və “Fəlakət” hissələrindən ibarətdir və hər hissənin özünün daşlığı məna var: “Məhəbbət” başdan-ayağa lirika üzərində qurulub. Qadın bir vaxtlar dərs dediyi, amma indi cavan, yaraşlıqlı bir kişiyə vurulur. Onun hisləri səmimidir. Gənc kişi isə hələ əsl sıfətini göstərməyib, maskadadır, bir qadını ələ almaq üçün ona hələ vaxt lazımdır. “Ulduzlar aləmin-də” qadının sevgi romantikası Ulduz aləminin acı reallıqları qarşısında tarimar olur. “Fəlakət”də isə lirikadan və romantikadan əsər-əlamət qalmayıb, gənc kişinin əsl sıfəti bəlli olur, maska açılır və qadın – sonsuz sevgi ilə yaşayın bu zərif məxluq qıisas alır...

Bir pyesin içində üç əhval.

Elçin “Şekspir” pyesini “ciddi və kədərli komediya” adlandırmışdır.

“Arılar arasında” pyesi isə “bir az kədərli komediya” kimi təqdim olunur.

“Cəhənnəm sakinləri” dram, “Teleskop” tragik komediyadır.

“Sənətkarın taleyi” isə faciədir.

Diqqət yetirək: sırf dörd komediyadan sonra Elçinin pyeslərində komediya ilə faciə bir araya gəlir, komediya adlandırdığı “Şeks-pir”də və “Arılar arasında” pyeslərinin janrı KƏDƏRLİ sözü ilə müəyyənləşir. “Teleskop”da isə buna ehtiyac duyulmur, tragediya ilə komediya sözləri birləşir. Nəhayət, “Sənətkarın taleyi” Elçinin pyeslərində komediyadan faciəyə dönüşü əks etdirir. Bilmək olmaz, bundan sonra yazacağı pyeslərində janr qarışılığı davam edəcək, ya bir janr aparıcı olacaq?

V.Q.Belinski hekayəni «romandan qoparılmış səhifə» adlandırdı. Roman və povestdən fərqli olaraq, hekayədə, necə deyərlər, nəfəs genişliyi yoxdur. Ancaq bu, o deməkdəm ki, hekayədə mükəmməl bədii xarakter yaratmaq, “səciyyəvi bir hadisə, yığcam bir sujet, ümumi-ləşdirici bir mətləb” (Mir Cəlal) söyləmək mümkün olmasın?! Yox! İstər dünya, istərsə də Azərbaycan ədəbiyyatında yaranan ən gözəl hekayələr bu fikri inkar edə bilər.

Bəli, Elçin axtarışı sevən və bu prosesdə uğura da imza atan müəlliflərdəndir. O, yaradıcılığının ilk illərindən başlayaraq eksperimentlərə meyil göstərdi. “Sarı pencək”, “Qatar. Pi-kasso. Latur. 1968”, “Beş qəpiklik motosikl”, “Zireh”, “Qırmızı ayı balası” kimi modern hekayələr, səksəninci illərdə qələmə aldığı absurd hekayələr bu axtarışların bir axarını təşkil edirdi. Amma əsas axtarış janrı öz daxilində gedirdi. Elçinin istənilən bir hekayəsini başqa bir hekayəsi ilə müqayisə edin, hər halda, eyni qələmdən çıxsa da, bir üslubun ifadəsi kimi diqqəti cəlb etsə də, hər hekayə özünün bir fər-diliyilə mütləq seçiləcəkdir. Məsələn, iki mininci illərdə yazılmış “Qırmızı qərənfil gülləri “Pe-ra Palas” hotelində qaldı”, “Sarı gəlin”, “Araba”, “Kaşseyin teleyi” hekayələrinin hər biri özünə-məxsus çaları ilə diqqəti cəlb edir. Birinci hekayə fikir təzadaları üzərində qurulub. Retrospektiv ünsürlər, keçmiş xatırələr, qırmızı qərənfil gülləri ilə o mikromühitdəki eybəcər-liklərin təzadlı mənzərəsi bu hekayənin özəl-

liklərini təşkil edir. "Sarı gəlin" də isə hadisə, realistik boyalar ön plana keçir. Fətulla beş yaşılı oğlan nəvəsinin sünnət toyunu eləmək üçün ata-babasından ona yadigar qalan əntiq balabanı satır. Və bu balaban Amerikaya gedib çıxır. Günlərin birində Miss Consonun evinə gəlib düşmüş bu balaban "Sarı gəlin" havasını çalır. "Miss Merlin Conson liftlə 23-cü mərtəbədən düşərkən ağlamaqdan qızarmış gözlərini silə-silə fikirləşdi ki, bəlkə, doğrudan da, dəli olub və bəlkə, günorta o fleytaya bənzər musiqi alətinin pəncərəsinin qabağında dayanıb öz-özünə o anlaşılmaz melodiyani çalması həqiqət yox, bir qarabasma imiş? Bəs o yanğı? O qüssə? O kədər?"

Doğrudan da, balabanın Amerikaya gedib çıxməsi bir qəribə hadisədir, o balabanın qürbət eldə pəncərə qabağında dikəlib "Sarı gəli" havasını çalması daha qəribə və gözlənilməzdir. Amma bu qeyri-adi hadisə sənə heç də fantaziya kimi görünmür, elə bil olmuş, real bir hadisədir. Çünkü hekayənin mahiyyətində güclü psixoloji reallıq var. Hekayəni oxuduqca onun qəhrəmanının keçirdiyi əhval-ruhiyyəni, hiss və duyguları sən də yaşamış olursan.

Elçinin nəsrində müxtəlif nəsillərin qarşı-qarşıya gəlməsi, onların fikir ayrılıqları, mənəvi-əxlaqi və sosial mövqeləri xüsusilə diqqəti cəlb edir. "Ağ dəvə" və "Ölüm hökmü" romanlarında bunun əyani şahidi oluruq. Yaxıcı bu günün naminə keçmiş iənətləmir, yalnız keçmiş təmsil edən obrazın bu gündü mənəvi durumunu, sosial mövqeyini, düşdüyü vəziyyətin, şəraitin onun taleyində nə kimi rol oynadığını nəzərə çarpdırır. "Araba" hekayəsində sovet dövründə böyük şöhrət qazanmış bir şairin ölümü qələmə alınır.

Şair ölü, özü də yeni il axşamı. O, sovet quruluşunun, sosialist ideyalarının tərənnümçüsü olmuş, beynəlxalq imperializmi iənətləmiş, Ancela Devisə və o zaman dəbdə olan digər inqilabçılarla şeirlər, poemalar həsr etmişdir. Ürəyindən keçən mövzuları isə qələmə almağa cəsarət etməmişdir. Budur, müstəqillik dövrüdür. Şair heç nə yazmır, çünkü onun tələti yeniliyi fəhm edə bilmir. Şairə Respublika Sarayında təntənəli yubiley keçirmək istayırlar. Ancaq "Qarabağ ermənilərdən azad olunmaya-

nacan mən heç bir yubiley keçirməyəcəyəm" deyib, bu təklifdən imtina edir.

Şair ölü. Amma son anda araba istəyir. O araba ilə şair, doğulduğu kəndə üz tutmaq, oranın torpağını, daşını öpmək arzusundadır. Bu obrazla Elçin yeni dövrə, zamana heç cür alışmayan bir sənət adamının faciəsini əks etdirmişdir.

Elçinin təkcə nəsrinə deyil, həm də dramaturgiyasına aid olan bir mühüm məqamı da nəzərdən qaçırmamaq olmaz. Elçin cəmiyyət həyatını, gerçəkliyin çoxpilləli, çoxqatlı, çoxrəngli mənzərəsini, yaxud bir ailə, kiçik bir mühit daxilindəki vaqıələri təsvir edərkən heç vaxt reallıqdan, həyat həqiqətindən uzaqlaşmamışdır. Bədii təxəyyül bu həqiqətlərə, bu reallıqlara özünəməxsus rənglər, naxışlar vurur. Daha doğrusu, Elçinin nəsrində və dramaturgiyasında real həyatla onun oxucuya təqdim etdiyi həyat bir-birilə təzad təşkil eləmir. Elçinin hekayə və povestlərində real və irreal obrazların, təsvirlərin, ayrı-ayrı səhnələrin, simvolik, rəmzi ifadə vasitələrinin bir-birilə uyuşması, sintez təşkil etməsi artıq təbii və qanuna uyğun bir haldır, Elçin nəsrinin özəl xüsusiyyətlərindən biridir.

Elçin Əfəndiyev tək-tük yazıçılardandır ki, ədəbi tənqidlə, ədəbiyyatşunaslıqla, publisistika ilə mütəmadi məşgül olur. Özü də bu məşguliyyət professional səviyyədədir. Yəni Elçinin tənqid yazları "yazıçı tənqidinin" deyil, professional tənqidin nümunələridir. Son qırx ilin müasir ədəbi tənqid nümunələrinin ən yaxşları sırasında Elçinin qələmə aldığı məqalələri də görə bilsək: "Müasir tənqidimiz: Vəziyyət və vəzifələr" (1972), "Şeir axını. Nə etməli?" (1973), "Hekayə janrı: İmkanlarımız və iddiamız" (1974), "Uman yerdən küsərlər" (1981), "Tənqidimizin metodoloji problemləri" (1983), «Ədəbi proses. Olum, ya ölüm?» (1991). Tənqid yazlarının janrı rəngərəngliyinə görə də Elçini fərqləndirmək olar. Yuxarıda adlarını çəkdiyimiz yazılar problem məqalələr tipinə aiddir. Elçinin çoxlu sayıda ədəbi portretləri, esseləri, resenziyaları var. Onun "Tənqid və nəşr", "Bəstəkarın vətəndaş sözü" (Üzeyir Hacıbəylinin publisistikası haqqındadır), "Klassik aşiq poeziyasında "Dünya" obrazı",

"Ədəbiyyatda tarix və müasirlik problemi", "Şəxsiyyət və istedad" (C.Cabbarlının yaradıcılığı) monoqrafiyaları, həmçinin Azərbaycan, Şərqi və dünya ədəbiyyatının müxtəlif problemlərini əhatə edən yazıları ədəbiyyatşunaslıq nümunələridir və bu tipli yazınlarda elmi ümumişləşdirmə qabiliyyəti, nəzəri səviyyə özünü göstərir. Fərəhlə xatırlatmağa dəyər ki, 1970-1990-cı illərdə Ümumittifaq mətbuatında ("Literaturnoe qazeta", "Voprosi literaturi", "Literaturnaya obozrenie", "Drujba narodov") öz tənqidçi məqalələri ilə ən çox çıxış edən azərbaycanlı müəllif Elçin Əfəndiyev idi.

Elçin Əfəndiyev o tənqidçilərdəndir ki, həmişə ədəbiyyatın bu və ya digər problemi ilə bağlı ilk həyəcan təbili – "SOS siqnalı" ilə ədəbi prosesdə bir canlanma yaradır. Əgər poeziyada və ya nəsrədə müəyyən gerilik, bədii keyfiyyət sarıdan açıq-aşkar ugursuzluqlar müşahidə edilərsə, qrafomanların sayı günbəgün artarsa, o zaman bunlara etiraz səsini ucaldan ilk tənqidçi Elçin olacaqdır. Lap sonuncu "SOS siqnalı"nı – həyəcan təbilini xatırlayaq: "Azərbaycan ədəbi prosesində nələr baş verir" (Nə etməliyik və necə etməliyik)... Məqalə belə başlayır: "Bu gün ədəbiyyatımızın bir külli hələndə zəif yeri, çatışmazlığı, mənim fikrimcə, mövzu yeknəsəkliyidir və ən qəribəsi (bəlkə də, əlamətdarı) budur ki, həmin yeknəsəklik, misal üçün, əgər poeziyamızı şərti olaraq iki yerə ayırsaq-istedadlı poeziya (ədəbiyyatın yaratdığı) və istedadsız poeziya (anti-ədəbiyyat yaratdığı) – bu yeknəsəklik hər ikisində özünü göstərir". Məqalədə başlangıçda ifadə olunan fikir müasir Azərbaycan poeziyasından gətirilən nümunələrlə təsdiq olunur və təbii ki, "nə etməliyik və necə etməliyik" suallarına da cavablar tapılır.

Elçinin "Sosrealizm bizə nə verdi?" monografiyasına gəlincə, bu, həm tənqidin, həm də ədəbiyyatşunaslığın son illərdəki uğuru saıyla bilər. Burada tənqidçi Elçinlə alim-ədəbiyyatşunas Elçin bir nöqtədə birləşir.

Otuz il, qırx il, əlli il bundan əvvəl Azərbaycan ədəbi tənqidində sosrealizm birmənalı şəkildə təbliğ olunurdu. Elə bir tənqidçi, ədəbiyyatşunas tapılmazdı ki, hər hansı bir problemdən və əsərdən söz açanda sosializm rea-

lizmi prinsipləri ilə hərəkət etməsin. Sosializm realizmi Sovet ədəbiyyatının əsas yaradıcılıq metodu kimi yetmiş il ədəbiyyatın başı üzərinde hakimi-mütləq rolunu oynadı. Sosrealizm şüurlu şəkildə yaradılmışdı və süni idi, çünki zorla, ədəbi prosesin öz qanuna uyğunluğu kimi deyil, göstərişlə yaradılmışdı. Elçin haqlı olaraq yazır: "Bir külli halında götürsək, Sovet dövrü ədəbiyyatının... bədii-estetik faciəsi onda idi ki, fərdi səciyyəli bu seçimi istedadlar yox, Sistem seçmişdi... Ədəbiyyat nədir? İkicə sözlə desək: istedadın ifadəsi. Sistemin sosrealizm vasitəsilə ədəbiyyatı idarə etməyə çalışması, əslində, istedadı idarə etmək istəyi və hərisliyi idi". Ancaq Sistemin və sosrealizmin bütün cəhdlərinə baxmayaraq, istedadı tamamilə məhv etmək mümkün deyildi: "İstedad sahibini məhv etmək olar (Mikayıl Müşfiq), onu siyasi-ideoloji baxımdan fanatikləşdirmək olar (Mehdi Hüseyn), istedadın müəyyən hissəsini "özünüküləşdirmək" olar (ədəbiyyatımız partiya rəhbərliyinin, yaxud Kreml ulduzunun vəfsi əvəzinə daha artıq "Vaqif" lərə, Səməd Vurğun; "Cənub şeirləri"nə, Süleyman Rüstəm; "Rənglər"ə, Rəsul Rza; sahib ola bilərdi), ancaq sosrealizmin təcrübəsi bir daha sübut etdi ki, istedadı tam şəkildə ram etmək mümkün deyil".

Elçinin "Baş" romanına gəldikdə isə bu əsəri müasir Azərbaycan ədəbiyyatında ədəbi hadisə kimi qiymətləndiririk. (Mətbuatda bu əsər barədə həm bu sətirlərin müəllifi, həm də digər tənqidçi və ədəbiyyatşunaslar təfərrüatı ilə söz açıblar). "Baş" Azərbaycan romanının XXI əsrə ən gözəl, istedadla yazılmış bir nümunəsidir. Tarixlə müasirlik bu əsərdə başbaşadır. Azərbaycan tarixi romanının da yeni bir səhifəsi adlandırılmaq olar "Baş"ı.

Bu yazıda Xalq yazıçısı – görkəmli nasir, dramaturq, tənqidçi-ədəbiyyatşunas, publisist, kinosenarist, artıq 75 yaşına gəlib çatmış, bütün yaradıcılığı boyu yorgunluq bilmədən, hətta ən məsul rəhbər vəzifədə işləyərkən belə bir an Ədəbiyyatdan, Sözdən ayrıla bilməyen Elçin Əfəndiyevdən söz açdım. Yaradıcılığı ilə Şəxsiyyəti vəhdət təşkil edən bu gözəl insan – yaradıcı insan özündən sonra gələn ədəbi nəsillər üçün bir ÖRNƏK və CANLI KLASSİKDİR.

Emin PİRİ

Tanrılar məbədi Qadın

(səngərdən məktub)

Öpüşümlə dərərəm barmaqlarını bir-bir,
çobanyastığı ləçəkləri kimi sayaram:
sevir, sevir
və...
Sevir.

Unutmaq –
yeri yaddan çıxan basdırıldığın
mina kimidir.
Bir gün üzər ayaqlarını həyatdan
gözləmədiyin anda.

Küsər,
baxışları –
Şimal Buzlu Okeanının sahilə vurduğu
sərt, dondurucu ləpələr kimi.

Yeddi yox,
bütün notların sayı cəmi birdi,
təbəssümündən qopmadı hər bəstə.

Gözlərin
dənizlərin şahı,
görsə,
Poseydon utanardı məqamından.

Ürəyim yerindən çıxıb
düşər ovuclarına.
Sən Tanrı Kukulkan,
mənsə yağış duası.
Qəlbim əllərində döyüñər,
rahib taxçasındakı ürək kimi.

İndi anlayırsan ki,
yollar qovuşmaq yox, ayırmaqçundü.
Bütün yolları dağıtmak lazım,
körpüləri uçurtmaq...

Xatırladınmı,
ata-anası savaşarkən
oyunçağının gözlərini tutan
qızçığaz
bu gün "xilaskar" kimi
"can qurtarırdı" abort masasında.

Burda anlayırsan ki,
sevmək-solunda qəlbin döyüntüsü yox,
hər sabah oyananda
sağında
bir ürəyin yatdığını görməkdir.

Qurmaq istərsən
o uşaq kimi dünyani.
Divardan endirib ata rəsmini
silib qoltuq ağaclarını onun şəklindən,
ayaq çəkirdi atasına
mərmilərin acığına.

Bilirsənmi, necə dəhşətlidir
ilk kərədən qınanmaq.
Başının üstünü kəsdirən qızın:
"Niyə ayağa qalxmır bu mədənliyətsiz" baxışı.
Deyə bilməzsən
ayaqlarının iki il öncə
mina üstündə centləmenlik etdiyini...
Protez ayağın utanar özündən,
qayıdar sənə:
"Xahiş edirəm, daha mənsiz get".

Məktəbdə kökə bölüşdürən uşaqları
burda mərmilər bölüşdürür
öz aralarında, sevgili.

Bəlkə də, dönərəm,
hər duamı tellərinə deyərəm
bütün arzularımı ovcuna piçildayaram,
dodaqlarında alaram dəstəməzi,
Tanrılar məbədi qadın.

ŞƏHİD OĞLUNUN DEDİKLƏRİ

Darıxır
anamın cehizlik ütüsü
atamın biçənək ətirli
pal-paltarıycun...
Ütuya gəlmir ancaq
heç birisi!..

Atamdan qalanlar
sandıq vətəndaşı,
illərdir qırışmir.
Anamın əlləri qırışib ancaq,
ütümüz də qocalıb.

Atamın pal-paltarı
cəzasını çekir
sandıq küçündə
dərsə hazırlıqsız bir şagird kimi.

Gözləyirəm...
iki ilə,
üç ilə...
Bəlkə, nə vaxtsa...
boyum çata atama.
Geyəm paltarlarını.
Yıxam özümü yerdən-yerə,
sürünəm asfalt üstdə,
bəlkə, bir az qırış qatam
bəlkə, bir az çirkəndirəm
sevindirəm anamın əllərini,
sevindirəm ütümü...

...Anamı heç elə görməmişdim –
atamı gətirəndə
sıxmışdı əllərini...
Camaat görməsəydi,
yumruqlardı atamı:
"Bu iki yetimə bəs kim baxacaq?!"

...Sonralar
üzümə baxıb,
saçıma əl gəzdirdi
Və...
“şəhidlər ölməz” dedi...

Yayın gözü açılan kimi
anam yorğan-döşək
çırpır həyətdə.
Gözündə sevgi,
qolunda nifrət.
Çırpır
ürəyinin çırpıntımasını,
çırpır atamın yoxluğunu.

...Atamın izini,
dizini döyür anam.
Sonra nəsə fikirləşib
gözünü döyür anam...

DODAQLARIN FEVRAL DADIR

Daha fevral dadır bahar nəfəsin...
Qar dənələri
aydınca “ayrılıq” yazıb
asıb saçından...
Bir bəhanə tapıb
deym, ayrılaq?!
Bəlkə, gizlənqاق oynayaq
zəlzələ sonrakı dağılmış xatirələrin
altında qalan yağışı palçıqlı
gəncliyin adsız küçəsində.
Yum gözlərini
Qaçış
sənin adına qurdugum
labirintdən
başqa qadında gizlənim.
Və gözlərini
AÇ...MA!

DİQQƏTSİZ

Bir az sərxoşluqdan,
bir az da söhbətin şirinliyindən
qırıldı şərab badəsi
yixılıb əlimdən.
Baxıb
köks ötürdü
xidmətçi xanım:
“Cənab leytenant,
bu da qadın ürəyi deyil ki,
diqqətsizlikdən qırasız!”

DƏRDİNİ AĞACDAN AS

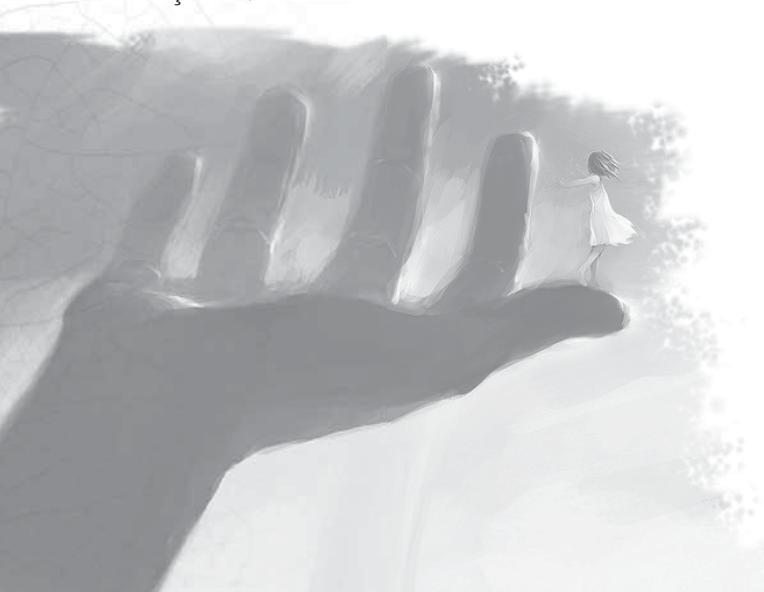
Sənə atdığım subaylıq daşı
gör neçə qızın
başını yardı...

Bilmirəm,
bu daş harana dəydi,
nəyini əzdi?!
Atan
aramıza bir üzük atdı,
üzük illərimi əzdi.

Eşitdim, tufandı hər səhər-axşam,
eşitdim, dərdimdən yaman xəstəsən.
Kimsə sənə desə, “dərdini çəkim”,
inanma –
dərd nəm deyil,
ürək duz.
Amma bu küləkdə
apar dərdini,
mənə oxşayan o çəlimsiz
ağacın boynundan as.
Dərdin ağırdısa,
o ağacı da külək aparmaz.

DƏN

“Sülh göyərçinləri”
adlandırıb da oldu
səmamızda nərildəyən uçaqları.
Ancaq bu “göyərçinlər”
buğdaya gələnə oxşamırıdı heç,
özləri göydən dən töküb
dənləyirdi
sünbül-sünbül uşaqları....

KLOD LEVİ-STROS

(28.XI.1908, Brüssel – 30.X.2009, Paris)

Böyük mütəfəkkir, sosioloq və mədəniyyətşünas, struktural antropologianın qurucusu, Qərb elmində çəvriliş edən və etnologiya ilə müstəmləkəciliyin bağlarını qıran nəhəng intellektual, dünyanın azman antropoloqu, əsrin bənzərsiz düşüncə adamı, "əski çağın dünymizda elçisi". Bəlkə, rəqəmlərin sehrinə də inanırdı.

İki dünya müharibəsinin şahidi oldu. Vaqner heyranı, Stravinski pərəstişkarıydı. Struktural metodu R.Yakobsondan almışdı. Hələ 1950-1960-cı illərdə müstəmləkəçi Fransaya qarşı çıxmışdı.

Bir ayrı dünyabaxışı, fəlsəfi sistem təşkil edən çox zəngin irsi var. Araşdırma yönəmənin "elmdə inqilabdır" dedilər. Fəlsəfi görüşlərinin də buddizmə yaxınlığından danışıblar. 1994-cü ilədək yazdı, yaratdı. Fransada humanitar və ictimai elmlər sahəsində ən yaxşı tədqiqatçıya verilən milli mükafat adını daşıyır.

Çox az müəllifin sağlığında "Pleyada kitabxanası" seriyasından kitab çap olunurdu. Bu

xoşbəxtliyə 2008-ci ildə, Avropanın 25 ölkəsində 100 illik yubileyi keçirilən vaxt nail oldu; yəni elə həyatda ikən fransız mədəniyyətinin ən yüksək nailiyyətlərinin qorunduğu rəmzi yadداş məkanı Panteonda həmişəlik öz yerini tutdu.

Mədəniyyətlər arasında ierarxiya olmadığını israrla anlatmağa çalışdı. "İbtidai" deyilən toplumların mədəniyyətinin bir insanlıq mədəniyyəti olduğunu, üstəlik sənayeləşmiş cəmiyyətlərdən daha insancıl olduğunu yüksək səslə hayqırıcı. O, "arxaik insanla Avropa insanların bilgiləri arasında mahiyyətcə bir fərq olmadığını, bunun müstəmləkəçi fransız ruhunun uydurduğu bir yalan olduğunu söyləyir"di [C.Meriç].

"İstedadlı yazılıydı, amma ibtidai insan-dan yazan kimi bir anda dönüb şair olurdu. Biziñ daş dövrü adlandırdığımıza o, "qızıl əsr" adı vermişdi"... Dəmir dövrünün başlanmayı və müasir insanın meydana gəlməyi ilə hər şey qatma-qarışq oldu. Ona görə özlərini anlaya

bilməyən və "məntiqləri çox vaxt eybacərliklərə aparıb çıxaran" həmən müasir insanların cəmiyyətiyi hədəfində. Görürdü ki, "ibtidailər" öz həyatlarından məmənun və bəxtiyardırılar; onların həyatının nizamınıancaq sivilizasiya pozur. Bilirdi ki, çətin həyatı məsələləri mədənilər "ibtidailər" dən qat-qat pis həll edirlər.

Ibtidai sənətin tədqiqinə ikrəh duyanların çoxu təbiətlə dostca uyumlu yaşayan xalqlar danancaq onun (və həmfikirlərinin) əsərləri meydana çıxanacan "geridəqalmış ibtidailər" deyə gen-bol bəhs edə bildilər; aydın olmuşdu ki, insanla təbiətin bağlılığınıñ ən dolğun mənzərəsini yaratmağın yolu haqsız yerə "arxaik", "primitiv" adı verilib saya salınmayan və xor baxılan o mədəniyyətləri öyrənməkdən keçir. Beləcə, müasir və yazılız cəmiyyətlər arasında nəzəri bazası son dərəcə mükəmməl intellektual körpü qurmuşdu.

Özünü haqlı olaraq onun yetirməsi, ya ardıcılı sayanlar az deyil. Mifoloji təfəkkür və digər konsepsiyaları isə hələ lazımcı mənimsənməyib. Mədəni rəngarəngliyə saygı ilə yanışır, bütün fərqli mədəniyyətlərin eyni gücə sahib olduğunu söyləyir və yalnız güclü mədəniyyətlərin var ola biləcəyini iddia edən təkmədəniyyətlilik tərəfdarlarına meydan oxuyurdu. Tərəqqi ideyasının təkistiqamətli tarixi təkamül kimi dərkinin əsassız olduğunu isə çoxdan sübuta yetirmişdi. Onun nəzərində antropologiya özlüyündə bir entropologiya, yəni mədəniyyətin tənəzzülü, həqiqi dəyərlərin itirilməsi tarixiydi.

Ömrünün axır illərindəki müsahibələrindən birində deyirdi: "Yaşadığımız indiki dünyanın mənə aidiyəti yoxdur. Mənim bildiyim və sevdiyim dünyada milyard yarımla insan yaşayır. İndi onların sayı altı milyarda yetişibdi. Bu artıq mənim dünyam deyil". Son reportajında "Çox yaşamağın bir mənası yox" deyirdi... İnsanlara çatdırmaq istədiyi başqa ismarıcları da vardi: "Hədsiz heyfsilənirəm, bəşər övladı təbiəti yox edir, təbiət aləmindəki hədsiz gərəkli növlər məhv olur. Və başlıcası, köcüb getməkdə olduğum bu dünyada insan bir sistem yaradıb, elə biləsən özü özünü zəhərləyir..."

Son qənaətlərindən də biri beləydi ki, əhali sıxləşdikcə insanlar özgə mədəniyyət mənsublarının get-gedə onlara daha çox yaxınlaşmağının doğurduğu ciddi çətinliklərlə üzləşməkdəirlər: Ona görə "düşünürəm, nəticə etibarilə, sağlam həyat yaşaya bilməyi üçün bəşəriyyətin bəlli bir ara məsafləyə ehtiyacı var. Fəndlər də, sosial qruplar da buna ehtiyac hiss edir, həmçinin mədəniyyətlər öz aralarında məsafləyə ehtiyac duyur. Həmin ara məsaflə, həmin uzaqlıq ortadan qalxınca patoloji fenomenlərin bütün mümkün növləri üçün də şərait yaranır".

Deyirdi, müasir dünya kommunikasiyanın azlığından deyil, çoxluğunundan əziyyət çəkir. Hüdudsuz texniki imkanlar mədəniyyətlərərəsə dialoqa, doğrusu budur ki, maneçilik törədir... Daha erkən çağlarda mədəniyyətlər arasındaki uzaqlıqlar səbəbiylə kommunikativ əlaqələr qurmaq o qədər asan deyildi. Bu üzdən mədəniyyətlərdən hər hansı biri digəri üçün də maneə təşkil etməyərək özünün... dəyərlərini inkişaf etdirə bilirdi.

Levi-Strosa görə, hər mədəniyyət üçün öz həyat tərzi və dəyərlər sistemi səciyyəvidir, özü də hər biri unikallığını qoruyub saxlamağa çalışır, bu isə təbii haldır... Hər hansı mədəniyyət başqa mədəniyyətlərlə mübadilə sayəsində inkişaf edir. Lakin hər bir mədəniyyətə bəlli ölçüdə müqavimət gücü də lazımdır, əks halda o, özünəxəs özəlliliklərini çox az vaxtda itirə bilər. Qarşılıqlı münasibətlərin yoxluğu qədər həddən ziyanə çoxluğu da təhlükəlidir.

...Cəmiyyətin bünövrəsini onun öz başlıca qayə və dəyərlərini nəsildən-nəslə ötürməyə qabil olması təşkil edir. O zaman ki cəmiyyət özündə sonrakılara nələrisə artıq ötürə bilmir və ya bunun üçün özündə qüvvə tapmır, o andan etibarən, hesab oluna bilər ki, həmin cəmiyyət xəstədir". Bu, bir düsturdur və Levi-Strosun irsi belə düsturlarla zəngindir...

Cəlal BƏYDİLİ (Məmmədov)

LEVİ-STROSun fikrincə...

Alim – cavabları deyil, sualları doğru-düzgün verən kəsdir.

Barbar – elə əslində, barbarlığın olduğuna inanan kəsin özüdür.

Bəlkə, günlərin bir günü anlaşıq ki, istər əsatiri, istərsə də elmi təfəkkürü çalışdırın məntiq eynidir və insan həmişə eyni ölçüdə "yaxşı" düşünübdür.

Bəşəriyyət irəlicədən xəyalə gətirilə bilməyən, meydana çıxınca isə hər biri insanları heyran etmək gücündə olan imkanlarla zəngindir.

Bəşər təkmədəniyyətlilikdə möhkəmlənir. O, şəkər çugunduruna bənzər kütləvi mədəniyyət istehsalı hazırlığındadır. Onun hərgünkü yemək masasında indən belə ancaq bu təam olacaq.

Bəzən bizə amansızmış kimi gələn cəmiyyətlər bir başqa nöqtəyi-nəzərdən baxdıqın zaman insanpərvər və xeyirxah görünürülər.

Bəzən yazdıqlarımızdan çox şeylər öyrənirəm.

Biz kökləri uzaq keçmişlərəcən uzanan inancların, ürf-adətlərin ilkin başlangıcını bilmirik və bilə də bilməyəcəyik.

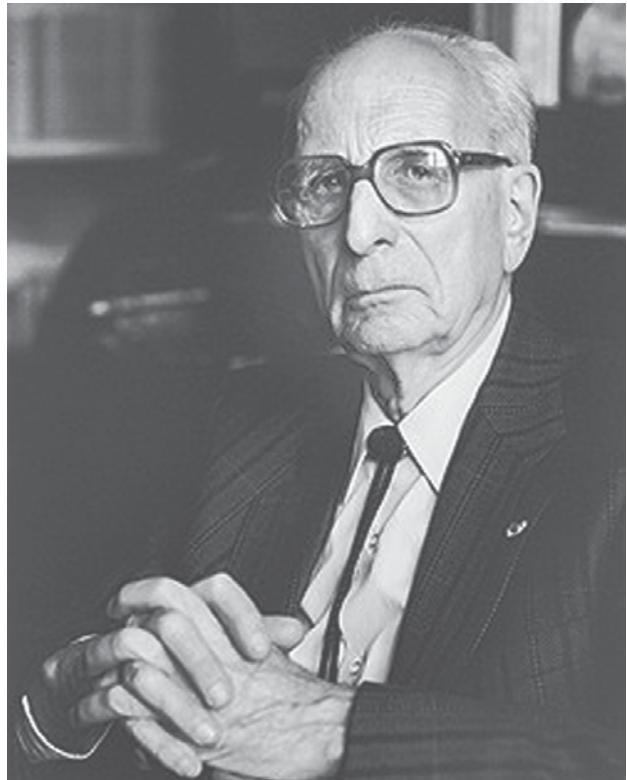
Biz özümüzü anlamalıyıq... Amma mümkün, naməmən nə var, hamısına əl atışıq ki, özümüz özümüzü dərk etməyək.

Deməli, nədir həyat, nədir kainat? Mənim dərin inamım belədir və bunun tamamən yanlış olma ehtimalı da var, amma düşüncərəm ki, biz heç zaman bunu bilə bilməyəcəyik.

Elmi idraka inanıram. Fiziklərdən və bioloqlardan bütün öyrəndiklərim məni vəcdə gətirir, mənə heç nə bu qədər şövq vermir.

Heç hansı cəmiyyət yetkin və mükəmməl deyil.

Həqiqətdə insan hər an özünü nəhəng kosmik nizamın bir parçası hiss etməlidir və elə bilirəm, bu onu müdriklik səmtinə yönəldər.

Gözəllik – anlaşılmışın açarıdır.

İbtidai adı verdiyimiz mədəniyyətlərin çoxu dildən istifadədə dedikcə qənaətcildilər. Onlar harda gəldi və nədən gəldi danışmazlar.

İnsan oğlunun özü özünü zəhərlədiyi bir dünyada yaşayırıq.

İnsanın həmcinslərinə qarşı duymasını arzuladığımız saygı həyatın bütün formalarına qarşı hiss etməsi lazım gələn saygıının yalnızca xüsusi bir halıdır.

Mədəniyyətin meydana gəlişi intellektin doğuluşu ilə bir vaxta düşür.

Nə edə bilərsən, çarə nədir: mədəniyyət bizim qorumağa can atdığımız həmin o zərif çiçək deyil artıq.

Ölülərə ehtiram göstərməyən bir cəmiyyət, yəqin ki, mövcud deyil.

Özünün yüksəkdə dayandığı görüşünə söykənən bir sivilizasiya elə doğulduğu andan çürük, qoxmuş və zərərlidir.

"Sör bazak!"

SƏMAYƏ NƏN

Uzaq Şərqi ölkələrinin birində, irili-xırdalı təpələrlə əhatələnmiş balaca və qeyri-adi şəhər vardi. Bu şəhərdə insanlar hər gün gündəlik işləri ilə məşğul olur, dincəlir, əylənir, zaman keçirir, bir sözlə, normal ölüm sürdürlər. İlk baxışdan adı şəhər təəssüratı yaratsa da, əslində, şəhər adı şəhər deyildi. Belə ki, burada bir böyük, bir də balaca bazar vardi. Balaca bazara söz bazarı deyirdilər. Bu bazarda çoxlu sözlər satılırdı. Sözlər havada yellənər, şəhər əhalisi artıqca sözlər də artar, çoxalardı. Şəhərdə heç bir insan özündən söz düzəldə bilməzdi. İnsanlar fikirlərini ifadə edə bilmək üçün uşaqlıqdan bu bazara gələr, yavaş-yavaş bütün sözləri alardılar. Yaxşı insanlar həmişə yaxşı sözlər alırlılar, pis insanlar pis.

Şəhəri burda qoyaq, keçək şəhərdən bir az uzaqda yerləşən meşəyə. Bu meşədə bir cadugər qarı yaşayırırdı. Bu qarı çox pis işlərlə məşğul olurdu. Meşədəki heyvanlara göz verib işiq vermirdi. O, gecələr bayquş və ya yarasa cildinə girib meşənin üzəri ilə uçur, özünə ov-

axtarırdı. Ovladığı heyvanların bəzisini bışırıb yeyir, bəzisini öz cadularında istifadə edirdi. Cadu üçün heyvanların quyruqlarını, qulaqlarını, tüklərini qoparır – bir sözlə, heyvanları çox incidirdi. Bir gün qarı yenə yarasa cildinə girib meşənin üzəri ilə uçurdu. Gördü ki, şikar tapa bilmir, bir az meşədən uzağa uçdu, uçdu, axırda tamam meşədən kənarlaşdı. Bir az yaxınlıqda bizim bu qeyri-adi bazarı olan şəhəri gördü. Şəhərdə hamı yatmışdı. Sözlərdən bəzisi isə hələ oyaq idi. Qarı bunu görçək bazara endi. Bir cadu edib bazarı işıqlandırdı. Bütün sözlər qorxdular və oyanıldılar. Qarı yarasa cildindən çıxıb öz cildinə qayıtdı. Bu dəfə sözlər ləp bərk qorxdular. Qarı hündürdən dedi:

– Bu nə maraqlı bazardı belə?! Bu bazar və buradakı sözlər mənə lazım ola bilər. Hə, deyəsən, ağlıma bir ideya gəldi.

Qarı bu sözləri deyib, bir cadu etdi. Söz bazarı şəhərdən yoxa çıxdı. Qarı söz bazarını uğurlayıb öz komasına apardı. Sözlər qorxu və

çaşqınlıq içində idilər. Qarı işığı keçirdi ki, sözlər yatsın.

Səhər açıldı. Bütün sözlər ağlayırdı. Axı onlar şəhərə və ordakı insanlara aid idilər. Qarı sözləri belə görüb, ciyiltili səsi ilə qışqırdı: "Bəsdirin zırıldadız! Əgər səsinizi kəsməsəz, özüm sizi kəsəcəm". Sözlər qorxularından sakit durdular.

Sözləri qarının caynaqlarında qoyub keçək şəhərə. Səhər açılan kimi artıq sözlərin bazarla birlikdə yoxa çıxmazı xəbəri, günəş şüasının yerə çatma sürəti ilə şəhərə yayıldı. Artıq söz bazarının yerində boşluq var idi. Sözlər isə tamamilə yoxa çıxmışdı. Heç bir dənə də qalmamışdı. İnsanları bu hadisə çox sarsıldı. Şəhər əhalisi təşviş içində bir-birinə qarışdı. Artıq insanların təşvişli səsləri şəhəri bürümüşdü. Hətta səslər getdikcə güclənərək şəhərdən kənara çıxırdı. Yaxın vaxt ərzində insanların səslərini qarının zülmündən qaçan heyvanlar da eşitməyə başladı. Bütün heyvanlar şəhərdəki vəziyyətdən hali oldu. Onlar bu işi qarının etdiyini başa düşdülər. Qarışqa, fil, dələ, tülükü, dovşan, sıçovul, ilan, kərtənkələ, bütün quşlar – bir sözlə, meşdə ucan, qaçan, sürünen bütün heyvanlar təəssüfləndilər. Söhbət meşə kralı şirə də çatdı. O, heyvanları gizli şəkildə bir araya yığıb iclas etmək qərarına gəldi. Heyvanları bir araya toplayıb, insanlara kömək etməyi təklif etdi. Bunun üçün heyvanlar arasından bir elçi seçdilər.

Hansı ki, həmin elçi insan dilini bilirdi. Bu, zürafə idi. Çox zaman keçməmiş zürafəni şəhərə göndərdilər. Zürafə şəhərə gəlib, krallarının bütün heyvanlarla birlikdə insanlara kömək etmək istəyini çatdırıldı. İnsanlar razılaşdılar və dedilər ki, bütün heyvanları kömək üçün şəhərdə gözləyirlər. Zürafə meşəyə qayıtdı. İnsanların dediklərini heyvanlara çatdırıldı. Heyvanlar yavaş-yavaş, qarının gözündən yayınaraq şəhərə doğru yol almağa başladılar. Qısa zaman ərzində bütün heyvanlar şəhərə gəldilər. İnsanlar plan qurdular. Bu işdə heyvanlar onlara kömək edəcəkdilər. Plan əsasında insanlar və heyvanlar birləşərək qarının daxmasına hücum etdilər. Qarını tutmaq asan olmasa da, onlar birlikdə tor quraraq bunu bacardılar. Qarının əl-ayağını, gözlərini bağlayıb özünü də bir ağaca sarıdılar ki, cadu edə bilməsin. Onlar daxmaya girib, qarının həbs etdiyi bütün heyvanları açıb buraxdılar, bütün cadularını məhv etdilər ki, bir daha pislik edə bilməsin. Sonra birlikdə köməkləşib söz bazarını şəhərə qaytardılar. Bu əlamətdar hadisə həm insanları, həm heyvanları, həm də sözləri çox sevindirdi. Beləcə, həm heyvanlar, həm insanlar, həm də sözlər azad və şən yaşamağa başladılar.

Günay SƏMA ŞİRVAN (Voronej)

DƏRDLƏRİM

*...Dünya, Tale, Tanrı deyilən
nə var, hamısı günahkardı –
mən çəkən dərdlərə...*

Qulu Ağsəs

Dərdim ucsuz asimandır,
Qara sonun görən olmaz.
Tamamlanmış xanimandır,
Daha hörgü hörən olmaz.

Dərdim ki var, ərköyündür,
Özü ilə çox öyünür.
Köksümdə bərk-bərk döyünür,
Deyir: “Səndən ərən olmaz”.

Dəndlərimə yaxa açdı,
Götürmədi, ya da qaçıdı.
Ara yerdə ara açdım,
Dərdə sinə gərən olmaz.

Dağ dəndlərim boz, bulanıq,
Hamı dərddən bağrıyanıq.
Kimə edim dərdi tanıq,
Dərdə süfrə sərən olmaz.

MƏZARLIĞA OD DÜŞMÜŞDÜ

Məzarlığa od düşmüşdü...
Qurumuş – şoran otları,
yovşanlar
çırthaçırı yandıqca
səf-səf düzülən güllər
qəbrini bəzədikləri sahiblərinə
alaq otlarının xəyanətini bağışlamır –
atəşə atılırdılar –
tarana gedən təyyarələrtək...

Məzarlığa od düşmüşdü...
Mərmər baş daşlarının təkəbbüründən
əsər-əlamət qalmamışdı.
Məğlub sərkərdətək baxırdılar
od tutan “əsgərlər”ə.

Üstü ərəb yazılı
sonuncu
köhnə qəbrin taxtaları tüstünləndikcə
son mənzilin də
etibarsızlığı üzə çıxdı.

Baş daşlarından boyلانanların hisli,
hirsli baxışlarına baxmaqdan utanırdı
əlində su-dəsmalla haraya gələn qızlar,
gəlinlər.
Gətirdikləri sudan artıq idi
göz yaşları.

İsti məzar daşlarından baxan
soyuq baxışlı rəsmər
günahlarını anlamırdılar.

“Qəbiristanlığa od düşüb” – kəlməsi ilə
silahlanıb
ölülərin harayına qaçırdı
kəndin kişiləri –
onların
suçsuz olduqlarını iqrar edib,
cəhənnəm əzabından qurtaran
mələklər kimi.

Od
ürəklərə düşmüşdü...
Günəş də
qara örpəkli analara qoşulub
ağrı deyirdi.
Qədim qəbirlərin

yanmış nişan ağaclarını dikəldən gənclər
döyüsdən sonra
şəhid və yaralı daşıyanlara bənzəyirdi.

Zaman donmuşdu...

* * *

Allahım!
Bu gün mənə
qəlbim atəşi insan
“Səni kimsə sevən gün
bil ki, səni sevmirəm” – dedi.
Yandım, elə yandım...
Dondum ... elə qaldım...
Buzlaşmış ovcumu əridən
burnumun isti qanı
sağ olduğumu xatırlatdı...

Allahım!
yalvarıram,
əgər varsansa,
külli-ixtiyarsansa,
al bu ürəyi.
Daş göndər.
Gözlərimi çəş göndər!
Yenidən yarat məni...
Ruhumu buza döndər
məni qafil dünyaya
həm lal, həm də kar göndər.
Anlamayım,
Qanmayım,
Duymayım.

...Artıq
nə dağım dağ,
nə ahım ahdir,
bu dünyada
qadın olmaq günahdır.

* * *

Ömür saatının əqrəbləri
hər saatın,
dəqiqənin,
saniyənin üzərində bircə dəfə olur.
Bir də qayıtmaz ötən an.
Lap
Zenonun:
– “bir çaya iki dəfə girmək olmaz” –

dediyi kimi.
Gənclik fərəhi –
uc budaqlarda qalan meyvələrtək
zamanın hökmünə baş əyməyə
məhkumdur.

Budaqların yaxasından düşməyənlər
meyvəliyin yaxasından düşəcəklər.
Büzüləndə,
çürüyəndəmi anlayacaqsan, Adam?!
* * *

Səhərlər Günəşlə oyanar
bizim kəndin adamları.
Şəfəqlə boylanar
boz yovşanlı çöllərə.
Sevgi ilə canlanar
susuz torpaqlar.
Tarlalar yaxşı bilir
qız-gelinlərin mahni dilini.
Qızlar,
gelinlər də
pambıqla pəmbə dilində,
alçalarla turşasın dildə
danışarlar.

Anamın əllərindən çıxan
isti təndir çörəyinin ətri,
quzularımızın
dirriyə girmə qorxusu,
atamın
qarğıdan çəpər hörgüsü
yuxularına gəlir...

Tarladan
gec qayıdan anamın paltarlarını
dolabdan çıxarıb qoxlayardıq
bacımla.
Yaddaşımın ən mübhəm yerində
qərar tutub
o paltarların cənnət ətri –
ana qoxusu.

Nar ağacının kölgəsində mürgüləyən
xatırərimi
şahə qalxan Günəşin təbəssümü oyadır.
Ovuda bilmirəm qəribəyən səbrimi,
min ilin qəribiyəm;
yaşım yadıma gəlmir.

NARINGÜL

Köşək gözlü

1-ci epizod.

Sınıq-salxaq "marşrutka"nın sürücüsü iri qara gözlü, cavan oğlandır. Qaraşın sıfetindən yorğunluq yağır. Əyninə dəbdən düşmüş qara rəngli dəri gödəkcə geyinib. Gödəkcənin bəzi yerləri sürtülərək ağarır. Oğlanın gözləri qapqaradır, həm də fikirli görünür. 5-6 yaşlarında bir oğlan uşağı avtobusun qapısının ağızındakı tutacaqdan yapışır. Ayaqqabısının birinin bağlı açıqdır, qara totuq əlləri çirklidir. Tez-tez çirkli əllərini üzünə aparır, sıfətini çirkə boyayı. Amma üzü-gözü çox şirindir. Uşaq hərdən sərnişinlərin əlindən iyirmi qəpikləri qapıb xırda pul yığmaq üçün qoyulmuş taxta yeşiyə atır. Uşaq sanki adama bir hind filmindəki məşhur aforizmi diktə edir: "Prokurorun oğlu prokuror, oğrunun oğlu oğru olmalıdır!" Uşaq diktə edir ki, anası harasa gedib, yoxsa bu yaşdakı uşağı niyə atasının yanında qoysun ki? Uşaqın gözləri qapqaradır, köşək gözləri kimi...

...Uşaqın anası səhər tezdən ufuldaya-ufulda-y qaraşın sürücünün ciyinini silkələyir: – Dur, deyəsən, vaxtdı, sancıdan ölürem. Qaraşın sürücü

gözlərini ovxalayıb zorla yuxudan ayılır. Gözləri qadının bir az da böyüüb aşağı sallanmış qarınına sataşır, cəld yorğanı üstündən atır. Qadın uşağı çarpayıdan qaldırır, ağrıdan qırıla-qırıla gödəkcəsinə geyindirir. Ayaqqabısının birinin bağlına bağlayır, o birini bağlamağa heyi qalmır. Qaraşın oğlan uşağın anasını elə öz avtobusu ilə aparıb doğum evinə yerləşdirir, sonra uşaqın əlin-dən tutub avtobusa mindirir. Sürücü doğum evinin artıq çoxdan əzbərlədiyi xərclərini bir də o tərəf-bu tərəfə çevirir. "Hələ tezdir, axşama kimi bir neçə dövrə vurmaq olar..." Uşaq yarıyuxulu halda tutacaqdan yapışır.

Uşaqın gözləri qapqaradır, köşək gözləri kimi...

2-ci epizod.

Uşaq atasına nəsə deyir. Atası uşağı eşitmır, yaxud da eşidir, cavab verməyə həvəsi yoxdur. Uşaq yenə də mızıldanır. Bir qədər keçmiş hündürdən səslənir: Dədə, ay dədəə. Maşının uğultusundan nə dediyi eşidilmir, ancaq elə "Dədə" sözünü eşitmək olur. Uşaq kasıb ailədəndir. Yoxsa niyə cavan atasına "dədə" desin ki?.. Uşaq kasıb ailədən olduğunu inadla diktə edir...

...Qadın ayağı qopmuş sınıq divanın altına taxta qoyur ki, divan yerində düz dayansın. Aşağı əyilərkən bir əliylə irilənib aşağı sallanan qarınından yapışır. Uşaq həm mətbəx, həm də yataq otağı olan evin bir küncünə yerləşdirilmiş dəmir başlıqlı çarpayıda müşil-müşil yatıb, hərdən yuxulu halda şirin-şirin gülmüşünür. Uşaqın palaları səliqəsiz halda döşəməyə səpalənib, üstündəki örtük yumrulanıb yerə düşüb. Qadın otağın təkgöz pəncərəsinin örtüyünü çəkir. Otaq yarıqaranlıq olur. Qazanda qaynayan xörəyin iyi evə yayılıb. Pəncərənin şüşələri tərləyib. Uşaq yuxudan duran kimi təkgöz pəncərəyə qaçır, tərəli şüşədə əyri-üryü xətlərlə maşın şəkli çəkir. Uşaqın çəkdiyi maşının təkərləri özündən xeyli böyük görünür.

Uşaqın gözləri qapqaradır, köşək gözləri kimi...

3-cü epizod.

Avtobusa gözəl və gənc bir qadın minir. Əyində bahalı xəz palto var, gözləri qonur rəngdədir. Əslində, bu marşrutda belə bahalı geyimli qadınlara çox az təsadüf olunur. Gənc qadın qapının ağızındakı uşağı görüb bir anlıq duruxur, anidən əlini uzadıb uşaqın başını sigallayır, saçlarını qarışdırır, sonra əyilib üzündən öpür. Uşaq

başını kənara çekir, köşək gözlərini bir neçə dəfə qırır. Qadın keçib arxada əyləşir. Az keçmiş avtobus mənzil başına yetişir. Qadın avtobusdan enib yoluñ kənarında dayanır, gözücü sürücüyə baxır, sonra avtobusun pəncərəsinə yaxınlaşış içəriyə boylanır, uşağa əl edir. Sürücü qadının ətəyi xış-xış xışıldayan xəz paltosuna nəzər salır, qadın paltonun içərisində model kimi görünür. Sürücü ürəyində söylənir: "Mənlik deyil bu, getsin öz tayıni tapsın". Sürücü köşkdən yenicə alındığı peraşkini uşağa uzadır. Uşaq cəld peraşkini dişlərinə çekir.

Uşağıñ gözləri qapqaradır, köşək gözləri kimi...

...Kişi güzgünen qarşısındaki bahalıodekolonla ətilənir. Gözləriylə qonurgözlü qadını axtarır, arxada dayanmış qadını görür, bir anlıq duruxur xəcalət çəkirmiş kimi güzgündən ona baxır:

– Demək, daha həkimlik də deyil, hər şey hədər imiş... Neyləyək, deyirsən? Əlbəttə, doğru deyirsən, boş şeydir. Amma mən uşaq istəyirəm, uşaq! Başa düşürsənmi?! Uşaq!!!

Qadının qonur gözləri yaşıla dolur. Ərinin üzünə baxmağa qorxur. Çoxdan gözlədiyi bu gün baş verir. Hiss edir ki, əlində olan ən bahalı şeyi salıb itirmək üzrədir. Kişi tələsirmiş kimi tez aradan çıxmışa çalışır, tələm-tələsik əl çantasını yığışdırır. Qadın onun yaraşqlı və həyəcanlı sıfətinə güzgündən seyr edir. Kişi qapıdan çıxarkən bu dəfə adətinə xilaf olaraq qadının burnuna çirtma ilə toxunmur, qapının ağızında bir anlıq duruxur və son sözünü deyir: "Deyəsan, ayrılmalıyıq!" Qadın güzgünen qarşısında fırlanır. Bu da son! Ar-tıq yol yoxdur! "İntihar edəcəyəm – qadın acı-acı düşünür – aptekdən çoxlu həb almaq lazımdır! Məndən sonra qoy yanıb-tökülsün, həm də ömürlük xatırlayacaq, intihar etsəm, heç vaxt unuda bilməyəcək məni!"

Qaraşın sürücü yeşikdəki pulları sayı, iri pulları ayırib döş cibinə qoyur. Xirdaları təkrar-təkrar sayı, geri qayıtmak üçün sərnişinlərin yiğilmasını gözləyir. Qarşı tərəfdəki aptekdən çıxan qadın əlindəki həb dolu torbanı çantasında yerləşdirir, o biri əlində tutduğu oyuncaq maşını külək havada yellədir, saçları üz-gözünə dağılır. Qadın bir neçə dəfə yolu o tərəf-bu tərəf keçir, ağlınuñ itirmiş adamlar kimi elə hey yoluñ ortasında fırlanır.

Sonra qadın, sürücü əyləşən tərəfdən avtobusa yaxınlaşır. Sürücü onu tanır. Bayaq uşağı

öpən xəz paltolu qadındır. Qadın oğrun-oğrun sürücüyə baxır, üz-gözündən günahkarlıq yağır. "Bunun nə iti azıb, görəsən, nə axtarır, qarının azarı nədir bunun?" – Sürücü gözaltı qadını süzür. Qadının yaraşqlı üzü süd kimi ağdır, qonur gözləri heç nəyi ifadə etmir, əlindəki oyuncağı bərbərbərk sığaraq sürücünün üzünə baxıb gülümsünür. Bəli, sürücü səhv etmir, qadın onun üzünə gülümsünür. Qadın ona o qədər yaxın dayanıb ki, sürücü qadının dodaqlarında oynayan qəribə təbəssümü, xəz paltosunun altındakı düymələri yarıya qədər açıq ipək koftasının altında ürəyinin necə sürətlə vurmasını, sinəsinin titrəməsini belə hiss edir. Sürücü aynanı aşağı endirir. Bahalı qadın ətri küləklə bərabər ciyərlərinə dolur. Qadın cəld avtobusa qalxaraq əlindəki oyuncağı uşağın qucağına basır, üz-gözündən öpüb yerə enir. O qədər sürətlə enir ki, sürücü ona nəsə deməyə imkan tapmır. Qadın yolu keçərək gözdən itir.

Sürücünün gözləri yol çekir. Əlini cibinə aparıb yenidən pullarını sayı. Kobud əlləriylə çirkli, əzik pulları sığallayıb, köks ötürür. Sürücü diktə edir ki, bu pul hələ azdır, xəstəxanaya baş çəkməyə kifayət etməz. Hələ bir neçə dövrə vurmaq da lazımlı gələcək, ən azı üç dövrə...

Döşəmədə əyləşib oyuncaq maşınla oynayan uşaq avtobusun işə düşdүүнү görüb oyuncağının qoltuğuna vuraraq gəlib qarşida, atasının yanında əyləşir, gözlərini yola zilləyir.

Uşağıñ gözləri qapqaradır, köşək gözləri kimi...

QROSSMAN, DOSTOYEVSKI, NAMIQ ABDULLAYEV...

Yazı prosesində cidd-cəhdli ərazisi Pluton planetinin ərazisindən də böyük olan, xüsusiylə, ədəbiyyat tarixinə XIX əsrə vermiş olduğu istedadlı qələm sahiblərinə görə dünyada birinci hesab edilən Rusiyanın şöhrətli yazılıcısı M.F.Dostoyevski ilə bizim fantast yazılımız Namiq Abdullayev arasında paralellər aparmağa çalışıram. Əslində, bu fikir yazılıçı Əjdər Olun "Qəzənfər müəllimgiliñ Şuşaya yürüşü" kitabında ilk olan "Yazıcı Namiq Abdullayevin axırı" hekayəsini oxuduqdan sonra beynimdə intuitiv şəkildə yaranıb. Düşünürəm ki, baş aćmadığımız dünyada müxtəlif təzadlı hadisələrə, fərqli coğrafi ərazilərə, baş verən əks formalı kataklizmlərə eyni rakursdan

baxmaq mistikası da var. Bəlkə, elə bu yazı da bir mistikadır.

Rus prozaiki Lev Grossman məharətlə məşhur yazıçı F.M.Dostoyevskinin portretini yaratdı və "Dostoyevski" portret romanı heç də Dostoyevskinin yazdığı romanlardan az oxunmadı. Şəxsən məndə Dostoyevski yaradıcılığına maraqlı "Dostoyevski" romanını oxuduqdan sonra yarandı. Məlumdur ki, Dostoyevski bütün varlığıyla insanları öyrənməyə çalışır, onların iztirab və əzablarına öz fantaziyasını, rəngli yazıçı təfəkkürünü əlavə edərək qələmə alırdı. Grossman isə Dostoyevskinin həyatını fantaziyasız, rəngsiz qələmə aldı və bu romanı sevdirdi.

İstedadlı yazıçı Əjdər Ol Azərbaycanın tanınmış fantast yazıçısı Namiq Abdullayevin portret hekayəsini yazdı və yenicə çapdan çıxmış "Qəzənfər müəllimgilibin Şuşaya yürüşü" kitabına daxil etdi. Əjdər Ol öz yazıçı dostu üçün əlindən nə gəlirdisə etdi, insanlardan bacardıqca gizlənməyə çalışan fantast yazıçının portretini məharətlə, ən dəqiq detallarıyla işləyib göz önungdən asdı.

Həcm və janr müxtəlifliyinə baxmayaraq, hər iki portret yazı məharətlə işlənib, hər iki müəllif öz qəhrəmanının taleyini soyuqqanlılıqla təsvir edir və sonda onları xilas etməyə çalışır. Düşünürəm ki, ümumiyyətlə, portret yazılarında yazı müəllifi insan taleyinin içərisində arın-arxayı, soyuqqanlılıqla gəzişməsə, yazı əsla alınmaz.

Deyim ki, Dostoyevski ilə bizim fantast yazıçımız Namiq Abdullayevin arasında yerlə-göy qədər fərq var, bu baxımdan onlar arasında əlaqə yaratmaq o qədər də asan olmayıcaq. Amma bu yazımda inadla mətnin dekonstruksiyasına çalışıram.

Grossmanın "Dostoyevski" portret romanının qəhrəmanı inqilabçı olmasa da, azadlıq ideyalarını təşviq etmək, təhkimciliyi, senzurani, bərabərsizliyi və yoxsulluğu ləğv etmək üçün müxtəlif dərnəklərə qatılır, uzun bir mübarizə yolu qət edir, Petraşevski dərnəyi, Alekseyev qalası, Semjonov meydanı, Sibir katorqası, Omsk həbsxanası, Seminalatinski katorqa şəhərciyi kimi məkanlardan keçir. Odur ki, Dostoyevski öz roman qəhrəmanlarının ictimai xarakterini dəqiqliklə ifadə edir. Onun ədəbi qəhrəmanları həyatdan götürülmüş qəhrəmanlardır: Omsk həbsxanasındaki şallaq və dəyənək ustaları, zadəganlar zümrəsinə mənsub olanlar, iztirab çəkən sadə,

zəhmətkeş yoxsullar, təhqir olunmuş insanlar.. O, məhz Omsk həbsxanasından sonra "Ölülər evindən qeydlər" i yazır, Raskolnikov, Stavrogini, Karamazov surətlərini yaradır.

Buna görə də rus prozaiki Grossman üçün böyük yazıçısını geniş ictimai-siyasi mənzərələrin fonunda vermək o qədər çətin deyil. Hər şeydən əvvəl əlinin altında böyük xronoloji material var.

Amma Azərbaycanın fantastik hekayə yazarı Namiq Abdullayev öz hücrəsində yaşayır, dünyani, dünyada baş verənləri kənardan seyr edir, olanları daha çox öz empirik düşüncəsiylə dərk edir. Onun başqasının faciəsini duymağə, iztirablarını çözəlməyə vaxtı yoxdur, cüntki öz faciəni oynayır. Əjdər Olun qəhrəmanı ölkədə sovet quruluşunun məhv edildiyi, siyasi hərc-mərcliyin bərqərar olduğu dövrə yaşayır, lakin heç bir siyasi fəallıq göstərmir. Siyasi fəallıq göstərmədiyi üçün sürgünə-filana da məhkum edilmir. Bizim fantast yazıçının qeydə alınacaq zəngin xronologiyası da yoxdur. Heç əsərlərində real roman qəhrəmanları da yaratmayıb. O, qəhrəmanlarını ancaq xəyalında yaradır, onun ədəbi qəhrəmanları, Əjdər Olun dili ilə desək, "paralel planetlərdə yaşayan insanlarla dostluq edən, sevişən, keçmişə və gələcəyə gedib-gələ bilən, beyinə qoşulmalarla yuxularda istəklisiylə görüşən, xəyalında uşaq doğub böyüdən, su pəriləriylə piçıldışan, divlərlə nəfəs-nəfəsə dayanan" insanlardır.

Bu baxımdan Əjdər Olun heç də Grossman qədər "bəxti gətirmir". Amma o da peşəkarlıq edib öz qəhrəmanına Freydəsinə yanaşır, həm də öz cəmiyyətini yaxşı tanıyır. Bəlkə də, ona görədir ki, Əjdər Olun hekayəsində dərin bir sükut var, heç bir səs eşidilmir, kiçik bir qımlıltı, xəfif bir ürpənti belə hesabdandır. Grossmanın portret romanını oxuyarkən böyük bir izdihamın içərinə düşürsən, hadisələr burulğan kimi adamı dərinliklərə aparırlar.

Amma Əjdər Ol ətrafi rentgen kimi görür. Və yaxşı ki, belə görür. Yoxsa belə məharətlə işlənmiş tablo, dünyasında alınmazdı. Ümumiyyətlə, mənə elə gəlir, Əjdər Ol nə yazırsa-yazsın, sonunda bir portret yazı alınacaq.

Grossmanın qəhrəmanı kimi, Əjdər Olun qəhrəmanı da qərarsızdır. Bəzən hara gedəcəyini, təleyin yolunun harda olduğunu bilmir, idrak yolu ilə olmasa da, insan instinctinin təlqin etdiyi şəkildə özünü xilas etməyə çalışır, amma buna necə nail olur, bu başqa məsələdir...

Dostoyevski bütün yaratıcı insanlar kimi, özü də bilmədən obrazlarının həyatını yaşayır, cidd-cəhdələ xilas olmaq istəyir, özünü tapmaq üçün bir dayaq nöqtəsi, yapışmaq üçün bir əl gəzir. Və özlüyündə, deyəsən, bu əli tapır: onunçun ən şirnidirici, ən rahat əl qumarxanaldakı ruletkə oyunudur. Şöhrətli yazıçı qumara üz tutur və bu hal ötəri də olsa, yazıcının həyatında sarsıcı izlər buraxır.

Namiq Abdullayev də öz tənhalığından, durmadan onu çək-çevirə salan, cəmiyyətdən kənarlaşdırın, "vasvasılıq" edərək ətrafdakı haqsızlıqlarla razılaşmayan "mən"indən qurtulmaq üçün içkiyə qurşanır. Xilas yolunu orda axtarır. Məhz bu içki onu daha çox ətalətə sürükləyir.

Qrossman öz qəhrəmanın həyatına müda-xilə edir. Siyasi mübarizəsinə görə edam hökmüylə Semyonov meydانına gətirilən, Sibir katorqasında min bir əziyyət çəkən yazıçının düşüncəsində sonradan yaranmış təzadalar, "ictimai-siyasi hadisələrdən kənara çəkilərək irticani dəstəkləməsi" Qrossmani təəssüfləndirir. O, kədərlə yazıçının taleyi haqqında öz şəxsi hökmünü verir: "Bu onun iztirablı həyatının, bəlkə də, ən böyük faciəsi idi".

Əjdər Ol da öz qəhrəmanını, daha doğrusu, qəhrəmanın tənhalığını gözdən qoymur. Müəllif öz yazar dostunun bu tənhalığın əlində qalmasına təəssüflənir: Yaşamağa yeri olmayan, yaradıcılıq evində gecələyən Namiq Abdullayevə bir otaqlı ev verirlər. Sən demə, ona yaşamaq üçün ev deyil, tənhalıqdan qurtarmaq üçün ən azı uzaqdan da olsa tamaşa edə biləcəyi, onu yaşadacaq adam izdihamı lazımmış. Əjdər Ol yana-yana qeyd edir ki, elə gözdən-könüldən uzaq olan bu ev yazıçı Namiq Abdullayevin axırına çıxdı. Əjdər Ol həm də öz qəhrəmanın yaradıcılığı olan biganəliyindən, istedadını boş xərcləməyindən gileylidir. Yazı boyunca oxucuya diktə edir ki, hər şey başqa cür ola bilərdi...

Qrossmanın qəhrəmanın həyatında çoxlu qadınlar olub. Dostoyevski sevgiyə həmişə açıq olub, ehtiraslı duyğu səli onun həyatını təlatümlü edib. Ağrılı-acılı sevgi məcəralarının içərisində itib-batan böyük yazıçı onu xilas edəcək qadını axtarır və sonda tapır. Anna Qriqoryevna adlı bir stenoqrafçı qadın xəstə və yoxsul Dostoyevskini xilas edir. Bu qadın onu göylərdən həyata endirir, ömrünü uzadır.

Namiq Abdullayev də qadılara qarşı biganə olmayıb, sevdiyi, həsrətini çəkdiyi qadınlar olub.

Az-çox ünsiyyət qurduğu qadınlar da yox deyil. Lakin sonda onu yerin dibindən çıxarıb xilas edəcək qadın tapılmayıb. Yoxsa, bəlkə də, hər şey başqa cür olardı, yazıçının həyatı başqa səmtə yönələrdi.

Təbii ki, bütün hallarda Namiq Abdullayev Dostoyevski deyil, heç Dostoyevskinin özü də Namiq Abdullayev deyildi...

Amma bunu da qeyd edim ki, portret yazıları müəllifdən böyük cəsarət tələb edir: birdən təsvir etdiyin portret qəhrəmanın özündən böyük alındı, yaxud əksinə... Həm də portret yazıları heç bir romantikaya, fantaziyaya uyğun gəlmir, yazı prosesində müəllifin xəyalala dalmağa vaxtı yoxdur, hər şey dəqiq hesablanmalıdır. Heç "ölüvay" müəllif portret yazısı yaza da bilməz. Belə yazınlarda yalnız müəllif danışır və sən dinləyirsən. Və sonda hər şey aydınlaşır, and içə bilərsən ki, bu qəhrəmanı tanıyırsan. Portret yazılarında elə əsas məqsəd də budur: qəhrəmanını olduğu kimi tanıda bilmisənsə, demək, məqsəd hasıl olub.

Maraqlıdır, görəsən, Dostoyevski sağ olsayıdı, Qrossman tərəfindən çəkilən portretinə reaksiyası necə olardı? Yayıçı öz portretinin önündə ruslara məxsus bir ədayla təzim edərək, ehtiras və coşgunluqla, həm də utopikcəsinə uzun bir nitq irad edərdimi? Yaxud mütəəssir olaraq kövrəlib dizi üstə çökərdimi? Kim bılır...

Bəs Əjdər Olun "Yazıçı Namiq Abdullayevin axırı" hekayəsindən sonra bizim fantast yazıçımızin öz portretinə reaksiyası necə olardı? Özünü görmək əzabını yaşayardı mı? Öz təkliyindən heyrətə gəlməzdi ki? Öz aramızdır, bu portret hekayədə Əjdər Ol fantast yazıçının tənhalığına o qədər "rəğbətlə" yanaşıb ki, cızdığı tənhalıq qəhrəmanın özündən də böyük alınıb. Həm də təsvir etdiyi təkliyin qorxusu çox-çox vahiməlidir. Yəqin ki, Namiq Abdullayevin heç ağlına da gəlməzdi ki, öz yaşam tərziylə istedadlı dostu üçün ədəbi obraz rolunu oynayır, qarşı tərəfin yaddaşına sətir-sətir yazılır.

Görəsən, özünü görmək necə hisdir? İnsan öz tablosunda ürəyini, əllərini, ayağını hiss edirmi? Şəxsən mən dözməzdəm...

Və sonda hər iki yazıda hər şey gün kimi aydınlaşır. Başqa cür yekunlaşa da bilməz: çünkü günün necə başa vurulmasından asılı olmayaraq, sonda günəş mütləq qürub etməlidir!

Namiq HACIHEYDƏRLİ

KİMİN TƏRƏFİNDƏSƏN?

Baxıb halimizə üzüldünümü heç,
Yoxsa unutmusan, öz kefindəsən?
Bəlkə də, talesiz bəndələr kimi,
Sən də şər güclərin hədəfindəsən...

Kimsə gördü ancaq səni çətində,
Kimi vəzifədə, kim sənətində...
Gözü doymayanın var-dövlətində,
Yoxsul olanların şərəfindəsən...

Bu necə qurtuluş, bu necə dindi?
Dünyanı iblislər yönəldir indi.
Bilirəm, cavabı sənə çətindi;
İlahi, sən kimin tərəfindəsən?

...GÜLLƏR SOLACAQ

(Ağır xəsta olduğunu eşitdiyim bir cavan
yazıcıımız üçün)

Onun gözlərindən ölüm boylanır,
Səndən rəhmət uman bu mərdə qıyma.
İçində yurd boyda kədər daşıyır,
O dərd atasıdı, gəl dərdə qıyma.

Onun ki kimsədən umacağı yox,
Nə istər varaqdan, qələmdən özgə?!
Dərdinə qosulub ağlayanı yox,
Sübħəcən əriyən ağ şamdan özgə.

Başbilən olunca başsız kimsələr
Başı olanların günü qaraymış.
Dünya dedikləri bir ömür boyu
Qəriblər dilindən qopan haraymış.

İlahi, o ölsə, yarımcıq ağ şam,
Miz üstə külqəbi yetim qalacaq.
Susundan boynunu büküb bir axşam,
Dibçəkdə körpəcə güllər solacaq.

Deyirdin, hər şeydən uca yaratdım
Yer adlı otağı, göy adlı damı.
Bir otaq küncündə, qərib gündündə,
İlahi, can verir "Söz"ün adamı...

GƏLSİN

Bu gecə Tanrıyla görüşümüz var,
Hər kimin sözü var, buyursun, gəlsin.
Göylərdə olanlar gözləsin məni,
Yerlərdə olanlar yüyürsin, gəlsin.

Gəlsin də qaradan ağı seçeneklər,
Eşqin bulağından saf su içənlər...
Təriqətdən, mərifətdən keçənlər
Ruhunu cismindən ayırsın gəlsin.

Mələklə göylərdə qanad açanlar,
Günahdan, yanlışdan kənar qaçanlar,
İblisə, şeytana savaş açanlar
Qılıncı qızından sıyrırsın gəlsin...

Durdurmaq istəyən axan qanları,
Dəyişmək istəyən saxta donları,
Oyatmaq istəyən yüz milyonları
Hayqırsın, hər kəsi duyursun, gəlsin.

Ey adam olanlar, insan kimsələr,
İnsanlıq oduna yanan kimsələr!
Tanrıdan mərhəmət uman kimsələr
Bir yetim qarnını doyursun gəlsin.

GEDƏCƏM...

Uzanıb milyon əl göylərə sarı,
Qırırlır ağsaqqal, qovrulur qarı...
Didir ürəyimi, didir min soru,
İnsan axtarıram cavab sormağ'a.

Bu ürək yurd üçün yandı, alışdı,
Dağlara dırmandı, neçə yal aşdı.
Aldığım hər nəfəs xeyrə çalışdı,
Zamanım olmadı savab sormağ'a.

Tanrıdan gəlincə işıqlı çağrı,
Bitəcək bu acı, bitəcək ağrı.
Bir gün üz tutacam göylərə doğru;
Gedəcəm, Tanrıya hesab sormağ'a.

"BOZQURD" KÖHNƏLİK OLDU

Qılınclar qında pas atdı,
Gülüslər dodaqda qaldı.
Atlar bozqırda yox oldu,
Kırmızılar ocaqda qaldı.

Ağac bir kərə bəzəndi,
İldə bir yol don geyindi.
İnsan qopdu təbiətdən,
Ruh soyundu, qan geyindi.

Göy Tanrı dostumuz idı,
Hərdən Ondan küsürdük.
Tərcüməsiz danışındıq,
Nə qorxurduq, nə əsirdik...

Hər birimiz Beyrək idik,
Xal düşməzdi şanımıza,
Qılınc girər, fəqət yadlar
Girəmməzdi yanımıza.

ÖLƏSƏN SƏNİ

Sən elə zamanda tərk etdin məni,
Su kimi, havatək gərəyim idin.
Heç nəyim olmayan yalan dünyada
Olumdan ölümə hər şeyim idin.

Çırpılıb torpağa göylər üzündən,
Yerə sərildiyim vaxtımda getdin.
Bir soyuq baxışdan, bir isti sözdən
Ölüb-dirildiyim vaxtımda getdin.

Getdin də...
Hər kəsdən üzüb əlini,
Möcüzə gəzdiliyim bir zamanımda.
Zərrəcə umuda həsrət qaldığım,
Bircə təbəssümə möhtac anımda.

Verdiyin nə varsa; hüzur, səadət,
Hamsını bir anda toplayıb getdin.
Bəlkə də, xəbərin yoxdu, bu gecə
Köksümə küt bıçaq saplayıb getdin...

Sən elə zamanda tərk etdin məni,
Belə buraxmazdı düşmən düşməni.
Dilim də gəlməyir nəsə söyləyim,
Ta heç nə demirəm, "Öləsən sənil!"

QURBAN DOĞUR ANALAR...

(Faciəli ölüm xəbərini eşitdiyim gənc yazar
Mövlud üçün)

Tanrı qurban istəyir;
Qurbanlar yazar olsun!
Yəqin, şərti belədi;
Tər olsun, nübar olsun!

Hər evdə ocaq yanır,
Ah çıxır bacalardan.
Qoca, gənc, uşaq yanır,
Görünmür ucalardan?

Ümidi yox sabaha,
Yazılıq, fağır analar...
Övlad doğmur ki daha,
Qurban doğur analar...

Yerlə gəy arasında

1.KASTAMONUYA İLK ADDIM

Hava limanı. Gecə saat üçün yarısı. Gözləmə zalında üç nəfər oturub – Südabə Ağabalayeva, Nəzakət Məmmədova və mən. Radio qovşağından bir neçə dəfə elan olundu ki, İstanbula gedəcək təyyarə uçaşa hazırkı və yolçulardan qapıya yaxınlaşmaq xahiş olunur. Elanı eşitsəm də, Nəzakət xanımın sözünü yarında kəsmək istəmirdim. Bu arada bir nəfər uçaşa məsul şəxslərdən biri bizə yaxınlaşdı və tənbəh elədi:

– Siz elanı eşitmirsiniz? Bütün təyyarə sərnişinlə dolub, sizi gözləyir. Gecikirik.

Pərtliyimiz özümüzə bəs idi. Mən də elə hesab edirdim ki, hələ vaxtimizə var. Bəlkə də, həmin anlıarda zamanı unutmuşduq.

Biz təyyarəyə doğru yeyin addımlarla getdik. Türk Hava Yollarının stüardessləri qüsurredimə baxmadan, bizi təbəssümələ qarşıladı. Boş qalmış üç yerdə əyləşdik. Qırmızı kəmərlərimizi bağladıq və bizi qəzaya hazırlayan monitorlara baxdıq.

Təyyarə havaya qalxdıqca Bakı kiçili, getdikcə uzaqlaşırdı. Biz bulud səhrasının üstünə çıxanda səma ulduz-ulduz çiçəkləmişdi.

Zamanın əksinə, bir saat geriyə uçurduq. Salon mürgüləyirdi.

Üç saat başımı nə ilə qatacağımı bilmirdim. Əslində, oxumaqcun xeyli kitabı, jurnalım vardı. Getdiyimiz konfransda görüşəcəyim adamlara çatdırılmışdım. Amma səmada süzməyin ləzzətini çıxarmağa çalışırdım.

Üç saatdan sonra İstanbul özünü göstərdi. Təyyarə dəli dalgalarda nəhəng gəmi kimi yırğalandı və səmadan pillə-pillə aşağı endiyi hiss olundu. Bulud səhrasından aşağı endikcə yer görünürdü. Uçuş daha maraqlı olmağa başladı. Qulaqlarım bir neçə dəfə tutulub-açılsa da, gözlərim bir sıfətlik pəncərədən aşağı baxmaqdan doymurdu. Uzanıb gedən upuzun, dolama-dolama işıqlı yollar İstanbulun qan dolu damarlarıydı. Bir-birindən şaxələnib hərəsi bir tərəfə gedirdi. Aşağıdan yuxarı qarışqagöz işıqlar qırıpındı. Bir yerə, bir də gəyə baxdım. İstanbulun işıqları səmadakı ulduzlardan daha parlaq, daha çox idi. Və mənə elə gəlirdi ki, iki səmanın ortasıyla uçuruq. Bir yuxu kimiydı hər şey.

Təbii ki, qarışqagöz işıqlar yerdə nəhəng binalar, evlər idi, amma yerlə gəyun arasından baxanda orda nə ev görünürdü, nə evdə yaşayın adamlar, nə də adamların hisləri... Yəni nə məsciddə axund, nə barda sərxoş, nə Küçədə fahişə, nə də evinə tələsən ananı göydən baxanda görmək olur. Ancaq işıqlar, işıqlardan qurulmuş na-

xışlar heyrətləndirirdi. Odur ki, göydən baxanda ancaq əməl görünür, o da əgər işıqlıdırsa.

Yerə enirdik və yer getdikcə böyüyürdü. Təyyarə göydəkilərə görə qarışqagöz işıqlardan birinə çevrilirdi.

...Atatürk Hava Limanı çox böyükdür, içində azacaq qədər böyük. Düzünü deyim ki, bu qədər təyyarəni bir arada heç vaxt görməmişdim. Mənə elə gəlirdi ki, bu təyyarələr insan kimi doğub artıblar. Kiçiyi də vardı, böyüyü də, ortancılı da...

Özündən müştəbeh, hamidan ağıllı və hamidan yaxşı olduğunu bilən adamların arasına qarışdıq. Təbii ki, biz də fərqli deyildik.

Daxili xətlərə keçib bizi Kastamonuya aparacaq təyyarəni tapmağa yollandıq.

Avrasiya Yazarlar Birliyi, Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı, (TÜRKSOY) ilə Türk İşbirliği ve Koordinasiyon Ajansı Başkanlığıının (TİKA) birlikdə təşkil etdiyi IX. Türk Dünyası Edebiyat Dergileri Kongresi bu il mədəniyyət paytaxtı seçilmiş Kastamonuda düzənlənmişdi. 17-19 aprel tarihində keçiriləcək kongresdə Südabə Ağabalayeva "Azərbaycan" jurnalını, mən "Ulduz"u, Nəzakət Məmmədova "Yada düşdü"nü təmsil edəcəkdir.

Tarixi Kastamonunu görmək fürsəti əlimizə taleyin hədiyyəsi kimi düşmüşdü. O yerləri gəzmək, görmək çox maraqlı idi. Odur ki, keçid xəttində üç saatdan da çox gözləməkdən yorulmadıq və günəşin doğuşunu səbirlə gözlədik.

Nəhayət, bizi Kastamonuya aparacaq təyyarə səhər qaranlığı kimi uçub gəldi. Bizə ürəyində yer ayırmışdı. Əyləşdik və yenə yerdə hər şey getdikcə kiçildi, yenə adamlar itdi, görünmədi. Yenə əməl göründü.

Dənizin üstünə qalxmışdıq. Aşağıda saman çöpünə bənzəyən gəmilər şahmat taxtasında fi-qurlar kimi düzülmüşdü. Yerdə əsib-coşan, özünü qayalara sevdirən dəli dalğalar yuxarıdan baxanda donmuş görünürdü. Yenə qatı buludlar yerlə aramıza girdi. Göyun üstünə qar yağmışdı. Günəşin şəfəqləri göz qamaşdırırdı.

Pilotların verdiyi xəbarə görə, əlli dəqiqəyə Kastamonuya çatacaqdıq. Bu müddət ərzində başımızı pendir-çörəklə qatmağa çalışıdlar. Müxtəlif alkoholsuz içkilər təklif etdilər. Mənim kimi yuxusuz adamların əksəriyyəti qəhvə içirdi. Servis bitən kimi yenə təyyarə pillə-pillə aşağı emməyə başladı və Kastamonu gözəl üzünü göstərdi. Qismətimə yenə pəncərə düşmüştü və

heyrətimi özümdən gizlədə bilmirdim. Aşağıda Kastamonu dağlarının başında, ətəyində bir möcüzə var idi. Yerlə göyun arasından baxanda adama elə gəlirdi ki, Kastamonunun çölləri, düzləri bir vaxtlar nənələrin tikdiyi quramalardı. Birləşdirib yorğan kimi səriblər. Parça-parça tarlalar, zəmilər, əkin, otlaq sahələri, yatıb dincə-lən qara torpaqlar... Dərzi nənə parçaları o qədər səliqəli kəsib, rəngləri bir-birinə elə uyğunlaşdırılmışdı ki, baxdıqca adamın ürəyi böyüyürdü.

Qara dənizin sahiləri, sahilə uzanan cığırlar, koma-koma evlər bir rəssamın fantaziyası idi. Günəşin şüalarından parlayan damlar, damların üstündəki günəş panelləri elə parlayırdı ki, mənə elə gəlirdi, bu yerlərdən nəhəng bir ilbiz sürünenərək zərli izini qoyub keçib. Damar-damar yollar ən uzaqdakı evləri də bir-birinə bağlamışdı.

Kastamonuya səfərimizin olacağını bildiyim gün şəhəri internet üzərindən axtardım, virtual olaraq gəzdim, şəkillərə baxdım. Gedəcəyim yeri əvvəlcədən tanımaq istəmişdim.

Kastamonunun bizə məlum tarixi Hitit İmperatorluğu ilə başlayır. Hititlərdən sonra Frigiya və Lidya Krallıqlarının hökmranlıq etdiyi torpaqlara çevrilib. Miladdan önce IV yüzildə Persler buranı işğal edib. Miladdan önce IV yüzildə Büyük İsgəndər Anadolu ilə birlikdə Kastamonu torpaqlarını da Makedoniyaya birləşdirmişdi. İsgəndərdən sonra hakimiyyəti ələ keçirən Pontus Krallığı miladdan önce I yüz ildə romalıların əlinə keçmişdi. Uzun illər Roma İmperatorluğunun sərhədlərinə aid olan Kastamonu bizim era-nın 395-ci ilində İmператорluğun bölünməsiylə bütün Anadolu kimi Bizans İmperatorluğunə qarışmışdı.

Romalılar dövründə adına Paflagonya deyi-lən Qasların saldırığı şəhərlərdən biridir Kastamonu. Bəzi rəvayətlərə görə, Kastamonu adının kökü "Qas" kəlməsi ilə "Timoni" və ya "Tuman-na" kəlməsinin (Qas ölkəsi mənasında) birləşmə-sindən yaranıb. İkinci ehtimala görə, romalılar dövründə Daşkörpünün əyalət mərkəzi olduğu zamanlar Kastamonu kiçik bir qəsəbə olub. Bi-zans dövründə və əsasən, Kommenlər süläləsi zamanı inkişaf etməyə başlayıb. Bu sülälənin ha-kimiyəti zamanında burada bir qala tikdirmiş-dilər və həmin qalanı Kommenlərin şərəfinə "Kastra Kommen" adlandırmışdılar.

Kastamonu ilk dəfə 1105-ci ildə Daniş-mentlilər zamanında Ahmet Gazinin oğlu Gümüş Tekin dövründə türklərin əlinə keçmişdi. Gü-nümüzə qədər Kastamonu dəfələrlə işgal olunub, döyüş meydanına çevrilib.

Büyük Öndər Mustafa Kamal Atatürkün 23-31 avqust, 1925-ci ildə Kastamonuda keçir-diyi "Qiyafət və Şapqa inqilabı" Cumhuriyyət dövrünün tarixinə "Kültür, Tarix və Sənət" həftəsi adıyla düşmüdü. Bu il Kastamonunun Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilməsi, göründüyü kimi, təsadüfi deyil. 2018-ci ilə təsadüf etmiş IX Türk Dünyası Ədəbiyyat Dərgiləri Kongresinin burada keçirilməsi, 16 Türk dövlət və topluluğundan 28 ədəbiyyat dərgisinin təmsilçilərini bu əzəmətli, bu tarixi şəhərdə sözün, ədəbiyyatın, sevginin oduna yığmışdı.

Kastamonu ilin bütün fəsillərində qonaqlı-qaralıdır. Küçələri turistlə doludur. Təbəssümlü qapısı qonaqlarının üzünə həmişə açıqdır.

Avrasiya Yazarlar Birliyinin təşkil etdiyi IX

Türk Dünyası Ədəbiyyat Dərgiləri Kongresi, qeyd etdiyim kimi, aprelin 17-19 aralığında keçirilə-cəkdi. AYB-nin başkanı, hörmətli yazılı Yakup Ömeroğluunun dəvətiylə Kastamonuya biz ayın 16-da çatmışdıq.

Kastamonunun kiçik Hava Limanında bizi AYB-nin əli, qolu hesab olunan İlyas Eren bəy və Türksoyda çalışan tərcüməçi Şahnaz Burhanidinova təbəssümlə qarşıladı. Tanış olduq. Hava li-manının qapıları Yakup Ömeroğluun gülər üzünə açıldı. Görüşdə Yakup bəyin necə mehribən, səmimi və gülərüz olduğunu gördüm. O, başqalarına bənzə-mirdi, məsələn, bizim tez-tez gördüyüümüz vəzi-feli, səlahiyyətli adamlara. O, böyük olduğu qədər sadəydi. Şəxsən tanıyan hər kəs bilir ki, Yakup Ömeroğlu bir insanlıq nümunəsidir. Buna səfər boyu şahid oldum.

Bizimlə bir təyyarədə otən il "İlin ədəbiyyat adımı" seçilmiş görkəmli tatar şairi Zinnur Mansurov da gəlmişdi. Və heç kəs bu böyük şəxsiyyətin yanında durduğunu fərqində deyildi. Qəribədir, əməli göydən görünən adamları bəzən ləp yaxından tanımiriq. Onları tanımaq, görmək üçün uzaqlara çəkilmək lazımdır.

Tatarıstandan, Özbəkistandan, Makedoniya-dan, İraq-Türkmen elindən, Qaqauziyadan gəlmiş soydaşlarımızla avtobusa əyləşdik. İlyas Eren bi-zı günün programıyla tanış etdi. Biz önce hotelə, orada qəhvəaltıya, sonra da Kastamonu gəzintisi-nə çıxacaqdıq.

Dünya necə də kiçikdir. Biz evimizdən min-lərlə kilometr uzaqda olsaq da, özümüzü doğma bir şəhərdə, doğma adamların arasında rahat və xoşbəxt hiss edirdik.

Nə qədər yorğun olsaq da, əhvalımız yaxşı, gümrəh idik. Hami şəhəri görmək istəyirdi.

2.DƏRƏLƏRDƏN ZİRVƏLƏRƏ

Qaldığımız hotel şəhərin mərkəzindəydi. Təklif olunduğu kimi, Kastamonunun mərkəzi parkına piyada getdik. Nəsrullah meydanından keçdi, bazar küçələrində gəzişdik. Qədim tarixi olan bir məkan "Kurşunlu Xan" karavansarayında qəhvə içdik.

Kastamonu küçələrində gəzmək mənim üçün buraya gəlməmişdən önce baxdığım şəkil-

lərə qərq olmaq idi. Həmin şəkillərin çəkildiyi zamanı geri qayıdır həmin yerlərə düşmüşdüm. Şəhərin ortasıyla gedən çayın kənarı, üstündən aşan piyada körpüləri, ciyin-ciyinə dayanıb keçmişini unutmayan evlər və ensiz küçələr. Görünən hər şey Kastamonuya aid idi. Bir reklam, bir elan lövhəsi, bir hotel, mağaza adı görmədim ki, ingiliscə, ərəbcə yazılmış olsun. Şəhərdə hər tərəfdən gəlmiş turistlər qaynasa da, onlara xoş görünmək üçün bir kəlmə yad söz yazmamışdılar. Hər yerdən türk musiqisi eşidildirdi. Əsasən də, Qara dəniz nəgmələri könül açırdı. Bazarda, dükanlarda yalnız Kastamonu istehsalı olan məhsullar təklif olunurdu. Yad-yabançı Kastamonuya qarşıya bilməmişdi.

Parkın mərkəzində çox maraqlı heykəltəraşlıq nümunəsi diqqətimizi çekdi. Ortada Mustafa Kamal Atatürk panamasını sinesinə sıxıb dayanmışdı. Bir qadın mərmiylə dolu öküz arabaşını dardırdı. Arxa tərəfdə, yanlarda döyüşə atılan məhmətçiklər silahıyla, ciynindəki mərmiylə təsvir olunmuşdu. Çox maraqlı kompozisiya idi. Hər kəs Ulu Öndərin ətrafında birləşib mətin olmuşdu. Qadını ilə, erkəyi ilə döyüşən xalq zəfərini əbədiləşdirmişdi.

Parkda oturan hər kəsin üzündə bir rahatlıq, oturuşunda bir arxayınlıq var idi. Balaca park səliqəli və təmiz görünürdü. Nə qoca süpürgəçi nənə gözə dəyirdi, nə də qoca baba zibil qutularını boşaldırdı. Oocular rahat-rahat dincəlirdilər.

Bizi ətrafdakı binalarla Yakup Ömeroğlu tanış edirdi. Dayandığımız hər tarixi binanın keçimini qısa və aydın danışındı. Təklif etdi ki, şəhəri daha yaxşı görmək üçün Saat meydanına çıxaq. Saat meydanı haqqında danışanda bildik ki, o dövrə saat bahalı olduğu üçün hər kəs alıb taxa bilmirmiş. Burada çox hörmətli şəxslərdən biri istəyirmiş ki, hamı işini zamana uyğun bölüsün. Odur ki, şəhərin hər yerindən görünən bir təpədə saat qülləsi tikdirir. Və o gündən bu günə qədər həmin saat işləyir. Yakup bəyin dediyinə görə, Kastamonu təpəliklərində bu məqsədlə ucaldılmış bir neçə saat qülləsi var, hamisinin memarı fərqli olduğundan saat qüllələri də bir-birinə bənzəmir. Təəssüf ki, biz birinin qarşısına qalxa bildik. Pillələri qalxdıqca şəhər aşağı enirdi. Qarşı tərəfdəki təpənin başında təyyarə dayanmışdı. O nə restorandi, nə də turistləri cəlb etmək üçün əyləncə mərkəzi. Tələbələrə o təy-

yaranın içində dərslər keçirilirdi. O boyda təyyarəni satmamışdılar, öyrəncilərin ixtiyarına vermişdilər; ölkənin gələcəyi naminə.

Yuxarıdan baxanda bütün evlərin qırmızı kirəmitli damları aşağıda qalmışdı. Və burdan baxanda hansı evin kasıba, hansı evin varlıya aid olduğu bilinmirdi. Bütün evlər qədimliyini qoruyub saxlamışdı. Kastamonuya məxsus arxitektura hər evdə görünürdü. Evlərin arasından məscidlərin minarələri bir-birinə boyanırdı. Bəzi küçələrin başında da, ayağında da məscid var idi və azan vaxtı səslər qarışır dağlarda əks olunurdu.

Şəhərdə nə bir göydələn, nə də kiminsə dəm-dəsgahlı villası gözə dəyirdi. Yaşılığa batmış şəhər sakit və rahat yaşayırırdı. Sol tərəfdəki ən hündür təpədə Kastamonu qalası başındakı al-qırmızı bayraqını yelləyərək bizə "gəl-gəl" deyirdi.

Saat qülləsində bir stol arxasında oturduq. Çay, ayran içdik, danışdık, tanışdık, doğmalaşdık. Yakup Ömeroğlu elə bir səmimi ortam yaratmışdı ki, mənə elə gəlirdi, uzaq-uzaq ellərdən gəlmiş adamları ilk dəfə deyil, uzun illərdi tanıyıram. Tataristandan gəlmiş dostlarımızın dediklərini ana dilim kimi başa düşməsəm də, bir az dirləyəndən sonra anlamağa başladım.

Sonra avtobusla meşənin "Aşıklar Köprüsü"nə getdik. Meşənin içində yerləşən istirahət mərkəzlərini gəzdik. Ordan dağlara qalxdıq. Saatlarla yuxarı dırmandı avtobus. Proqrama görə, iki kamyonə gedəcəkdir. Get ki, gedəsən. Nəhayət, adını bilmədiyim bir dağın başında yerləşən kəndə gəldik. Ordan bir kilometr meşənin içiyə dərənin dibinə, dibindən zirvəsinə qədər pay-piyada qalxdıq. Dağın zirvəsinə qalxan pilləkən düzəltmişdilər. Pilləkən geniş bir meydana açılırdı. Ordan bütün Kastamonu dağları, dərələri ovucunda görünürdü.

İki gün şəhəri küçə-küçə dolaşdıq. Kastamonu dağlarını dərədən zirvəyə qədər gəzdik. Gecə hotelə qayıtdıq. Səhər "Şerife bacı" öyretmen evində tədbirlər başlayacaqdı. Proqrama görə, ötən il "İlin ədəbiyyat adımı" elan olunmuş Tataristanın sayılış-seçilən şairi Zinnur Mansurov təltif olunacaqdı. Anar müəllimin səksən illik yubileyi qeyd ediləcəkdi. Sonra IX. Türk Dünyası Ədəbiyyat Dərgiləri Konqresi başlayacaqdı.

3.DANIŞAN DƏRGİLƏR.

Serifebacı Öyretmenevinin qapısı hamının üzünə açıq idi. Tədbirin keçiriləcəyi zal dolurdu. Təmsil etdiyimiz dərgiləri xüsusi ayrılmış stola düzür, maraqlanan qonaqlara təqdim edirdik.

Nəhayət ki, gözlənən qonaqlar; Kastamonu Valisi Yaşar Karadeniz, TÜRKSOY Genel Sekreteri Düsen Keseinov, Belediye Başkan Vekili Eşref Can və Anar müəllim gəldi. Hamı gedib yerində əyləşdi. Tədbirin başlığı elan edildi. Yakup Ömeroğlu kürsüyə dəvət olundu. Valiyə göstərdiyi diqqətə görə təşəkkürünü bildirdi. Tədbirlərin Kastamonuda keçirildiyini əlamətdar bir hadisə hesab etdiyini dedi. Anar müəllimi və Zinnur Mansurovu təbrik etdi. Sonra Kürsüyə yazıçı İsmayıł Bozkurt dəvət olundu. Kərkükden gəlmış doktor, şair Sabah Abdullah Kerküklü və doktor, şair-yazar Mehmet Ömer Kazancı çıxış etdilər. Gətirdikləri hədiyyələri sahiblərinə çatdırırlar.

Mükafatlandırma mərasimi başladı. Baxdıqca adam qürur duyurdu. İstər Zinnur bəy, istərsə də Anar müəllim ədəbiyyat dünyasına örnək bir şəxsiyyətlərdi və onların ölkələrindən çox-çox uzaqda dəyərləndirilməsi, onlara olan diqqət fərəhləndirirdi. Çıxış edən hər kəs onların şəni-nə ürək sözlərini bildirdi.

Anar müəlliminin "Çağdaşlarım" adlı yeni çap olunmuş kitabı sevənlərə təqdim olundu. Onlar əlidolu getdilər, biz ürəyidolu qaldıq.

Sonra Anar müəllimlə və onunla gələn kiçik heyətlə xudahafızlaşdı. Ankaraya gedirdilər. Anar müəllimlə bağlı növbəti tədbirə.

Nəhayət, dərgilərin kongresi başladı. Yakup Ömeroğluun açılış nitqindən sonra birinci hissənin rəhbəri İsmayıł Bozkurt bəy dərgiləri təqdim etdi. İlk olaraq "Azərbaycan" jurnalını təmsil edən baş redaktor müavini Südabə Ağabalayevaya söz verdi. Südabə xanım kürsüyə çıxıb "Azərbaycan" jurnalından danışdı. Bu il 95 illik yubileyini qeyd edən jurnalın tarixindən, məqsəd və məramından, türk dünyasında yerindən, mövqeyindən söhbət açdı.

Südabə xanım Avrasiya Yazarlar Birliyinin özünəməxsus himminin yazılımasını təklif etdi. Və bu təklif maraqla qarşılandı.

İkinci təqdim olunan "Ulduz" jurnalı oldu. Kürsüyə həvəslə çıxdım və dedim:

– Hörmətli, saygılı dostlar, qardaşlar, bu müqəddəs sənədə, bu tarixi Kastamonuda sizi odlar yurdu, türk eli Azərbaycandan gətirdiyim isti və səmimi qardaş sevgisiylə salamlayıram. Burada, bu qədim torpaqda sizinlə birikdə gələcəyin tarixinə düşmək mənim üçün şərəfdi, onurdu. Bizim burada bir araya gəlməyimiz soyumuza, kökümüzə, babalarımızın, dədələrimizin ruhuna sahib çıxmamızın bir örnəyidir. Bizi burada ayrı-ayrı ürəklərin bir sevgisi birləşdirir, bu, bir-birimizə olan sevgimizdir.

Həqiqətən, aramızda qəribə bir bağ vardı, heç kim özünü bir-birinə yad hiss etmirdi. Bəlkə də, bu elə sözün, ədəbiyyatın bizə təsiri idi. Bir ananın ayrı-ayrı bölgələrdə yaşayan və indi görüşən övladları kimiyidik. Bilmirəm, bəlkə də, mənə belə gəlirdi. Amma, məncə, burda soy-kök faktoru da var. Çıxışında elə bunu da nəzərə çatdırıldım ki, Azərbaycan türkləri 70 sənəd Sovetlər birliyində yaşasa da, öz soyunu, kökünü unutma-

dı, unutmadı. Hardan gəlib, hara gedəcəyini hər zaman bildi. O dönəmlər də Özbək, Türkmen, Qaqauz, Başqırt, Kosova, Qazaxıstan və başqa türk elləri bizə doğma idi, indi də. Biz kim olduğumuzu öncə analarımızın laylalarıyla, ninniləriylə bildik, böyüdük, keçmişimizi kitablar öyrətdi bizə. Ədəbiyyat bizi türk oğlu türk olaraq böyüdü. Alp Ər Tonqadan, Tonyukukdan, Bilgə xaqandan qopduq, Tomris anadan gəldik. Dədəm Qorquddan ad aldıq, Metə xandan, Alp Arslandan, Atilladan igidliyi, ərənliyi, vətənə, torpağa sahib çıxmışı öyrəndik.

Qəribə bir faktı tapmışdım. Tarixi vərəqləyen hər kəs bunu görə bilər. Və istəyirdim, bunu hamiya çatdırırm. Odur ki, çıxışımı əlavə eləmişdim:

– Bundan 250 il geriyə getsək, bir amerikalı tapmazsınız, – dedim. – 900 il geriyə getsəniz, qarşınıza bir rus çıxmaz. 1200 il geriyə getsəniz, sizi bir ingilis qarşılamaz, 1700-2000 il geri getsəniz, nə bir fransız sizə "Müsyö" deyər, nə bir alman "Guten Tag". Amma insanlıq tarixində nə qədər geriyə getsəniz, orda sizə "Hoş gəldin, qardaş" deyib gülümsəyəcək bir türk mütləq var.

Bunu bizə "Bilqamış" deyir, bunu "Orxon-Yenisey" deyir, bunu "Şu" dastanı deyir, bunu kitabıbələr deyir.

Biz bax bu qədər uluyuq. Və bunu bizə ədəbiyyatımız öyrədir. Mənca, biz ədəbiyyatın çocuklarıyız.

Çalışığımız dərgilərin cəmiyyətdə önəmi, yeri də burada daha aydın görünür.

Çıxışında onu da bildirdim ki, bu gün əlimizdə qələm dəyərlərimizi qorumaqla qəlbən, ruhən görəvlənmişik. Və məqsədimiz dədələrimizin əmanətini torunlarımızın torunlarına ötürməkdir. Bu səngərdə olmaq fəxarətdir, şərəfdir. Qalaya çevrilmiş dərgilərimiz nəyi qoruyacağını bilir. Keçmişin örnəkləriylə, bu günün ədəbiyyatı sabah üçün yazılır. Bizim görəvümüz aldığımız əmanəti sabahın etibarlı ciyinlərinə qoymaqdır. "Ulduz" dərgisi bu görəvinə 1967-ci ildən başlayıb. Heç bir təzyiq, heç bir məcburiyyət, siyasi oyunlar onu yolundan, amalından döndərə bilmədi. O hər zaman ədəbiyyat səmasında parladı. "Ulduz"un şanlı səhifələrində hər zaman soyuna, xalqına, gələnəyinə bağlı imzalar cəsarətlə sözünü dedi.

Mənca, "Ulduz"un taleyi həmişə gülümsəyib. Yarandığı ilk gündən bu günə qədər baş re-

daktorları öz soyuna, kökünə bağlı şəxsiyyətlər olub, öz məsuliyyətlərini də bilib, görəvlərini də. Bu gün də bu görəvin başında imzası çox sevilən şair Qulu Ağsəs durur. Baş redaktorumun sevgisini, saygılığını, salamlarını bütün konqres iştirakçılarına çatdırırdım.

Onu da bildirdim ki, biz Azərbaycan türkləri öz türk qardaşlarımıza ruhdan, könüldən bir sevgiyə bağlıyız. Dərgimizin hər sayında bu sevgini göstərməyə çalışırıq. Türk xalqlarının dəyərli imzaları, gənclər səhifələrimizdə yer alır.

Ədəbiyyat bizə kim olduğumuzu unutdurmayacaq bir gücdür. Harda ədəbiyyat varsa, orada Anar müəllim var. Bizə Dədə Qorqud torunu olduğumuzu Anar müəllim öyrədib. Biz onun sayəsində Qazan xanın səsin eşitdik, Aruzu anladıq, Bayandur xanı dinlədik, Burla xatunu sevdik. Və istədim ki, bunları da orda hər kəs bilsin:

– Mən təsadüfən bu ilə "müqəddəs sənə" demədim. Bu il Azərbaycan Türk Cumhuriyyətinin 100 ilidir. Ürəyi Türk torpaqlarında döyünən Məmməd Əmin Rəsulzadənin qələbəsidir. Şanlı tariximizin bayramıdır.

Bu il dünyada Anar adının 80 ilidir. O möhtərəm insan ki, onu bütün Türk dünyası tanır və sevir. O şəxsiyyət ki, adını ən yüksək zirvəyə yazmayı bacarıb. Hocamızı, Azərbaycan ədəbiyatında türkçülüyü qoruyan Orgeneralımızı, Anarımızı fürsətdən istifadə edib bir də bu kürsüdən təbrik edirəm. Yəqin ki, Anar müəllimlə bağlı tədbirdə onun haqqında çox söz eşitdiniz. Anar müəllimin burada olması bütün Azərbaycan xalqının Türkiyədə olması deməkdir. Tək varlığı ilə bir xalqı, bir dövləti, bir ölkəni təmsil edəcək ağırlıqda bir möhtərəmdir.

Çıxışımı Yakup Ömeroğluun "İki çinar" həkayəsini xatırlatmaqla bitirdim. Hekayədə Osmanlıdan qalma qoca bir çinar məzarlıqda aşır. Hər kəs onun yerində bir fidan əkməyi tövsiyə edir. Deyirlər ki, fidanın əkilməsi keçmişlə gələcəyi simvolizə edər. Hər kəs bu fikri bəyənir. Amma sadəcə kanadlı qadın Meri fidan alınması və dikilməsi üçün bir adama para verib bazara göndərir. Adam gəlib fidanı çinarın köklərinin üstündə əkir. Meri adama fidana baxmaq üçün para da ayırır. Və fidan dikiləndə deyir ki, çinar Kanadanın simgəsidir. Amma o fidana bir deyil, yüz Meri də gəlib Kanada simgəsi kimi baxsa da, o, əski kökünün üstündə bitəcək. O, Babasının

kökündən güc alıb buludlara qalxacaq və əsla kənadlı bir çınar olmayıcaq. O Bir türk çınarıdır! – dedim. Və bir türk oğlu dünyanın hansı yerində olursa-olsun, böyüsün, türk oğlu türk olduğunu ölüncə biləcəkdir.

Nə mutlu "Türküm!" deyənə!

Alqışlardan sonra yerimdə rahat əyləşdim. Üstümdən ağır bir yükün götürüldüğünü hiss elədim.

Nəhayət, söz "Yada düşdü" jurnalına verildi. Nəzakət xanım Azərbaycanın Xocalı dərdindən tutmuş, jurnalın məqsədinə, məramına qədər danışdı. Sözünü şeiriylə bitirdi və alqış qazandı.

Qazaxıstanda nəşr olunan "Adırna" dərgisinin baş redaktoru Meyirxan bəy öz jurnalını təqdim elədi. Jurnalın çox sadə bir üzü var idi, səhra rəngində sadə bir qapaq. Amma bu sarılıq jurnalın səhra istisini hiss etdirirdi. Bir-birindən maraqlı çıxışlardan sonra çay fasıləsinə ayrıldıq. Tədbirin ikinci hissəsi on beş dəqiqədən sonra başlayacaqdı. Bu hissənin koordinatorları Kerkük'dən təşrif buyurmuş iki şair, professor, Mehmet Ömer Kazancı və Sabah Abdullah Kerküklü olacaqdı. Yaddaşında xoş xatirələrlə qalan bu iki şəxsiyyət mənə o qədər mehriban, o qədər doğma idilər ki, onları uzun illərdi tanıldığımı hesab edirdim. Hələ Kastamonuya gəldiyimiz və onlarla tanış olduğumuz gün kitablarını hədiyyə vermişdilər. Mehmet Ömer Kazancının açıb bir neçə şeirini oxumuşdum. Ana laylası kimi səslənirdi. Doğma, həzin və kövrək.

*"Dayanabilir gibi değilim, sal yakamı,
Aşk adına kalbimi bu kadar sıkma, yeter.
Olduğun gibi görün, karıştırma kafamı,
Her gün bir maske ile karşıma çıkmama, yeter."*

Bir axşam Mehmet Ömer bəy bizi kafelərin birinə dəvət elədi, əyləşib qəhvə içdi. Daha çox Sabah Abdullah bəyin sözü, söhbəti humor hissi bizi məmənun elədi. O, şirin şivəsiylə gözümüzü yaşardanaya qədər bizi güldürdü.

Sabah bəyin koordinatorluğuyla növbəti iclas başladı. Kazandan gəlmış Sönbəl Nurislam qızı öz jurnalını təqdim etdi. Kazanda yaşayan türklerin keçmişindən, bugünkü həyatından danışdı.

Krımdan Renetta Gafarova, İran Türkmen elindən Maya Saparova, Tatarıstandan Radik Səbirov, Özbəkistandan Devranbey... həm ölkəsini,

həm mədəniyyətini, həm də ədəbiyyatını layiqinçə tanıtdı, təmsil etdi.

Makedoniyanın gəlmiş Mehmet Ariflə tanış oldum. Canayaxın biridi. Çox maraqlı şeirləri var. "Kardelen" və "Köprü" adlı uşaq jurnallarını təmsil edirdi. Onun təsvir və hisləriylə Makedoniyanı gəzdim, tanıdım. Makedoniya türkləri ədəbiyyatda, əsasən, şeir yazırlar. Mehmetin deyişinə görə, nəşr yazan gənclik, demək olar ki, heç yoxdur. Bəxtləri gətirib ki, əsgərlik çəkmirlər, çünki ölkənin əsgərə ehtiyacı yoxdur.

Bu konqresin ən ali məqsədi hamını belə doğmalaşdırmaq idi. Hər kəs əlaqə qurmaq, xəbərləri paylaşmaq istəyirdi. Burdan görünürdü ki, əslində, Turana çıxməq, çap olunmaq çox asandır. Sadəcə, dərgilərlə maraqlanmaq, tanış olmaq və əsər göndərmək lazımdır. Əksər dərgi nümayəndələri bildirdilər ki, dünyanın hər yerdən onlara əsərlər gəlir və "Ulduz" kimi, onlar da sevə-sevə çap edirlər.

Konqresin bağlanması törəni 19-da keçiriləcəkdi. Səhəri gün yenə həmin konfras zalında görüşdük, bir araya gəldik. Bu dəfə koordinator Südabə Ağabalayeva idi. Yenə çıxışları dinlədik, bir-birindən uzaq olan türk ellərinin problemlərini, dəndlərini eşitdik, hadisələriylə tanış olduq. Sevindiyimiz, kədərləndiyimiz anlar oldu.

Yekun olaraq ən əsas məsələ – "Türk dünyasında ilin ədəbiyyat adamları"nın seçilməsini Yakup Ömeroğlu təklif etdi. Hər kəsin razılığı ilə bu şərəflili ad Qərbi Trakyada yaşayan şair Rahmi Aliyə verildi. Builkı konqres ürək sözərləri və alqışlarla bitdi.

Kastamonu Valisinin dəvətiylə ziyafətə yollandıq.

Səhər bizi buralara gətirən təyyarələr geri qaytaracaqdı. Biz ürəyimizdə sevgiylə, yaddaşımızda xatirələrlə evimizə dönəcəkdik. Bu həm də dörd gündə tanış olub dostlaşmış adamlardan növbəti il mədəniyyət paytaxtında görüşənə qədər ayrılməq idi.

Biz Kastamonudan ayrıldığımız gün narın yaz yağışı yağıdı. Kastamonu bir ana kimi arxamızca su atıldı.

Təyyarə havaya qalxdıqca dağlar, təpələr getdikcə kiçilirdi, Kastamonu bayraqlarını yellədərək bizimlə vidalaşdı...

Vüsal NURU

Yafəs TÜRK SƏS

OXU, DAĞ ÇAYI

Gördüm səni, gözlərimə toxudum,
Bütün ömrün həyəcəndi, təlaşdı.
A dağ çayı, bu gün elə oxudun,
Nəgmələrin ürəyimlə danışdı!

Nədir səsindəki bu hay, bu haray;
Deyirəm, bir dəli sevgidi, bəlkə?!
Oxu, a dağ çayı, hey səsini yay,
Qəlblərin nəyi var, nəgmədən özgə!

Düzlərə çatanda bölünər canın,
Özünü özündən alarlar sənin.
Bir çaya qoşulsan, adın silinər,
Bir başqa havada çalarlar səni.

Bu daşlar sinəni yarsa da, oxu,
Hardasa günahsız asılsan, oxu,
Hələ ki, özünsən, dağ çayı, oxu.
Hələ ki, mənləsən, dağ çayı, oxu!

HÖRÜMÇƏK

Tor qurmaq öyrətdin bütün dünyaya,
Bu dünya tor qurmaq yoluna düşdü.
Fəqət səndən başqa tor quranların
Hamısı qurduğu toruna düşdü.

Qismətinə düşən payını aldın...
...tor qurmaq səninçün Tanrı yoludur...
Amma səndən başqa tor quranların
Bax, gör ki, hamısı nəfsin quludur.

Sən lal duruşunla çox şey söylədin,
Səni eşitmədi, kardı bu dünya.
Sənin tor üstündə gəzməyini də
Görmədi, görmədi, kordu bu dünya!

YOXSA QARA BASIR MƏNİ?!

Bir duyğusu, qəlbə çiçək
Yaman daşa basır məni.
Gündüzümü nağıll edən,
Gecələri asır məni.

Bir qəribə dad görünür,
Gah yaxın, gah yad görünür.
Tüstüsündə od görünür,
Sazağı hey kəsir məni.

Gəlişini görmək olmur,
Gülüşünü dərmək olmur...
Sevgidimi?!
Bilmək olmur,
Yoxsa qara basır məni?!

BİR SEVGİ UYDURMUŞAM...

Bir sevgi uydurmuşam,
uşaq evcik quran kimi.
Köçəcəyəm o evciyə
ürəyini alan kimi.

Bir sevgi uydurmuşam,
gözlərin kimi mavi,
sözlərin kimi təzə.
Dilim də dualıdır:

bu gecikən sevgim
gəlməsin gözə.
Hazırdır sevgi məktubum da,
təkcə nöqtəsi qoyulmayıb.
...Oxuyub doymaq olar,
nöqtəyə nə var,
göz yaşıyla da qoymaq olar.
Özümü hazırlamışam
küsüb-barışmağa da,
o ətirli saçlarının
ətrinə qarışmağa da.
Əllərimi öyrədirəm
saçlarından sünbüл hörmək üçün,
tez-tez yuxusuz qalıram,
bu rəngi qaçmış dünyamı
çəhrayı görmək üçün.
Sənə bir söz piçildiyib
qaçacağam
14 yaşımı qədər.
Tanrıım, kömək ol,
sevgim getməsin hədər,

qoy dünya gülməsin
bu yaşdakı cocuğuna.
Nə bilim, bəlkə, Tanrıım verib
mənə bu əzabı
günahkarı olduğum
bir sevginin acığına.

HƏLƏ BU DÜNYANIN GÖYÇƏK VAXTİDIR

Hələ yol gəlirik bir-birimizə,
Hələ sevgimizin çiçək vaxtıdır.
Nurlu tərəfimiz durub üz-üzə,
Hələ bu dünyanın göyçək vaxtıdır.

Hələ bu taleyə uduzmamışıq,
Hələ ümidişlərin gerçək vaxtıdır.
Ulduzlar sevinclə sayrışır hələ,
Hələ arzuların ləçək vaxtıdır.

Hələ qohumunun yad qucağından
Qırıq xeyallara boylanmamışan.
Özgə ürəklərin qapılarda
Hələ qonaq kimi üzüməmişəm.

Hələ yazmamışan o son məktubu,
İçi üzr dolu, göz yaşı dolu...
Sənin baxışını gəzdirən qızdan
Hələ baxışımı gizləməmişəm.

Hələ kəndinizdə bir toy axşamı
O nəm gözlərini gizləməmisən.
Sənin nişanəni qızlardan yığib
Hələ gözlərimə doldurmamışəm.

Hələ gündüzləri xeyaldan qovub
Gecələr yuxuma yüyürməmisən.
Hələ o alagöz bənövşə qızsan,
Hələ başqalaşıb böyüməmisən.

Hələ köcməmisən şeirlərimə,
Hələ sevgimizə şeir deyirsən.
Hələ çatmamışıq yol ayrıcına,
Bu gecə yuxuma gəlmışdin nəysə,
Bəlkə, incidən var, gizləmə, nolar?!

AZƏRBAYCAN
XALQ CÜMHURİYYƏTİ

Böyük publisistdən nadir inci

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2015-ci ildə ədəbiyyatımızın tanınmış nümayəndələrindən biri, yazıçı-publisist, tərcüməçi, naşir və ictimai xadim Ceyhun Hacıbəylinin (1891-1962) 125 illiyinin keçirilməsi ilə bağlı Sərəncamı həm bu böyük tarixi şəxsiyyətin ırsının, yaradıcılığının araşdırılmasında, həm bütövlükdə mühacirət ırsının tədqiqində, həm də tariximizin obyektiv, yaxud subyektiv amillərə görə araşdırılmamış, qaranlıq səhifələrinin işıqlandırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Həmin dövrdən keçən müddət ərzində bu problemlərlə bağlı KİV-də çox sayda elmi, elmi-publisistik materiallar dərc olunmuş, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu tərəfindən Ceyhun Hacıbəylinin "Seçilmiş əsərləri", "Bir il xəyallarda və bütöv bir ömür" memuarı çap olunmuşdur. Bütün bunlar xalqımızın ədəbi-mədəni, ictimai-siyasi həyatında silinməz iz buraxmış C.Hacıbəylinin həyat və yaradıcılığının tam, dərindən və hərtərəfli öyrənilməsini söyləməyə əsas vermir. XX əsrin ilk 20 illində buraxılan mətbu orqanlarda, Fransa və Almaniya nəşrlərində Ceyhun bəyin hələ araşdırılmamış çox sayda yaradıcılıq nümunələrinin olduğu şübhəsizdir və onlar bu gün öz tədqiqatçılarının yolunu gözləyir. Publisistin vaxtı ilə "Azərbaycan" qəzetində dərc etdirdiyi və dəyərli oxucularımızın diqqətinə təqdim edəcəyimiz "Yol təəssüratım. Tiflis" adlı xatirə yazısı da bu qəbilədəndir. 1919-cu ilin yanvarında Azərbaycan Xalq

Cümhuriyyət hökumətinin Versal (Paris) Sühl Konfransında iştirak etmək üçün Fransaya göndərdiyi nümayəndə heyəti tərkibində yola düşən C.Hacıbəyli digər silahdaşları kimi səfər boyu gənc Cumhuriyyətin tanıtılması və təbliği üçün fədakar, faydalı fəaliyyət göstərir, qələmi yerə qoymur. Bu xatirədən məlum olur ki, Tiflisdən sonra nümayəndə heyətinin üzvləri, o cümlədən C.Hacıbəyli Batuma keçir. Məsələ burası nadirdir ki, C.Hacıbəyli burada da Batum təəssüratını qələmə alır. Salman Mümtaz adına Azərbaycan Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivində ərəb əlifbasında əlyazması saxlanılan həmin xatirənin (fond 649, siyahı 1, iş 65, 9 vərəq) hansısa mətbu orqanda çap olunduğunu güman etmirik. Yaxın vaxtlarda həmin xatirəni də elmi ictimaiyyətə və oxuculara təqdim etmək niyyətindəyik.

Peşəkarlıqla qələmə alınmış "Yol təəssüratım. Tiflis" adlı oçerk bir çox cəhətdən diqqəti cəkir, əhəmiyyətlidir. Bu əsər – səfərin bütün çətinliklərinə, sıxıntılarına baxmayaraq, C.Hacıbəylinin Cumhuriyyətə sonsuz məhəbbətinə və sədaqətinə, daşıdığı məsul və tarixi missiyaya bütün gücü ilə xidmət etdiyinə, peşəsinə vurguluğuna, fədakarlığına dəlalət edir;

– Tiflis mühitinin, dövrün mürəkkəb ictimai-siyasi proseslərinin, şəhərdə cərəyan edən hadisələrin, insanların əhval-ruhiyyəsinin öyrənilməsi baxımından maraqlı mənbədir;

– erməni xisleti və xəyanətkarlığını ifşa edən daha bir bədii-sənədli nümunədir;

- qərbin ikibaşlı Qafqaz siyasetinin əsl mahiyyətini, eybəcərliklərini göstərən məxəzdir;

- adını Azərbaycan tarixinə qızıl hərflərlə həkk etdirmiş görkəmli ədib, ictimai-siyasi xadim, mullanəsrəddinçi, istedadlı publisist, Məsxeti türklərinin böyük oğlu Ömər Faiq Nemanzadənin həyatının daha dəqiq və dərindən araşdırılmasına yardım edən sənəddir;

- Cümhuriyyət dövrü mətbuatının, xüsusilə "Azərbaycan" qəzetinin mövzu, dil, üslub, sənətkarlıq məsələlərinin araşdırılmasında dəyərli, diqqətçəkən materialdır;

- C.Hacıbəylinin imzaları ilə bağlı elmi dövriyyədə olan müxtəlif mülahizələrə aydınlıq gətirilməsi baxımından faydalıdır;

- M.F.Axundzadə, Həsən bəy Zərdabi, İsmayılov bəy Qutqaşınlı ilə əsası qoyulan, N.Vəzirov, Əsgərağa Gorani, E.Sultanov, M.Sidqi, F.Köçərli, T.Bayraməlibəyov, S.M.Qənizadə ilə inkişaf etdirilən, N.Nərimanov, Ə.Haqverdiyev, M.Şah-taxtılı, Əhməd bəy Ağaoğlu, Əli bəy Hüseynzadə, M.Ə.Rəsulzadə, Üzeyir Hacıbəyli, Cəlil Məmmədquluzadə, Ömər Faiq Nemanzadə, Haşim bəy Vəzirov ilə yeni mərhələyə çatdırılan, məzmun və ideya baxımından daha da zənginləşdirilən publisistika xəzinəmizə layiqli töhfədir.

Bu ocerki təqdim etməzdən önce vurğulamağa ehtiyac duyuruq ki, C.Hacıbəylinin yaradıcılığı, o cümlədən publisistikası haqqında daha kamil elmi-nəzəri qənaətlər əldə etmək üçün onun ırsinin üç mərhələdə araşdırılması məqsədəyənəqədən:

- mühacirətdən əvvəlki dövr;
- Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövrü;
- mühacirət dövrü.

Bu dövrlərdə qələmə alınan publisistik nümunələrin qəhrəmanları müxtəlif vaxtlarda yaşasalar da, müxtəlif millətləri və fərqli sosial təbəqələri təmsil etsələr də, mövzular, toxunulan problemlər fərqli olsa da, onları birləşdirən ortaq və ümumi cəhətlər çoxdur: milli mənafeyə, xalqın azadlığına, hərtərəfli tərəqqisina xidmət, adət-ənənələrə, mənəvi dəyərlərə hörmət.

Ceyhun Hacıbəylinin mühacirətəqədərki publisistikasının məğzini, mahiyyətini, ideyasını, amalını bir sözlə ifadə etmək mümkündür: maarifçilik! Cümhuriyyət dövründə C.Hacıbəyli publisistikası milli dövlət quruculuğuna xidmət edir. Mühacirət dövründə C.Hacıbəyli yaradıcılığı, o cümlədən publisistikası yeni məzmun, ma-

hiyyət, xarakter kəsb edir: Azərbaycanın istiqlalı uğrunda ideoloji mücadilə!

Yaradıcılığının bütün mərhələlərində Ceyhun Hacıbəylinin publisistikası mövzusunun genişliyi, toxunulan problemlərin taleyüklülüyü, tarixi və ədəbi dəyəri baxımından aktuallığı və əhəmiyyəti ilə diqqət mərkəzində olmuş və Azərbaycan bədii-sənədli ırsinin, mühacirət ədəbiyyatının ən parlaq və nadir nümunələri sırasındadır.

Mehdi Gəncəli,

dos.dr. Mərmərə Universiteti Türkiyyat Araşdırma Mərkəzindən İstatistik Məzənnəsi

Abid Tahirli

filologiya elmləri doktoru

YOL TƏƏSSÜRATIM – TİFLİS

Gürcüstan Cümhuriyyətinin paytaxtı Tiflis şəhərinə daxil olduqda əvvəl Qafqazın əski paytaxtı və sabiq rus hökuməti Qafqaz canlışınının məqərrəsi (qərərgahı) olan Tiflis hiss edilirsə də, lakin yavaş-yavaş həmin təəssürat yeni görünən lövhələr və şəkillər sayəsində rəf olub (ortadan qalxıb) gidiyor. Artıq Rusiyadan burada bir əsər qalmadığı görünüyor. Əski rus jandarması əvəzində zahir, ondan bir qədər "xəfif" görünən cəmaati-xəvəssa müfrəzi "narodno qvardeys", öz vətəninin xidmətində zəif şəkilli, lakin mətanəti-qəlbəyyəsi ilə qəvi (güclü) olaraq gözə görünür. Küçələrin hamisində xalq qvardiyası nəfərləri (əsgərləri) nizam və qaidəyi mühafizə ediyorlar. Ara-sıra milli qoşun əfradı (fərdləri) müşayiəti altında erməni əsirlərini ora-bura aparırlar.

Erməni-gürcü müharibəsi münasibətiylə burası ermənilərinin başları aşağı sallanıbdır. Ermənilərin bu hallarına bər-əks (əksinə) olaraq, müsəlman əhalisi kəmali-təmkin və vüqarla "paşaqları gözləri üstə" şəhərin küçələrində asudə gəziyorlar. Bunların böylə bir şəkildə görünüşləri islam əhalisinin mehriban və dost bir məmələkətdə yaşamalarına dəlalət ediyor.

Qolovinski prospektdə gəzərkən böylə bir mənzərəyə tesadüf etdim: Gürcü qoşun dəstələri musiqi ilə arkadaşlarından birini darülbəqaya

müşayiət ediyorlar. Bu dəstənin qarşısına küçənin sağ tərəfindən başqa bir dəstə gəliyor. Burada Acaralılar dəstəsi, xalq qvardiya nəfərləri, könüllü müsəlman dəstələri, hamısı müsəllah olaraq kəmali-qaidə və nizam ilə bir nəfər gürcü təbəəsi olan müsəlman cənazəsini təşyi ediyorlar. Orada musiqi Şopenin qəmli marşını çalıyor. Burada ise cənazənin qarşısında gedən mollanın uca səslə oxuduğu "lahavləvəla"sı bir əməl ilə birləşmiş və həmin əməl yolunda qurbanlar vermiş iki mədəniyyətin asarını (əsərlərini) samilərin (eşidənlərin) qulaqlarına eşitdiriyor.

Əvət, bu gün gürcü millətçiləri böylə söylüyolar: Biz indiyə kimi böylə güman ediyorduk ki, Zaqqafqaziyada üç qisim millət yaşışır. Lakin şimdə artıq düşündük ki, bunlar üç deyilmiş, yalnız iki imiş. Şərqdə Azəri türkləri, qərbdə gürcüler. Mavərayi-Qafqaz yalnız bu iki milləti təşkil ediyor.

Qafqaz millətlərinin bir bu qədər bəla və müsibətdən sonra öz hüquqlarını qazanmaq üçün səy ve kuşış etdikləri əsnada və böylə imtahan günlərində ölkədə ixtilaf çıxarıb da Rusiyadan ayrılmış Qafqaz məmləkətlərinin istiqaliliyyətə nail olmaq ümidilarını puç etmək fikri ilə bunlar arasında qanlı müharibə salan erməni daşnak məhafilinə qarşı filhəqiqə gürcüler miyanında (arasında) qayət şiddetli bir nifrət vardır ki, həmin nifrət nəinki yalnız biz millətçilər, hətta gürcü sosyalistləri tərəfindən dəxi ibraz olunuyor. Demək olar ki, daşnaklar əleyhinə mövcud olan nifrət, bütün erməni millətinə qarşı nifratamız bir hissiyata münçər olmuşdur (bağlanmışdır) və bu nifrət daşnakların hökumət başında durmağı davam etdiklərinədək yaşayacaqdır.

Erməni nümayəndəsi Gürcüstan parlamanında Gürcüstan ermənilərinin "sədaqəti"ndən dəm vurduqda gürcülər tərəfindən "bəs Şulaveri xəyanəti necə olsun?" kimi iradlar olunur. Ermənilərə inanan yoxdur.

Bu gün gürcülərin hər bir sinfları arasında böylə iman vardır ki, ermənilərin bu fövqəladə və qayət namunası bir zamanda Qafqazda müharibə salmalarından məqsəd, yalnız Qafqazda bir şuriş (qarışılıq) yapıb burasını müttəfiqlər nəzərində yaman qələmə vermək imiş. Başqa bir səbəb görmüyörler.

Müttəfiqlərin müdaxiləsi sayəsində qət olmuş (kəsilmiş, bitmiş) erməni-gürcü müharibə-

sində ümumən kim qazandı, kim qaib etdi? Bu məsələ hələ dürüst bəlli deyildir. Gürcü mətbuatına baxdıqda qaib edənlər ermənilər olmuşlar. Lakin "əhli-xibre"lər böylə söylüyolar ki, həmin müharibədə mütəzərrir olan (zərər görən) yenə də gürcülər olmuşlar. Artıq tələfatla bir çox əsir vermişlər və nəhayətdə mübahisəli yerlər ingilislər tərəfindən işgal edilmişdir. Bunlar sonra kimə veriləcəyi yəqindir ki, başqa bir mübahisəyə səbəb olacaqdır. Hər halda bir çox tələfat verdikdən sonra üzərlərinə təmayül edən müvəfəqiyyətə ki, bəhrəmənd olmayan gürcülər müharibənin böylə bir nəhayətə varmasından razı qalmamışlardır.

Burada rus ünsürü artıq görünmüyör gibidir. Hər halda gürcülərin paytaxtı "girdə papaq" süvari həriflərdən masundur. Lakin ingilizlər vardırılar və hər gün buradaki qüvvələrinin artırılması söyleniyor. Bununla belə, ingilizlər buraya mehman sıfətində gəldikləri və Tiflisdə idarə tamamilə gürcülər əlində olmasına dair sübutlardan biri də onların böyükleri, heyətləri, generalları avtomobilə Gürcüstan cumhuriyyəti ricalı-hökumətinin (hökumət adamlarının) nəzdində gəldikləridir. Bunu gördükdə hər bir azərbaycanlının qəlbində müxtəlif hissələr oyanıyor.

Ömər Faiq əfəndi ilə görüşdüm. Tevqifdən (tutulmaqdan) azad olub da hanənişinliyə (ev həbsinə) məhkum olduğunu bəyan etdilər. Mummaileh (adi keçən şəxs), bu rəsmiyyət üstündən götürülürkən Baküyə gədəcəklərmiş. Ömər Faiq kimi qayur (qeyrətli) bir zatın Baküyə vürüdü (gəlməsi), səmərəsiz qalmayıb nadir olan fəal mücahidlərimizin qüvvəsi artmağa inanıyoruz.

Bu gün siyasi nümayəndəmiz Məhəmməd Yusif Cəfərov tərəfindən müsafir olduq. Burada iki gün qalıb lazımı material cəm etməyə və həm də dağıştanlı arkadaşlarımızı gözləməyə sərf edəcək idik. Lakin eşitdik ki, gürcü heyəti-mürəxəsəsi bizdən bir gün əvvəl Batuma getmişlər. Bunun üçün yarın Batuma tərəf getməli olduğum.

Ceyhun Dağıstanı,
"Azərbaycan" qəzeti,
№ 98, 28 kanunisani /yanvar, 1919

Nizami TAĞISOY

POSTMODERNİZMİN BƏZİ XÜSUSİYYƏTLƏRİNƏ FRAQMENTAR BAXIŞ

Postmodernizmdən bir sənət hadisəsi və termini kimi xeyli vaxtlardan üzü bəri bəhs edilsə də, onun zühur etməsi ilə bağlı, əsasən, XX əsrin 70-80-ci illərindən sonra daha çox mülahizələr ortaya qoyulmaqdadır. Baxış bucaqları çalınçarpaz, bir-birini təkzib edən, bəzən bir-biri ilə səsləşən olsa da, fikrimizcə, nəzəri baxımdan hələ də yetərinçə təhlil olunaraq, bu anlayış və terminin konkret olaraq nəyi ifadə etməsinə nöqtə qoymayıb. Əlbəttə, digər ədəbi-bədii, fəlsəfi-estetik cərəyanlar kimi, postmodernizmin də gəlİŞməsinə ictimai-sosial, siyasi-iqtisadi amillər, addımlar, proseslər, hərbi konfliktlər səbəb olub. Bununla belə, postmodernizmin bir ədəbi-estetik baxış kimi gəlİŞməsinə Alain Robben Qrillet, Umberto Eko, Erika Yunq və başqa bu kimilərin etdikləri təsirlərlə yanaşı, həm də Ceyms Coys, Virciniya Volf, Frans Kafka, Xorxe Luis Borxes, Milorad Paviç, Albert Kamyu və digər bu kimi təfəkkür sahiblərinin bədii estetik mülahizələri önəmlı rol oynayıb.

Postmodernist yanaşma tərzi ilk olaraq Qərbdə təşəkkül tapsa da, onun verdiyi imkanlardan Şərqiñ təfəkkür sahibləri də yararlanmışdır. (bununla belə, bu məsələnin özü də bu gün mübahisə doğurmaqdadır). Eyni zamanda bu istiqamətdə türk yazıçılarının da bu cərə-

yana gətirdikləri danılmazdır. Bizə belə gəlir ki, postmodernizm heç vaxt klassizm, romantizm, realizm kimi dayanıqlı fəlsəfi-estetik hadisə olacağı təsəvvürləri yaratmayacaqdır. Onu biz ən yaxşı halda naturalizm, fatalizm, dekadans, simvolizm, eksiztensializm, intuitivizm, futurizm, akmeizm, dadaizm, surrealistizm, modernizm, poststrukturalizm və başqa bu kimi cərəyan və axınlarla müqayisə edə bilərik. Bununla belə, postmodernizm modernizmin və poststrukturalizmin davamı kimi daha geniş coğrafiya və mədəniyyətlərdə özünü əks etdirməkdədir. Amma yarım əsrən artıq ömür sürməkdə davam edən postmodernizmin sanballı və tutarlı fəlsəfi-estetik cərəyan və görüş olduğunu da dürüst söyləmək ziddiyətli görünə bilər. Eyni zamanda postmodernizmin yeni poeziya örnəklərinə, nəşr və roman yaradıcılığına təsir göstərdiyini qeyd etmək və onun bu çərçivədə yaranmış nümunələrini öyrənib əsaslı müddəalar irəli sürmək də zəruridir. Belə olduğu halda postmodern baxışın özü hansısa oturuşmuş nəzəriyyələrə söykənirmi və Qərb postmodernist romançıların yaradıcılığı ilə türk və Azərbaycan postmodernist yazıçılar arasında ola biləcək hər hansı nəzəri və təcrübə əlaqələrdən danışmaq olarmı?! Buna bu gün təsdiqləyici, yaxud inkaredici cavab vermək çətindir. Çünkü postmodernizm yuxarıda qeyd etdiyimiz keyfiyyətləri ilə yanaşı, həm də yeni bir baxış kimi olduqca qarışq və amorf olduğundan

onda heç nə konkret olaraq öz əksini tapmır. Buna görə də postmodernizmin ən mühüm göstəricisi onun konkretlikdən kənarda olmasıdır. Postmodern bütün sahəyə, nə ola bilər, nə gərəkir – hər yerə baş vura bilməklə özünü göstərir. Onun bu kontekstdə romantizm, simvolizm, surrealistizm, poststrukturalizm, postrealizm və s. bu kimi cərəyanlara bənzədilməsi də mümkündür. Lakin eyni zamanda onu da vurğulamalıyiq ki, postmodernizm xeyli tərəfləri ilə rasionalizmə, pozitivizmə, müxtəlif texnoloji proseslərə qarşı dayanmaqdadır. Postmodernizm, ümumiyyətlə, dar baxış bucağını, məhdud çərçivaları rədd etməkdədir. Başqa sözlə desək, postmodernizm hər yerə, hər kəsə və hər şeyə həm dərin, həm də səthi ölçülərlə yanaşa bilir. Postmodernizmin elm və texnikaya, dini baxışlara, mənəvi dəyərlərə, bu dünya və o dünya məsələlərinə münasibəti də bu kontekstdə ikili xarakter daşımaqdadır. Buna görə də postmodernizm təfəkkürə, texnikaya, dövlət quruculuğunun bağlarına qarşı çıxdığı kimi, dinin, imanın, inamın, əxlaqın da qaydalarına qarşı çıxmazı da qəbul ediləndir. Postmodern – modern olan nə varsa, həm ondan qaynaqlanır, həm də ona qarşı dayanır. Çünkü o, üslub və məntiq baxımından da modern anlayışın özünə belə, tərsinə baxış sərgiləməkdədir.

Prof. Q.Quliyev haqlı olaraq yazır: "Postmodernizm humanitar fikrin inkişafında öz yerini modernizmdən sonrakı dövrə (post) aid edir... postmodernizm modernizmlə münasibətlərinin dialektik xarakter daşıdığını bəyan edir. Bir tərəfdən postmodernizm modernist ənənələri davam etdirir (əks təqdirdə "modernizm" sözündən imtina edərdi), digər tərəfdən o, modernist konsepsiyanın bir sıra fundamental müddəalarından imtina edir, yoxsa yenə də elə həmin "post" sözü vasitəsilə özü ilə modernizm arasında məsafə yaratmaz, ondan fərqli statusa malik olduğunu nəzərə çarpdırımdı.

"Postmodernizm" anlayışı eyni zamanda birbaşa ifadə etməsə də, dolayısı ilə modernizmdən əvvəl mövcud olmuş konsepsiyanla sələf-xələf münasibətində olduğunu ifadə edir".

Yuxarıda bildirdiyimiz kimi, postmodernizm modernizmdən sonrakı mərhələ, pillədir. Çünkü postmodernist təfəkkür yüksəliş, rifah, sənaye, azadlıq, hürriyyət olan mərhələdə daha çox

baş qaldırı bilir. O bu mərhələni keçərək sistem-siz, xaotik, anarxist anamlarla uyuşur. Postmodernizmdə təfəkkürün müdaxiləsi sıfır endirilir. Onun əvəzində dağılmalar, parçalanmalar, keçicilik, müdaxilə edilə bilməmə və s. ortaya gəlir. Postmodernizmdə konkret, obyektiv və dəyişməz bilgilər olmadığından aydın düşüncə də aradan çıxır. Çünkü postmodernizmdə kimin kiməsi köməyi də ortada deyildir (Bunun üçün Elçinin "Baş" romanında Sisianovun fərqli şriftlə yazılmış parçalardakı halını göz öünüə gətirmək kifayətdir). Burada insan yalqızdır. Amma buna baxmayaraq, guya sayıqdır, lakin onun vəziyyəti elədir ki, o, bu vəziyyət içinde vurnuxmada olsa da, bir tərəfə çıxa bilməkdən, özünü xilas etməkdən kənardır. O, ironik, sarkastik düşüncələri və mülahizələri, rəğbətləri və nifrətləri ilə baş-başa qalmaqdadır. Elm və təfəkkür qüvvəsində qalsa da, burada onlar üçün belə hal həyatda çıxış yolunu göstərməyə kömək etmir.

Bilməyə ehtiyac vardır ki, postmodernizm bütün ciddi-cəhdlərini nə qədər səfərbər etməyə çalışsa da, o, sabit dünyagörüşü mövqeyini əldə edə bilməyəcəkdir. O, bəşəriyyətin bütün uğurlarına kölgə salmağı, onun təbliğindən onu aşağılamağı daha çox diqqət mərkəzində saxlamaga çalışır. O, ənənənin davamlılığını, sakral dəyərlərin qorunmasını rədd etməkdə israrlıdır. Tarixi dağdırıb, parçalayıb onun hisləri ilə oynamaq postmodernistlər üçün daha önemlidir, çünkü postmodernistlərdə mətn dəyəri sıfır endirildiyindən onlar mətni bütün hallarda simulyakr kimi görür və götürürlər.

Postmodernist ədəbiyyatda metanarrativlərə yer olmadığından qeyri-müəyyənliklər, ikili mənalar, etnik-mədəni dəyərlərin nəzərdən salınması bu estetikanın ana xəttinə çevrilir. Modernist sənətkar özünü kifayət qədər realizə edə bildiyi halda, postmodernizmin subyektiv ətraf aləmin qeyri-şəffaflığını, texnoqrafiya ilə əhatə olunan dünyanın xaotikliyini dərk edən individ daha çox başqalarının bədii kodları ilə manipulasiya edir. Buna görə də postmodernist sənətkarın geniş təhkiyədən qaçmasını metanarrativ və müraciət etdiyi zaman parodiyyaya üz tutduğu görünür.

Azərbaycan postmodernizminin başlıca xüsusiyyətlərindən biri mifoloji mətnlərdən, motivlərdən, süjetlərdən, obraz və personajlardan yararlanma istəyidir. Mifoloji süjetlərə müraciət

Anarın "Ağ qoç, qara qoç", K.Abdullanın "Yarımqıq əlyazma", "Sehrbazlar dərəsi", "Unutmağa kimsə yox", "Kədərlı seçmələr" və başqa əsərlərdə nəzərə çarpmadır. Mifoloji qavrayış mistik mahiyətli olduğundan o, içində keçmişlə gələcək arasındaki münasibətləri qurur, körpü rolunu oynayır. Hər bir milli ədəbiyyatın nüvəsində mifoloji sistem dursa da, müasir dövr ədəbiyyatımızın postmodernist istiqaməti heç də ənənənin müasirliklə sintezindən yaranır. Əksinə, burada ənənənin aparıcılığına saygısızlıq nümayiş etdirilir.

Postmodernizm elmdən əxlaqa, texnikaya, həyat nizamına, ümumiyyətlə, sənətin bütün sahələrinə uzanan bir həyat baxışıdır. O, özünü rəssamlıqla, memarlıqla, şeirdə, yaşam tərzində, düşüncədə, fikir axınlarında, yazıçının dil-üslub strukturunda bürüzə verməkdədir. Amma belə yanaşma romanda daha çox özünü anlatma, söyləmə, ərz etmə şəklində nümayiş etdirməkdir. Eyni zamanda bu da məlumdur ki, V.Wolf, J.Coys, Q.İnfontey, E.Yunq və başqalarına qədər dünyanın yeni dövrdə yazış-yaratmış yazıçıları bu tərzdən istifadəyə yer vermişlər.

Moderndən sonra gələn, onun nəzəri və kulturoloji praktikasından kənarlaşan postmodernizm bir kulturoloji hadisə olaraq bu gün da haçox təkəbbürlə ortada dayanmaqdadır. Burada biz "post" prefiksinə diqqət yetirsək, onun "modern" dən aktiv şəkildə kənarlaşdığını görərik. Eyni zamanda bunu da nəzərdən qaçırməq olmaz ki, postmodern həm də modernin özünü gücləndirmişdir. Burada digər bir məqam da qeyd olunmalıdır ki, postmodernizm modernizmin ifası, çöküşü və modernizmi inkar edən anlayış kimi də nəzərdən keçirilməlidir. Yurgen Habermasın təbirincə desək, bu "anti-modernizmdir".

Postmodernizmin qavranılması da sırf subyektivdir. Bəs belə olduğu halda termin nəcə, nə şəkildə dərk olunmalıdır? Bu həyat tərzi, dəbi, ideoloji baxışı, moderni qəbul etməmə, moderndən kənarlaşmanı, "ultramodernlik", yaxud "hipermodernlik"mi, kapitalizmin gətirdiyi ünsürmü, yoxsa Qərbin çöküşümüdür? Bəri başdan deyək ki, o bunların hamısı kimi nəzərdən keçirilə bilər, lakin sondakı "-izm" postfiksi postmodernizmin hər hansı program və tarixinin yoxluğunu ehtiva etməkdədir. Postmodernizm modernizmin yeni anlamda, yeni qiyaflədə, yeni

libasda davamı olmaqla "post" və "neo" prefiks-ləri ilə heç də eyni anlama gəlmir. Çünkü "post" ondan sonra mənasına gəlməklə davam edən, lakin eyni zamanda ondan fərqlənən anlamı ifadə etməkdədir.

Modern mərhələ, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Qərbdə meydana gəlmişdir. Onu gəlişdirən mühüm məqam kilsənin, dinin hegemoniyasının əvəzinə insan təfəkkürünün ortaya gəlməsidir. Və bunu da bildirək ki, məhz bundan sonra rasionalizm və sekulyarizmə söykənən bir layihənin də həyata keçirilməsinə start verilmişdir. Bunu da sayəsində bu axın eyni istiqamətdə, yeni duyum tərzinə və düşüncələrə səbəb olmuşdur ki, bunlar modernin hüdudlarını genişləndirmiş, onun üzərində düşünülmüş, sənətə münasibət dəyişilmiş və nəticədə postmodernizm meydana çıxmışdır. Burada başlıca məsələ ondan ibarət olmuşdur ki, bu deyimə gəldikdə terminlə bağlı iki müxtəlif nəzər nöqtəsi ortaya çıxır. Bir qrup alımların fikrincə, maarifçilik hərəkatı və bu hərəkatın səkilləndirdiyi modernlik nəyəsə qarşı çıxış və ya baş qaldırma kimi düşünülür. Yəni postmodernizm mahiyətdə həm də modernə qarşı durşa da, onun anlaşılmışına yardım edən bir vəziyyət kimi ortadadır.

Eyni zamanda elə buradaca bunu da bildirməliyik ki, tədqiqatçıların əksəriyyəti "postmodernizmin modernizmin bir davamı" olmayıcağıını, yalnız modernliyin bitişini, yaxud Qərb sivilizasiyasının gələcəyinin daha çox uzadılması istəyi, bu gün modernliyin lap dərinliyində özü özünü inkar etdiyini, təməllərində öz başını pozduğunu, modernlik layihəsinin təməldən pozuq olduğunu ortaya qoymasından başqa bir şey deyildir. Postmodernizm modernizmə nə qədər qarşı dayansa da, o qədər də onunla özünün sıx bağlılığını sübut etməkdədir. Yəni bu bizə, həm də onu əsaslı olaraq söyləməyə imkan yaradır ki, postmodernizm bütün xüsusiyyətləri ilə əslində modernizmə qarşı da deyil. Başqa sözlə desək, postmodernizm modernizmin heç də bütünlükə aradan qaldırılması kimi dərk olunmamalıdır. Postmodern modernin bir qədər başqa şəkildə yenilənməsidir. Bu kimi yeni yanaşmalar, dəyərlər anlayışlarının özünün sistemsizliyinin sistemimdir. Məhz belə istiqamətinə görə o, modernizmə yeni rakursdan – onun xaricindən nəzər salma imkanı yaradır. Belə prizmadan baxdıqda postmodernizm heç də sonuna gəlib çıxılmış bir mo-

dernizm deyil, o olsa-olsa doğum halında olan bir modernizmdir. Onun təməli Paris Kommunası dövründən gələn bir anlayış kimi XX əsrin 30-cu illərindən ortaya çıxb, 60-cı illərdən ədəbi dövriyyəyə (Azərbaycanda isə əsrin sonundan) daxil olmuş postmodernizm istənilənin əldə olunması mümkün olmayan modernizmə alternativ olaraq ortaya çıxmışdır.

Yuxarıda bildirdiyimiz kimi, postmodernizm məntiqə söykəniləsi hər nə varsa, hamısına qarşıdır. Postmodernizm təfəkkürə və sınañılmış metodlara qarşıdır. Ona istiqamətlənmə və gəlişmə fikri də məhz postmodernizmin təməlini təşkil edir. Elmə görə, inkişaf təkamülə bağlıdırsa, postmodernizm ağılın və texnikanın hər hansı müdaxiləsini tanımır və qəbul etmir. Elm və texnika insanın təfəkkürünü doğru-dürüst axına salmağa çalışmaqla cəmiyyətin inkişafını konsepsiyalaşmış şəkildə nəzarətdə saxlayırsa, postmodernizm insana həm "bağlı boxça", həm də olduqca "çılpaq" kimi baxır. Postmodernizmdə ümumilik, homogenlik, determinizm, tərəqqi kimi təqdir ediləcək nə varsa, onların hamısı öz dəyərini itirir və bildirdiyimiz kimi, onların yərini dağıılma, fərqlilik, keçicilik, müdaxiləsizlik tutur. Roman sənətində isə konkretliyin yerini görücülik, falçılıq, zahiri gerçekliyin yerini daxili gerçeklik, obyektivliyin yerini subyektivlik tutur. Postmodernizmdə obyektiv, konkret və dəyişməz bilgilərin yoxluğu ucbatından yolgöstərmənin aydın dərki də mümkün deyil. Çünkü postmodernizmdə hər şey başlı-başına buraxılır. Kimlərə, nəyəsə, xalqa, millətə, şəxsə hər hansı kəsə əlac edə biləsi bir kəs də ortada deyil (Elçinin "Baş" romanında Sisianov, K. Abdullanın "Yarımçıq əlyazma" romanında Şah İsmayıll Xətainin düşdüyü vəziyyəti yada salaq).

Postmodernist düşüncə ortaya gəldikdən sonra sənətə və ədəbiyyata baxış və münasibət də xeyli dərəcədə dəyişmişdir. Belə düşüncə isə öz növbəsində ədəbi əsərlərin məzmun və terminologiyasında fərqliliyi ortaya gətirmişdir ki, bu da hər hansı bir konkret nümunəyə daxil olmayan mətnlərin araya çıxmına səbəb olmuşdur. Bunun nəticəsində modern romanın sınırları zaman keçdikcə dəyişərək postmodern görüntüsü əldə etmişdir. Bu anlayışlar əsas etibarı ilə texniki özəlliklər (yəni postmodern anlayışı modern romandan ayıran iki təməl çərçivəsində ortaya gəlir: mətnlərarası özəllik və mətn içində

mətn. Əlbəttə, biz mətnlərarası (buna əksər tədqiqatçılar intertekstuallıq deyirlər) özəlliyi klassik əsərlərdə də görürük və o, postmodern söyləmi özündə daha çox əks etdirən fərdi qiyafəyə bürünmüştür. Klassik romanda yazıçı əsərin nüvəsində oturan bir mətnlərarasılığı qarşıdırsa, digərində biz başqa texnikanın şəklini görürük. Klassik romanlarda müəllifin başlıca istəyi əsərə mədəni missiya yükleməkdir, daha doğrusu, roman bilgiləndirmə qiyafəsinə bürünürsə, belə olduğu təqdirdə o, sənət, fəlsəfə, tarix, etnoqrafiya, sosiologiya, psixologiya və s. kimi sahələri də roman daxilində yerləşdirir. Müəllif bunu etmək üçün anlatma termini ilə qarşılanan iqtibasdan yararlanır. Bu, türkiyəli tədqiqatçı Bedia Koçakın söylədiyi kimi, Divan şeirindəki təlmihə bənzəyir (Təlmih-istinad etmə deməkdir). Burada bu və ya başqa olaylara, şəxsiyyətlərə, ədəbi örnəklərə, elmlərə ilahiyyatla bağlı işaretlər verilir. Lügətlərdə təlmih parılpılı parlamaq mənasını daşıyır. Burada yazar öz şəxsi – məxsusi keyfiyyətləri ilə diqqət çəkməkdədir. Modernist romanlarda isə yazarın mətnlərarasılığı diqqət yetirməsində motiv, estetik düzüm və s. diqqət çəkir. O, klassik romanın yönələrini anlatma əvəzinə həyatın göstərilməməsinin istəyindədir. Burada mətnin bilgi verməsi heç də bütün önəmi ilə ortada deyil.

Postmodern anlatmalarda mətnlərarasılıq fərqli bir yönümdədir. Burada mətn sadəcə olaraq oyun parçasıdır. Klassik və modern romanlarda anlamı dərindən ortaya qoyan mətnlərarasılıq postmodernist əsərlərdə daxili və zahiri gerçekliyi izah etmək imkanına malik deyil. Postmodernist romanlarda onun yerinə bir simulyasiya, dialoji kontekst ortaya çıxır. Belə olduqda mətnlərarasılıq burada dörd şəkildə göz önündə dayanır. Məlum olduğu kimi, bunlardan birincisi «pastiş»dır. Bu, etimologiyası etibarlı ilə italyancaya (pastieco) gedib çıxan söz, qarmaqarışlıq anlamında işlədilməklə orijinallıqdan kənar olub, hər hansı şəxsin, yaxud mərhələnin üslubunun təqlididir. Bu isə o deməkdir ki, mətnədə təqlid münasibətləri qurulur, daha doğrusu, hər hansı yazıçının dil və üslub özəllikləri təqlid edilmə üçün ortaya gətirilir. Yəni hər hansı konkret yazıçı başqa yazıçının üslub özəlliklərini özününkü kimi mənimsəyərək istədiyi şəklə salır (Burada Kamal Abdullanın "Yarımçıq əlyazma" romanında Dədə Qorqud və Şah İsmayıll Xətai ilə, yaxud

Orxan Pamukun "Bəyaz qala" romanında qurulan oyunları yadımıza salmaq kifayətdir).

1. Postmodernist əsərlərdə ikinci istiqamət postmodern anamların mühüm bir ünsürü olan və ilk dəfə rus ədəbiyyatında istifadə olunan "parodiya"dır. Başqa sözə desək, burada əsas məqsəd bir ədəbi əsərin kompozisiya quruluşunu özü olduğu kimidən kənarlaşdırıb, başqa bir gülünc şeyə bənzədib ortaya qoymaqla təqlid istəyi yaratmaqdır. Beləliklə, pastişdə üslub təqlid edilərkən parodiyada mətnin özü təqlidə məruz qalır. Bununla belə, həm pastişdə, həm də parodiyada ən başlıca qayə təsvir olunanın ciddilikdən kənarlaşdırılmasıdır. Elə buna görə də postmodernist yanaşma hər şeyi gerçeklikdən kənarlaşdırıb ona oyun görüntüsü verməyi qarşıya məqsəd qoyur (Elçinin "Baş" romanının süjetində verilmiş fərqli parçalardakı Sisianov obrazı buna nümunədir).

Postmodernist mətnlərin üçüncü mühüm texnikası "ironiya"dır. Yunancadan "tərsinə yeləşdirmə" mənasına uyğun gələn "ironiya" olaları söz və davranışlarının köməyi ilə ortaya qoymaq sənətidir. Daha doğrusu, indiyə qədər sənəddə və ədəbiyyatda, folklorda və eposda olanların əksinin ironiya ilə mətnə daxil edilməsidir. Postmodernizmdə ironiya əsərin və sənətin əsasını təşkil etməkdədir. Yəni hər hansı bir ciddi mənbədən, nümunədən gülünc, əyləndirici bir şey törətməkdir, başqalarının yazış ortaya çıxardığına əyləndirmə istəyi ilə yanaşib, ona yeni bir örnək-mətn-dastan, yazılı ədəbiyyat nümunəsi kimi ironiyalı baxış sərgiləməkdir (Elçinin "Baş" romanında Sisianov obrazı, Kamal Abdullanın "Yarımçıq əlyazma"sında Dədə Qorqud, Şah İsmayıllı Xətai məhz belə təqdim olunmuşlar). Çünkü adlarını çəkdiyimiz bu əsərlərdə Sisianov, Dədə Qorqud, Şah İsmayıllı Xətai tamamilə fərqli – yeni bir biçimdə, qiyafədə gözümüzönündə dəyanır. Bu tipli əsərlərdə yazıcının başlıca istəyi bir az fərqli şəkildə obrazları təqdim etməkdirsə, bir az da əyləndirməkdir.

Postmodernizmdə sonuncu mətnlərarası istiqamət "kollaj"dır. Kollajın kökü rəssamlıq sənətinə gedib çıxsa da, sonralar üç hissəli, yaxud ölçülü modern sənət əsərlərində daha çox istifadə edilən kollaj texnikası ən başlıca anlamıyla hazır olanların bir araya gətirilməsi ilə yeni bir kompozisiya ortaya qoymaqla deməkdir. Daha doğrusu, bu tipli əsərlərdə fərqli, ayrı-ayrı par-

çalar tam olaraq bir araya gəlib yaşaya bilir ki, burada kollaj ədəbi mətnlərə irili-xirdalı yerləşdirilərək əsərin infrastrukturuna daxil edilir.

Postmodern roman, yuxarıda söylədiyimiz kimi, mətnləarasılılığın mətn içində mətnə (yaxud struktura) malik olur. Qurulmuş mətn – örtülü, yaxud açıq olaraq başqa bir şəklə salınaraq mətn içərisində mətn kimidir. Bu nöqtədə modern roman gerçəklik daxilində olanlarla zənginləşdirilərək anladılarkən düşüncə, fikir axını, geriyə dönüş və s. kimi çeşidlili texnikalardan da-ha çox yararlanır. Modernistlər bunu bir deformasiya kimi dəyərləndirməklə gerçəyi ortaya qoymaq istəyirlər, postmodernistlər üçün bu, mətnin onun özünə yönəlməsidir. Başqa sözə desək, postmodernistlər üçün hekayənin özünü anlatmaq hekayənin özündən daha önemlidir. Ən başlıcası mətn içində mətn yazıcının yazı texnikasının əsərin içində başqa bir mətnən istifadə etməklə necə yazıldığını anlatması, romanın içərisindəki yazma qaydaları ilə sorğular olub nəzəri məsələlərə də öz bucağından yer vermesidir. Postmodernist yazıcının istəyi mətn içində olub bir dünya yaratmaqdır. Elə buna görə də, o mətn üstündə yaradılmış mətnindən üç fərqli şəkildə istifadə edərək oyunsuzluğu saxlamağa çalışır. Bunlar anladıqlarını yetkin figur halına gətirib əsərin içində daxil etmək, mətnin yazılmış prosesini, onun əsası olan anlamını göstərmək və əsər yazmanın bir oyun olmasına söykəndiyini və söz oyunlarını ortaya qoymasıdır.

* * *

Əlbəttə, yuxarıda söylədiyimiz kimi, postmodernist düşüncə tərzi heç də birdən-birə yaranmamışdır. XX əsrin lap əvvəllərində sənətdə və ədəbiyyatda yaranan variasiyalar, əsrin 60-cı illərindən texnologiyada gedən olduqca güclü dəyişikliklər bu sahədə yeni bir vəziyyətin ortaya çıxmamasına səbəb olmuşdur. Ölkələr, dövlətlər, xalqlar arasında olan əlaqələr və ünsiyyət texnologiyalarının tərəqqisi modernindən sonra, J.F.Liotarın dediyi kimi, "postmodern durum"u gündəmə gətirdi. Belə durum mədəniyyətin hər sahəsini öz ağışuna almaqla (tarix, ilahiyyat, psixologiya, linqvistika, etnologiya, sosiologiya, pedaqoqika, coğrafiya, filologiya, memarlıq və s.) sənət sahələrində həyat durumuna çevrildi. Post-

modernizm cəmiyyətdə və iqtisadi sferalarda olduğu kimi, ədəbiyyatda da gündəmi zəbt etdi. Ədəbiyyatda aparıcı olan cəmiyyətə baxış sərgiləyənlər yeni postmodernist mətnlərin fərqli estetik yozumlarla araya-ərsəyə gəlməsinə səbəb oldu.

1960-cı illər və ondan sonrakı illərdə J.Derrida, K.Levi-Stros, J.Liotar, J.Baudrillard, J.Bodriyar çeşidli mədəniyyətlərdə postmodern baxışları nəzərdən keçirdilər. Burada ortaq, üçüncü məqamlarla yanaşı, normalar xaricində olan bir yaşam görünüşünü də dilə gətirdilər. J.Derridaya görə, dil anlayışında anlam heç bir zaman özü ilə eyni deyildir və göstərən ilə göstərilən arasında yüzə yüz olan qarşılıqlı uyğunluqlar da mövcud deyildir. Postmodernizmin babaşı kimi götürülən F.Niştşeyə görə, Qərb düşüncəsində olan hər şey bütün dəyərləri ilə çevrilə bilir. Elə bundan çıxış edərək postmodernistlər "mətn nədir" sualının qarşılığını ortaya qoymaq istəyində deyillər. Onların fikrincə, hər söz, söz birləşməsi, söz sırası, həm də öz antitezasına uyğun olaraq axtarıla və istifadə edilə bilər. Dilək Doltaşın söylədiyi kimi, "Anlam, dəyər və ölçülər, metafizikaya söykənən gerçəklilik – ənənənin ortaya çıxardığı loqosun məhsuludur". Postmodernistlər də estetik modernizmin aparıcı nümayəndləri olaraq, əgər anlam varsa, bu insan üçün nəyə görə gərəkli bir anlam olmamalı və bu, yalnız yaradıcılığın köməyi ilə ortaya çıxa biləsi bir şey olmalıdır, kimi düşünürələr. XX əsr fəlsəfəsində J.Baudrillard simulyasiya adlandırdığı yeni texnoloji ünsiyyətin (medianın köməyi ilə) gerçəkləşdiyinin hipergerçəkliyə çevrildiyini söyləmişdir. Onun fikrincə, postmodern kosmolojinin təməlləri olan, atomun, kvantın qaydalarıyla ortaya çıxan bir gəlmişdir.

Amerikalı Susan Sontaq, Leslie Fiedler və İhab Hassan XX əsrin 60-cı illərinin əvvəllerindən üzü bəri ədəbi estetikaya fərqli yanaşma fikirləri ilə ortaya çıxdılar. S.Sontaq ədəbiyyatda yeni fərqli bir baxışdan söz açmış, L.Fiedler isə bədii mükəmməl ədəbiyyatla əyləncə ədəbiyyatı arasında mövcud olan hədlərin doldurulması, ədəbiyyatın həyatla tamlanması ilə gözləntilərin özünü doğruldacığını daha çox ümid bağlamışlar. Söz kontekstinin hədəfləri arasında ənənəvi və təqlidçi sənət anlayışı, sosial-mədəni modernizmin doğruları (söyləmələr, əfsanələr) ilə estetik modernistlərin fərqli düşüncəsi ilk sırada yer

almaqdadır. Postmoderndəki say lövhəsində bir sayı yoxdur. Bu lövhədə say iki ilə başlayır. Postmodern sənətdə çeşidli tarix birdən çox sənət axınlarının, birdən çox biçimlərin birliyindən yaranır.

Postmodernizmin bütün xətlərinin ana özəllikləri, onun yeni bir poetikaya yiylənməsi və estetik libasa bürünməsi, heç şübhəsiz ki, modernizmdən gəlir. Ondakı oyun qaynaqlarının da məhz modernizmdən alındığını deməliyik. Türkiyəli alim Yıldız Ecevitə görə, postmodernist düşüncədə məşhurluq qazanan bu qurğu meyilli, söz mövzusu ədəbiyyatda sənətin özünə yönəlir, ehtiva etdiyi ontoloji rəng vurğu qazanır; mətn oynanan bu bədii oyunda öz aparıcı halına, vəziyyətinə gəlir: ədəbiyyat artıq konkret həyatı əhatələmir, özünün necə meydana gəldiyini, necə qurulduğunu başa salır. Təbiət isə daha əvvəl yazılmış mətnlərdən ibarət olan bir mətnlərarası təbiətə dönür. Özünü izah edən bu ədəbiyyatda qurulma üstqurmaca istiqamətinə daşınır. Yuxarıda söylədiyimiz kimi, postmodernizmdə təqlid yeni ədəbiyyatın ən mühüm quruluşudur və onun sənət baxımından, etik nöqtəyi-nəzərdən dəyərləndirilməsinə ehtiyac duyulur. Bu tipli mətnlərdə yazılı pastişi də, parodiyası da, mətnlərarası düzüm də mətnin məsumiyyətini pozmaq üçün istifadə olunur.

XX yüzil avanqard ədəbiyyatında mətn artıq mənə daşıyıcısı olmadığı, yazarının həqiqətinə mənə çıxarma özəlliyini itirdiyi, əhvalatın isə öz bütöv mahiyyətindən çıxdığı göz öünüə gəlir, yazı-mətn-qəhrəman üçlüyündən oxucuya doğru yönəldiyi ortaya çıxır. Postmodern təqnidçi mətnlərdə plüralist quruluşu çözməklə mətnlərarası ölçü ortaya çıxarmağa daha çox göstərir.

Postmodernist anmanın mahiyyət özəllikləri də məhz aşağıdakılardan daxilində incələnə bilər:

1. Tarixə yönəlmə. Burada modern romanlardakı ibrətamızlık görümləri hər hansı bir hadisə kimi qarşımıza çıxdığı halda, postmodernist düşüncədə tarix fərqli şəkildə təqdim olunur. Postmoderndə tarixi hadisələr və obrazlar ömrüyünü öz sırası içində keçmiş sorğulamaqla veriliir. Tarixdən və ya obrazlardan istifadə burada, hər şeydən önce, sualın təməlində onun ədəbi sənətə nə dərəcədə açıq olması ilə ortaya gəlir. Postmodern anlatmada, əslində, xəyal gücünün kopyialanması, tarixdə daşlaşmış aparıcı baxış-

lərin dırəyinin laxladılma məqsədi güdülməkdədir. Bu romanlarda diqqət çəkən ünsür tarixdəki boşluqları marjinal ünsür olmaqdan çıxarıb mərkəzləşdirməkdir. Bu tərz romanlar tarix elminə gətirilən yeni baxışların ziddiyətləri ilə bağlıdır. Postmodernistlərin məsələyə belə münasibəti onların tarixi yazan insanların da həmin o tarixinin gerçək olub-olmadığını ifadə etməyə can atmalarıdır.

2. Fantastik baxış – gerçəkdə, gerçəklilikdə olmayan, xəyali baxış. Yəni burada əsas məsələ romanın ətrafdakıları özünəməxsus şəkildə ortaya çıkməyə səy göstərməsidir.

3. Postmodern mətnlərdə məsələyə plüralist tərəfli dörd yanaşma diqqət çəkir. Bunlardan birincisi mətnin çoxsaylı dərkinin ortaya çıxmasisi, qarşılıqdan yaranan anlamadır. Yazıçıların bəziləri bunu anlatmağa çalışdığı halda, bəziləri onu sezdirmə yolu ilə gedirlər. İkincilər anlatmanın içində birdən daha çox anlatmalara yer verirlər. Üçüncüsü isə qeyd etdiyimiz məqamların hamisini bir arada olmasıdır. Daha doğrusu, mətn eyni vaxtda həm tarixi, həm sevgi-məhəbbət məzmunlu, həm də detektiv bir anlam kimi özünü göstərməyə istiqamətlənir. Dördüncü də postmodernizmin təməli elə qoyulmuşdur ki, orada "nə olsa, gedər" dən istifadə edib, hər şeyə yer verilməsi, ondan yararlanılmasıdır.

Postmodernizm demokratik realizm görüşüylə sənətə bir mal-əyşa kimi, bir sənət axını olub dadaizmə yaxınlaşsa da, mötəbər, elit olanı rədd etməkdədir. Postmodernist anlayışlar televiziya, reklam, arqo ifadələr, pornoqrafik cümlələr və söyüslərlə milli mədəniyyətin ucalığını tükədib ədəbiyyatı xalq gözündə aşağılamağa da ha çox xidmət edir.

4. Postmodern romanlarda, modernizmdə olduğu kimi, material ünsürlərin qarşıya çıxmasisi özünü göstərməkdədir. Postmodern mətnlərdə hadisə yetərincə doğulub parçalanmaqla bir-

birindən dağınıq şəkildə yaşamaqdadır. Bu mətnlərin modern, yaxud postmodern olması yalnız oxunduqdan sonra onlardakı hadisələrin təfəkkürdə qalıb-qalmaması ilə müəyyənləşir. Postmodern anlayışda qəhrəman mərkəzi figur kimi ortada yoxdur. Bu şəxs haradasa anormal insandır (Bunu "Baş" romanında geniş şəkildə təqdim olunmuş Sisianov obrazının timsalında yaxşı görmək mümkündür). Hətta o bəzən insan-dan kənardır.

Modernist romanlarda məkan olduqca mütəhərrik olduğu halda, postmodernist mətnlərdə məkan anlayışının içi tamamilə boşaldılır. Postmodernistlərə görə, məkan modern fərziyyələrə görə hərəkət etmir. Çünkü burada onlar yox edilmiş, məkanla bağlı əngəllər aradan qaldırılmışdır. Hər şey coğrafi bir axındadır, məkan da əvvəlcədən müəyyən olunmayan biçimlərdə hərəkət etməkdədir.

Postmodernist mətnin ən fərqli özəlliklərindən biri onda özünü bürüzə verən dil xüsusiyyətləridir. Nəzərə almaq lazımdır ki, postmodernistlər hər şeydən daha çox dilə diqqət yetirirlər. Çünkü gerçəklilik – ünsiyyət yerinə qoyulan, düzülən ünsiyyət növüdür. Burada gerçəklilik feilən dillə təmas halına gəldikdə daha görümlü təsir bağışlayır. Çünkü ünsiyyətin özü kəşfdir və o daim ortaya gətirilərək yozuma bağlıdır. Postmodernistlərə görə, dil xaricində heç bir şey yoxdur. Elə buna görə də postmodernistlər dillə daha çox oynaması sevirlər. Sətirlərin qırılmaları, hərfərin əksiltmələri. Bölüm hissələri, anlama uyğun sətirlər – bunların hamısı dil oyunlarının bir hissəsidir (Kamal Abdullanın "Yarımçıq əlyazma" romanında, "Xaron, mərhəmətli Xaron", "Dəvə yağışı", "Çəngəl çıçəyi", "Gülü qah-qah xanımın nağılı" və s. kimi hekayələrində bunu daha çox müşahidə edirik.) Bunların hamısı postmodernistlərin ən çox maraqlı göstərdikləri dil oyunu istəyindən qaynaqlanmasıdır. Zənn edirik ki, söylədiklərimiz postmodernizmin özündə nəyi ehtiva etməsi, onun başlıca istək və hədəflərinin nədən ibarət olması haqqında müəyyən təsəvvür yaradır.

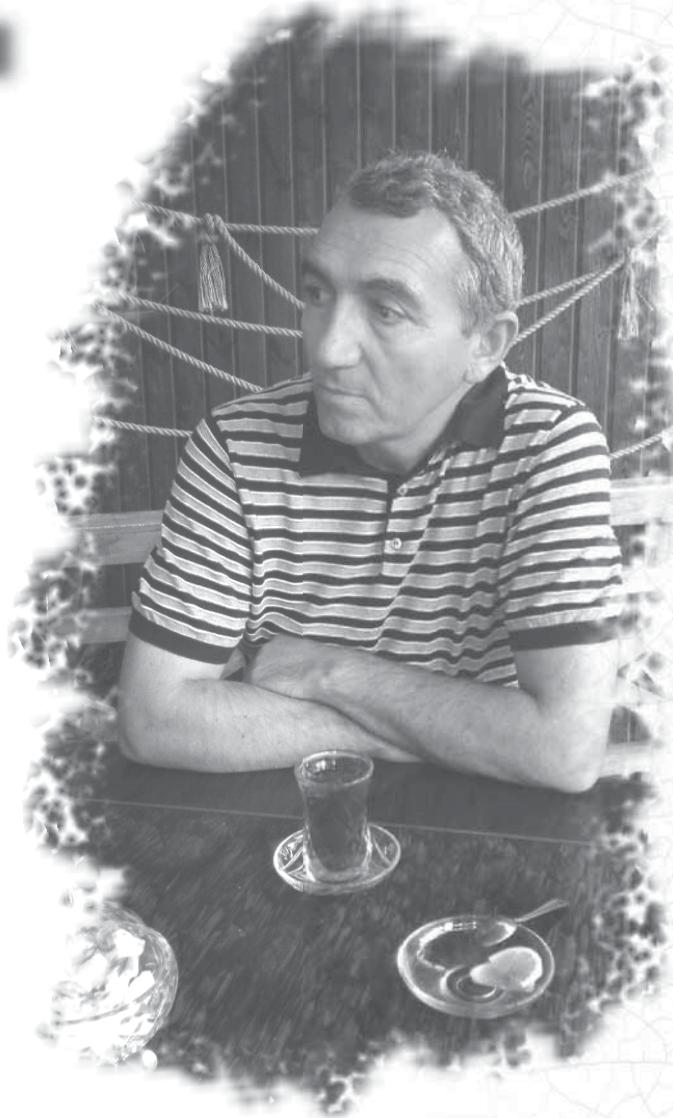
Darixan / ürəklər

Muradın kefi yox idi. Gecədən xeyli keçsə də, yerində qurcalanır, yuxuya gedə bilmirdi. Dünən dərsdən sonra dostu Fəridin dediyi "Zümrüddən əl çək, yoxsa sənin üçün pis olar!" sözləri qanını bərk qaraltdı. Dörd il dostluq edib, çörək kəsdiyi tələbə yoldaşından bu sözləri eşitmək ona çox ağır gəlirdi. İş elə gətirmişdi ki, Fəridi qınaya da bilmirdi. Çünkü hələ birinci kursda oxuyan zaman Fərid Zümrüdə aşiq olduğunu dəstlarına demiş və bu xəbər hamiya yayılmışdı. Murad o vaxt sevmək, ailə qurmaq barədə düşünmürdü. Bütün diqqətini dərslərinə yönəltmişdi. Məqsədi universiteti əla qiymətlərlə başa vurmaq idi. Lakin indi, axırıncı kursda oxuduğu bir vaxtda, evlənmək haqqında düşünmək də lazımlı gəlirdi. Valideynləri layiqli bir qız tapmaq üçün onu çox tələsdirirdilər.

Murad ata-anasının yeganə övladı idi. Valideynləri onun ailə qurub, yeni həyata qədəm qoymasını böyük səbirsizliklə gözləyirdi. Maddi cəhətdən sıxıntıları yox idi. Muradın atası Habil müəllim iş adamı, anası Nadirə xanım isə həkim idi. Ailənin tək uşağı olmasına baxmayaraq, valideynləri onu ərköyun böyütməmişdi. Atasının başı iş-güçə qarışsa da, anası Nadirə xanım oğlunun tərbiyəsinə xüsusi fikir vermiş, onu daim nəzarətdə saxlamışdı. Yaşının az olmasına baxmayaraq, Murad hərəkətlərinə fikir verən, özünü harada, necə aparmaq lazım gəldiyini yaxşı bilən bir gənc idi. İndiyə kimi istər məhəl-lədə, istərsə də universitetdə davranışına, tərbiyəsinə görə ona irad tutan olmamışdı.

Telefonun zəngli saatı Muradı yuxudan oyatsa da, gözlərini açmaq istəmirdi. Gec yatdığı üçün yuxudan doymamışdı. Amma başqa çarə yox idi. Bir az da geciksəydi, anası dalınca gəlib, onu səhər yeməyinə səsləyəcəkdi.

Geyinib, əl-üzünü yuduqdan sonra masa arxasına keçdi.

Aləm KƏNGƏRLİ

– Niyə belə yorğun görünürsən, oğlum? – deyə anası xəbər aldı.

– Narahatlıq yoxdu, ana. Hər şey yolundadır. Görünür, gec yatmışam, ona görə.

– Niyə, başına dönüm?! Ağrıybələmirsən? – Nadirə xanım tez soruşdu.

Murad anasının narahat olduğunu görüb dedi:

– Yox, heç yerim ağrımır. Hərdən olur də.

Muradı fikir aparmışdı. Bilirdi ki, Fəridlə yenidən qarşılaşmalı olacaq. Düşünürdü, necə eləsin ki, dostu ilə münasibətləri korlanmasın, düşmənciliyə çevriləsin. Onsuz da yüz Fərid olsaydı belə, Murad Zümrüddən əl çəkən deyildi. Çünkü buna haqqı da çatırdı. Murad tələbə yoldaşları arasında yeganə oğlan idi ki, Zümrüd ən çox onunla ünsiyyətdə olurdu. Murada daim

qayğı ilə yanaşır, onun hər sorğu-sualını həvəslə cavablandırırdı. Başqalarından fərqli olaraq, bir dəfə də olsun Murada kobud cavab qaytar-mamışdı.

Zümrüd ilə Muradın dostluğu əsasən ikinci kursdan başlamışdı. Xasiyyətlərindəki uyğun cəhətlərin çoxluğu onların getdikcə bir-birinə daha da yaxınlaşmasına səbəb olmuşdu. Hər ikisi yalana nifrət edən, sözü ilə əməli düz gələn, haqsızlığa dözməyən, səmimi və dürüst gənc idi. Zümrüd rayondan gəlsə də, kənd qızlarına heç bənzəmirdi. Çox gözüəcəq, diribaş və ayıq idi. Özünü necə aparmaq lazımlılığını yaxşı bilirdi. Görünür, bu cür tərbiyə almاسında müəllim işləyən valideynlərinin rolü az olmamışdı. Başqa bir səbəb isə oxuduğu bədii kitabların təsiri ola bilərdi. Qruplarında Zümrüddən çox mütaliə edən tələbə yox idi. Oxuduğu kitablar həyatda doğru yol tutmaq üçün ona kifayət edə bilərdi.

Murad fikirlərini cılalayıb, Fəridə nə deyəcəyini götür-qoy edə-edə gəlib universitetə çatdı. Auditoriyaya daxil olanda qarşısına ilk çıxan Zümrüd oldu.

– Niyə belə qəşqabaqlısan, Murad? Kim səni incidib?

– Hər şey qaydasındadır, Zümrüd. Görünür, bir az yorğunam.

– Yalan demə. Daş daşıyan adama oxşamırsan axı. Əgər xətrinə dəyən varsa, de, ənginə birini vurum, – deyə Zümrüd zarafat etdi.

– Baş üstə, – Murad gülümsədi, – elə bir şey olsa, səni mütləq köməyə çağırıacam.

Fərid arxa cərgədəki oturacaqlardan birində əyləşib, sakitcə onlara tamaşa edirdi. Kefi yox idi. Beynində Muradla növbəti görüşünü planlaşdırır, ona nə deyəcəyini düşünürdü. Artıq Murad bu görüşə hazır idi. O, özünə dost bildiyi Fəridlə dalaşmaq, ədavət aparmaq fikrində deyildi. Necə hərəkət etmək lazımlılığını yaxşı bilirdi. Bu işdə aldığı tərbiyə, həyatda qazandığı təcrübə ona yol göstərəcəkdi.

Gözəllikdə Zümrüdün qızlar arasında tayıbərabəri yox idi. Allah ondan heç nəyi əsir-gəməmişdi. Ağlına, zərifliyinə, yaraşığına söz ola bilməzdi. Yeganə qüsürü yeriyən zaman sağ ayağını bir balaca çəkməsi idi.

Zümrüd universitetdə oxuduğu ilk günlərdən oğlanların diqqət mərkəzində olmuşdu. Tələbə yoldaşları Zümrüddə olan mədəni davranışı, mehribanlığı görüb, ona eşq elan etməyə

başlamışdılar. Əvvəllər Zümrüdə zarafatla söz atan cavanlar indi onun dalınca sürünür, ürəyini ələ almağa çalışırdılar. Lakin heç birinin bu kamallı kənd qızını ram etməyə gücü çatmadı.

Zümrüd oxuduğu illər ərzində ona qayğı ilə yanaşan hər bir oğlanı diqqətlə izləmiş, saf-cürük etmiş, kiminlə ailə qurub xoşbəxt ola biləcəyini çox düşünmüş və qərarını vermişdi. Dərslərə həmişə hazır gələn, oğlanlar arasında öz səliqə-sahmanı ilə seçilən, sözünün sahibi olan, dediyinə həmişə əməl edən, çətin məqamlarda ətrafdakı adamlarla necə davranışın lazımlılığını yaxşı bilən Murad onun ürəyini çoxdan ovlamışdı. Murad da Zümrüdü daim diqqətdə saxlamış, ona həmişə sevgi ilə yanaşmışdı. Ancaq universitetlə vidalaşmağa az qalmışına baxmayaraq, o hələ də Zümrüdə hislərini bildirməmişdi. Zümrüd düşünürdü ki, Murad ağıllı oglandı, razı olmaz ki, "sevərəm" sözünü ilk dəfə o dilə gətirsin. "Məgər görmür ki, yalvaranlar, dalımcı sürünenlər çoxdur. Bəs fikirləşmir ki, birdən kiməsə "hə" deyərəm" – deyə Zümrüd tez-tez fikrə gedir, Muradın nəyə görə susduğunu heç cür anlaya bilmirdi. Universiteti bitirməyə sayılı günlər qaldığından Zümrüdün narahatlığı getdikcə artırdı.

Sonuncu dərsdən sonra Zümrüd tələbələrə qoşulub universitetdən çıxdı. O, yol boyu ayağını sürüsə də, Murad onu haqlayıb həmişəki kimi evlərinə qədər ötürmədi. Zümrüd Muradın xətrinə dəyməsə də, gün boyu davam edən bu susqunluğu, soyuqluğu başa düşə bilmirdi. Amma hiss edirdi ki, ortada nəsə var.

Murad fikrili halda universitetdən çıxdı. Fərid iri gövdəli palıd ağacının altında dayanıb onu gözləyirdi. Qətiyyətli addımlarla ona yaxınlaşıb dedi:

– Yəqin, məni gözləyirsən?

– Yanılmamışan! – Fərid cavab verdi, – dediyim sözləri unutmamışan!?

– Bilirsən, dost...

– Biz dost-zad deyilik, – Fərid onun sözünü ağızında qoydu, – əgər dost olsaydım, mənə qarşı elə hərəkət etməzdin.

– Nə etmişəm ki? – Murad soruşdu.

– Ta nə edəcəksən?! Araya girib dostluğumuza xəyanət etmisən, bundan o yanısı varmı?

– Fərid, əzizim, olarmı bir dost kimi, ya qrup yoldaşı kimi əsəbiləşmədən, soyuq başla hər şeyi

müzakirə edək? Artıq biz uşaq deyilik axı kimsə başımıza ağıl qoysun. Bu gün-sabah müstəqil həyata qədəm qoyacaqıq. İkimiz də ziyanlı ailəsində böyüümüşük. Bizim yaxınlığımız valideynlərimizin də dostluğuna səbəb olub.

– Sözünün canını de! Mən öz sevgimdən keçən deyiləm! Axırıncı sən gəlmisən, sən də getməlisən!

– Elə isə məni dinlə, Fərid. Əgər xəbərin yoxdursa, bil və agah ol. Mən sizin aranızı girməmişəm. Bəli, mən, həqiqətən, Zümrüdü sevirəm, həm də səndən daha çox. Bütün varlığımla! Ancaq bunu hələ də ona deməmişəm. Qorxmuşam ki, "yox" cavabı alaram.

– Doğrudan?! Düz deyirsən? – Fərid təəcübəldəndi.

– Əlbəttə, doğrudan. Mənim səmimiliyimə şübhə edirsən?

– Yox, etmirəm. Bilirəm ki, sən yalanı sevmirsən.

Araya çökən ani sükütu Fərid pozdu:

– Qaşa, elə isə niyə mənə "yox" desin? Fikirləşirdim ki, məni ona pisləyən, gözdən salan sənsən.

– Əgər məni elə tanımışansa, daha sənə sözüm yoxdur. Özün fikirləş, mən səni necə pisləyə bilərəm, Fərid? Adama deməzlərmi, əgər yaxşı oğlan deyilsə, xeyir ola onunla dostluq edirsən, çörək kəsirsən, evlərinə get-gəl edirsən? Mən səni....

– Məni bağışla, Murad. Sənə qarşı düz hərəkat etmədim. Zümrüdə olan məhəbbətim məni lap dəli edib.

– Belə şeylər olur, Fərid. Ancaq hər şeyi ürəyə salmaq da lazımdır. Həyat davam edir, – deyə Murad gülümsədi.

– Deyirsən, Zümrüddən əl çəkim?! Axı bu mümkün deyil! Mən onsuz yaşaya bilmərəm.

– Yaşayarsan, dost, yaşayarsan.

– Axı necə?! Mən bu illər ərzində ancaq onun həsrəti ilə yaşamışam, qovuşacağımız günü səbirsizliklə gözləmişəm, – deyə Fərid qasqabaqla cavab verdi.

– Mənə diqqətlə qulaq as, dost. Gör dediklərim ağılına batır, ya yox? – deyə Murad söhbətə başladı, – mənim fikrimcə, həyatda xoşbəxt olmaq üçün yalnız bir nəfərin sevməsi kifayət deyil. Səni sevməyən bir qadına "həyat yoldaşı" demək nə dərəcədə doğrudur? Mən hələ bu ailədə böyüyəcək uşaqları demirəm. Sən,

qadının sevmədiyi bir kişidən dünyaya gətirəcəyi uşaqların xoşbəxt gələcəyinə inanırsanmı? Qarşılıqlı məhəbbət olmadan birgə yaşayışı mümkün mü sayırsan? Sevilməmək dərdi bir kabus kimi ömür boyu səni təqib etməyəcəkmi?!

Fərid özünü saxlaya bilmədi:

– Əgər Zümrüd sənə "yox" desə, bununla barışarsanmı?

– Əlbəttə, – deyə Murad düşünmədən cavab verdi, – mən ona sözümü bir dəfə deyəcəyəm və cavabına da hörmətlə yanaşacağam. Əgər ürəyində bir başqası varsa, mən araya niyə girim? Hamı insandır. Hər kəsin sevmək, xoşbəxt olmaq haqqı var. Başqasının qismətini əlindən almaq, məncə, kılılıkdən deyil.

Fərid bu sözlərdən sonra elə bil ayıldı:

– Düz deyirsən, qardaş. Yalvar-yapışla ailə qurmaq olmaz. Zümrüd mənə dedi ki, başqasını sevdiyi üçün onu rahat buraxım. Görünür, qismətimdə deyilmiş.

– Narahat olma, qardaş, ömür hələ qabaqdadır, nə bilmək olar, bəlkə, ondan da yaxşısına rast gələcəksən, – deyə Murad dostuna təsəlli vermək istədi.

– Çətin, heç inanıram!

Dostlar əl sıxaraq ayrıldılar. Murad bu görüşdən çox məmən qaldı. Daha nə anası, nə də Zümrüd ona görə narahat olmayıacaqdı.

Evə çatanda artıq anası işdən qayıtmışdı.

– Oğlum, indiyə kimi hardasan? Günorta da evə gəlməmişən. Yəqin, açıdan birtəhər oldun.

– Narahat olma, ana. Kafedə dostlarla nahar eləmişəm.

– Sağ ol, bala, – anası Nadirə xanım dilləndi,

– düz eləmişən. Sənə demişəm də, mədəyə vaxtlı-vaxtında qulluq etməyəndə sonra əzabından qurtarmaq olmur.

Nadirə xanım hiss edirdi ki, oğlunun kefi çox kökdür. Ancaq səbəbini soruşmağa tələsmirdi. Axşam yeməyini hazırladıqdan sonra iki stəkan çay süzdü: oğluna və özünə. Çayları zaldakı masanın üstünə qoyub Muradı səsləndi:

– Oğlum, hardasan, gəl çay içək.

Murad elə susamışdı ki, bu təklif lap ürəyincə oldu. Otağından səsləndi:

– Geldim, ana.

Nadirə xanım çay içə-içə oğlunun yarasığına, boy-buxununa baxır, ürəyi dağa dönürdü. Illər uzunu bu günü gözləmişdi; oğlu nə vaxt böyüyəcək, universiteti haçan bitirəcək, nə

zaman evlənəcək? Oğlunun toyunu görüb, arzusuna çatmaq istəyirdi. Fikirləşirdi ki, o günə çox qalmayıb. Üzünü Murada tutub dedi:

– Kefin yaman kökdü, oğlum. Səhər belə deyildin. Olmaya bir xəbər var?

– Var, ana, var! – deyə Murad inamlı şəkildə cavab verdi.

– Ay sənə qurban olum! O nə xəbərdi elə?

– Sizə gəlin tapmışam. Razılığınız olan kimi qızı bildirəcəm.

– Başına dönərəm sənin! Atan gələn kimi müştuluqlayacam. Qəşəng bir sırga görmüşəm, aldıracam ona, – Nadirə xanım sevincək dilləndi.

– Bəs mənə nə çatır? – Murad soruşdu.

– Evim-eşiyim qurban olsun sənə. Nə istədin ki, atan sənə almadı? Ürəyindən nə keçsə, deyərsən, – deyə anası cavab verdi.

– Zarafat edirəm, ana, – Murad dedi, – sizin sağlığınız mənə bəsdir. Üstümdə o qədər zəhmətiniz olub ki, ömr boyu borcunuzdan çıxa bilmərəm.

– Elə demə, sənə qurban, – anası dilləndi, – övlad böyütmək hər bir valideynin borcudur. Bizim də xoşbəxtliyimiz sənə bağlı deyilmi?

– Sağ ol, anacan! Mən ikinizdən də yerdən-göyə raziyam. Allah niyyətinizi gözünüzdə qoymasın! – deyə Murad cavab verdi.

– Di yaxşı, çox yubatma, dözəmmirəm. Tez de görüm, kimlərdəndi?

– Tanıyırsan onu. Bir dəfə görmüsən, ana.

– Harada, başına dönüm?

– Ad günümdə səninlə də oynadı e. Hamidan gözəl, hamidan incə, hamidan yaraşıqlı...

– Dayan, dayan! O topalı deyirsən?! Oğlum, sən heç nə danişdığını başa düşürsən!

“Topal” sözü elə bil paslı bir xəncər kimi sancıldı Muradın üzəyinə. Donub yerində qaldı. Nitqi tutuldu. Ürəyi elə sancdı ki, yerə yixılacağını zənn etdi. Fikirləşdi ki, ona bir şey olsa, anası narahat olub özünə əl atacaq, hay-həşir qoparacaq. Xoşbəxtlikdən, vəziyyəti yavaş-yavaş düzəlməyə başladı və hər şey yaxşı qurtardı. Nadirə xanım özü də çox pis oldu. Elə bil uşağı elektrik cərəyanı vurmışdu. Dediyi sözə peşman idi. Oğlunun könlüyü almaq istədi:

– Bala, sənin də xətrinə dəydim... Bilirəm, “könlə sevən göyçək olar”, deyiblər. Görünür, bu illər ərzində bir-birinə isinişmisiz. Ancaq bu ailə məsələsi elə bir şeydir ki, gərək yüz ölçüb, bir biçəsən.

Murad danışmaq istəmirdi. Qanı bərk qara idi. Anasına da hörmət xatırınə qulaq asırdı. Nadirə xanım dedi:

– Hamı bilir ki, sənə qız axtarıraq. Biz elçi getməkdən bizə elçi gəlirlər e, xəbərin var? Ailənə də, sənə də yaxşı bələddilər... Simuzər xalanı tanıyırsan da, qaynı qızı Şöləni məsləhət bilir. Qonşumuz Sevinc müəllimə öz qohumunu tərifləyir. Əmiqizün Gülər də deyir ki, hara getsəniz, dayıqızım Leyla kimi qız tapa bilməyəcəksiz. O qızların hamısı da say-seçmə ailələrin uşaqlarıdır. Tərbiyələri, yaraşıqları, diplomları da ki öz yerində. Oğlum, özün fikirləş, bəs adama deməzlərmi ki, elə bunnan yana hay-həşir salmışdır?! – Nadirə xanım ara vermədən danişirdi, – Oğlum, qızın fiqurası, gözəlliyi səni aldatmasın ha. Allah bilir, hansı dərədən azib gəlib. Heç ailəsi ilə maraqlandınmı? Öyrənə bildinmi kimlərdəndi? Sayılıb-seçilən qohumları varmı? Ağılı ol, mənim balam. Sevginin gözü kor olar. Yaxşı-yaxşı fikirləş. Sonrakı peşmançılığı faydası olmaz. Sən ancaq adımıza layiq qızla ailə qura bilərsən.

Bu vaxt Murad dözə bilməyib dedi:

– Ana, məni o qədər də ağılsız bilmə. Zümrüdlə ətraflı maraqlanmışam. Atası sən arzuladığın kimi nə nazır, nə prokuror, nə də ki deputatdır. Valideynlərinin ikisi də sadə kənd müəllimləridir. Zümrüdüñ tərbiyəsinə söz ola bilməz. Hər şeydən əvvəl məni valeh edən onun davranışı, ağılı və səmimiliyi olub. Elə bilirsən, onun istəyəni yoxdur? Məndən də qəşəng, məndən də imkanlı oğlanlar var e. Heç birini yaxına buraxmir. Deyəsən, könlü mənədir.

Nadirə xanım narahatlığını gizlədə bilmir, Murad isə haqlı olduğunu isbatlamaqda israrlı görünürdü.

– Ana, təəssüf ki, sən onu yaxşı tanımirsan. Biləsən, necə kamallı, necə mehriban qızdır. Danışanda dilindən dürr tökülür, baxanda gözlərindən nur yağır. Əgər Zümrüdlə ailə qursam, xoşbəxt olacağıma inanıram. Sən bunu istəmirsinmi? Yoxsa sənə quru şan-şöhrət, adlı-sanlı qohumlar lazımdır?

– Niyə istəmirəm, ay oğul, – deyə Nadirə xanım bir az yumşaldı, – məgər səndən başqa məni həyata bağlayan ikinci bir şey varmı? Məndə günah yoxdur, bala. Özümdən asılı deyil ki, narahat olmayım. Deyirəm, qızın axsadığını görüb, bizə gülənlər olmasına. Adamın beyninə

min fikir gəlir, ay oğul. Heç olmasa, ciddi bir xəstəliyi olmayıdı. Gözlənilməz bir faciə ilə qarşılaşsaq, inan ki, bağrım çatlar. Axı mən nəvə görmək istəyirəm!

– Elə danışma, ay ana. Allaha dua edək ki, salamatlıq olsun. İňşaallah, hər şey yaxşı olar, ürəyini sıxma.

– Sənə qurban olum, ay oğul. Sanki bilə-bilə bu başdan özünü oda atırsan.

Murad dedi:

– Narahat olma, ana. Allah qarşısında elə bir günahımız yoxdur ki, qarşımıza pis gəlin çıxsın. Ömrünüzü qeyrətlə, namusla yaşamısınız. Sən də, atam da evimizə haram tıkə gətirməmisiniz. Qohumlarla, qonşularla həmişə mehriban olmuşuq. Qapımız evimizə gələnlərin üzünə hər vaxt açıq olub. Odur ki, qəlbini fərəh tut, ürəyini sıxma, ana.

Nadirə xanım nə deyəcəyini bilmirdi. Hiss edirdi ki, oğlunu yolundan döndərmək çətin olacaq. Murad araya çökən sükutu pozub söhbətinə davam etdi:

– Əziz anam, yolumda çəkdiyin əziyyətləri, keçirdiyin yuxusuz gecələri qiymətləndirməsəm, varlığınızı sevinib fəxarət duymasam, verdiyiniz çörək mənə haram olar. Atam bu işə yox deməz. Bəs sən nə deyirsən? İcazə verirsənmi Zümrüdüñ ağızını arayım?

Nadirə xanım kirihib qalmışdı. Nə edəcəyini bilmirdi. Nəhayət, özünü ələ alıb dedi:

– Oğlum, bu dünya çox vəfasızdır. Əvvəl insanlara qucaq açır, sonra da onları torpaq altında öz ağuşuna alır. Mənim yeganə arzum səni həyatda xoşbəxt görməkdir. Əgər bu dünyadan köçəndə səndən nigaran getsəm, bil ki, məzarım od tutub yanar. Bax, qorxuram ki, onda ruhum gəlib gecələr səni rahat yatmağa qoymaya. Əgər qızın bir qüsürü olmasaydı, mən nə deyə bilərdim? Qorxuram ki, Zümrüd ana olmağa hazırlaşanda problemlə üzləşək.

Yoxsa mən sənə görə hər şeyə göz yummağa hazırlam. Dediyim odur, oğlum, gərək elə hərəkət edək ki, dost-düşməni özümüzə güldürməyək. Onsuz da, onunla sən yaşayacaqsan, mən yox ki.

Murad səsini çıxarmadan sakitcə dayanmışdı. Anası elə zənn etdi ki, övladı onunla razılaşlığı üçün ağızına su alıb durub. Odur ki, oğlunun fikrini öyrənmək istədi:

– Hə, indi nə deyirsən, mənimlə razısanmı?

Murad anasının üzünə baxmadan dedi:

– Qoy atam gəlsin, evin ağsaqqalıdır, sonra qərar verərik.

Burda söhbət bitdi. Çox keçmədi ki, Əzim müəllim də gəlib çıxdı. Evə çökən ağır ab-havanı o dəqiqlikə hiss etdi. Ailədə nə baş verdiyini anlamaq istəsə də, bunu öyrənməyə tələsmədi. Şam süfrəsi yiğisiləndən sonra Əzim müəllim dedi:

– Ailədə nə baş verir? Bəlkə, mənə də deyəsiniz?

–...

– Doxtur, səninləyəm. Bu nə sükutdur evi alıb ağızına? Bilmək olmazmı?!

–...

– Oğlum, deyəsən, anan məndən küsüb. Bəlkə, sən danışasan.

– Atacan, mən səninlə təklikdə söhbət etmək istəyirəm, – Murad dedi.

– Nə deyirəm, oğlum, – üzünü həyat yoldaşına tərəf tutdu, – doxtur, sən çıxırsan, yoxsa biz tərpənək?

Nadirə xanım bir söz demədəm sakitcə durub getdi. Əzim müəllim dedi:

– Oğlum, nə məsələdi? Nə dilxorçuluqudu belə? Mənsiz evi idarə etmək belə çətindir?

– Ata, məsələ çox ciddi, həm də üzücidür.

– Aha, belə de. Danış görək, qulağım səndədi, – Əzim müəllim xəbər aldı.

– Deməli, belə, ata. Anam həm sənin adından, həm də öz adından məni həmişə tələsdirib ki, qız tapım, məni evləndirəsiniz...

– Oğlum, buna görə narahat olma, deyərəm, səni çox yormaz. Anadı da, istəyir toyunu görsün. Elə mən də.

– Ata, sən məni başa düşmədin. Məsələ bunda deyil. Mən neçə illərdir tanıdım, ağılna, tərbiyəsinə bələd olduğum, məni anlayıb başa düşən bir qızı könlümü açmaq istəyirəm.

– Bunun nəyi pisdir ki, oğlum?

– Atacan, qız kənddən gəlib. Atası da, anası da müəllimdir. Özünün də davranışına, dürüstlüyünə söz ola bilməz.

– Bəs problem nədədir axı? Məni başa sal-sana?

– Ata, mən istədiyim qız yeriyəndə sağ ayağını bir az çekir. Ancaq ağılna, tərbiyəsinə, mədəniyyətinə söz ola bilməz.

– Mən indi hər şeyi başa düşdüm. Deyirəm axı doxtur niyə belə qaşqabaqlıdı, – Əzim

müəllim azca fikirləşib sözünə davam etdi, – Murad, sən heç ürəyini sıxma. Mən səninlə tamamilə razıyam. Sağ ol ki, mənimlə kişi kimi söhbət edib, hər şeyi anlatdırın. Qaldı doxtura, ona görə narahat olma, atan onu haqqā gətirər.

Bu sözləri eşidən Murad sevincindən bilmədi nə etsin. Atasını qucaqlamaqdan özünü zorla saxladı. Əzim müəllim üzünü qapıya tərəf çevirib həyat yoldasını səslədi:

– Doxtur, hardasan? Bir bu yana gəl görək.

Qulağı səsdə olan Nadirə xanım özünü həmən yetirdi. Boş stulların birində əyləşib, ərinə tərəf baxdı. Əzim müəllim dedi:

– Doxtur, mən səni başa düşə bilmirəm. Oğlumuz evlənib bizi sevindirmək istəyir, sənsə muştuluq almaq əvəzinə qaşqabağını tökmüsən. Nə məsələdi?

– Ayağını dedi?! –Nadirə xanım yavaşça soruşdu.

– Əlbəttə, dedi. Məni başa sal görüm, sənə oğlumuzun xoşbəxtliyi lazımdır, yoxsa gəlinimizin yeriş?

–...

Nadirə xanım səsini çıxarmadı. Əzim müəllim sözünə davam edib dedi:

– Arvad, neçə illərdir bir yerdə yaşayırıq. Şükür Allaha ki, bu vaxta qədər aramızda ciddi bir mübahisə, söz-söhbət olmayıb. Bilirsən niyə? Ona görə ki, bir-birimizi sevib evlənmişik. Böyüklerin xeyir-duası ilə ailə qurmuşuq.

Araya ani sükut çökdü. Sonra Əzim müəllim ciddi bir görkəm alıb dedi:

– Doxtur, sənə bir sual verəcəyəm. Sən o sualı mütləq cavablandırımlısan. Deyirəm, bəlkə mən indiyə kimi səni yaxşı tanımadısam. Sən öz cavabınla mənim bütün şübhələrimə son qoymuş olacaqsan. İndi mənə de görüm, sabah mən qəzaya düşüb qollarımı, ayaqlarımı itirsəm, nə edəcəksən? Məni atıb gedəcəksən, yoxsa oğluma sarılıb başıma dolanacaq, gecə-gündüz qulluğunda duracaqsan?!

Nadirə xanım heç nə deməyib susdu. Əzim müəllim əsəbi halda dedi:

– Cavab ver, xanım Nadirə! Səninləyəm!

Nadirə xanım da, oğlu da tutulmuşdu. Murad çəşib qalmışdı, danişsaydı, dili söz tutmazdı. O, atasını indiyə kimi belə hırslı görməmişdi. Nadirə xanım özünü ələ alıb oğlunun boynunu qucaqladı. Başını qaldırmadan ərinə dedi:

– Bu nə sözdür danışırsan, a kişi?! Allah heç vaxt bizi sənsiz eləməsin. Bağrımızı qan elədin ki. Mən cəhənnəmə, bu nübarımızın ürəyini sıxmayaydın.

– Özün yaxşı bilirsən, onun qəlbini dəyən kimdir... Bu söhbətə bir də qayıtmırsan. Bir şeyi yadından çıxarma: heç kim bilmir ki, sabah onun başına nə iş gələcək.

Anası oğlunun alnından öpüb getdi. Murad da çox gözləmədi, atası ilə sağlamlaşış öz otağına çəkildi. Əslində, tək qalmaq üçün ayrıldı. Yəqin ki, bu söhbətlərdən sonra yatmaq ona çətin olacaqdı.

* * *

Zümrüd dərsə hamidan qabaq gəlmışdı. Muradın dünənki biganəliyi onu üzdüyündən gecəni rahat yata bilməmişdi. Səbirsizliklə sevdiyi oğlanın gəlişini gözləyirdi. Nəhayət, Murad gəlib çıxdı. Gözlərinin qızartısından yatmadığı o dəqiqə sezilirdi. Murad gülən gözlərini sevgilisinə tuşlayan kimi Zümrüdün bütün nigarənciliğinə son qoyuldu. Tənəffüs zamanı söhbət ilk başlayan Zümrüd oldu:

– Ədə, yekə kişi, dünən məni niyə yola salmadın? Yolumuz bir deyildi ki?

– Bağışla, Zümrüd, şəhərdə xırda-para işlərim vardi. Yaxşısı budur, de görüm, necəsan? – Murad xəbər aldı.

– Sənin kimi, yorğun, yuxusuz.

– Yuxusuz olduğumu hardan bildin? –Murad tərəccübə soruşdu.

– Qızarmış gözlərin haray çekib hər şeyi xəbər verdi, – Zümrüd bildirdi.

Murad söz tapa bilmədi:

– Haqlısan, Zümrüd... Bu gün dərsdən sonra ətraflı söhbət edərik.

Universitetdən çıxıb üz tutdular həmişə getdikləri "Sevinc" kafesinə.

Kafedə adam az idi. Nahar vaxtı arxada qalmışdı, şam yeməyinin vaxtı isə hələ çatmamışdı. Küncdəki masanın arxasında oturub lal-dinməz bir-birlərinin üzünə baxırdılar. Sözə birinci başlayan Murad oldu:

– Zümrüd, fikrin nədir, rayona getmək, yoxsa Bakıda qalmaq?

– Bakıda?! Evsiz-eşiksiz mənim buralarda nə işim var, ay Murad? Atam-anam bu dörd ildə nələr çekib, bir Allah bilir. Yenə rayon yerində ötüşmək olur.

Murad gözlənilmədən söhbəti dəyişdi:

– Zümrüd, sən heç ailə qurmaq barədə düşünürsənmi?

– Nəyə görə soruştursan? – Zümrüd suala sualla cavab verdi.

– Deyirəm, yəni istədiyin bir oğlan-zad varmı?

– Yox, yoxdur.

– Doğrudan? Bəs sənə necə, aşiq olan biri varmı?

– Var elə bir oğlan, necə ki?

– Sən bir işə bax, mən heç bilmirdim... Onun kim olduğunu bilmək olarmı?

– Əlbəttə, olar. O oğlan illər uzunu mənə qayğı göstərən, hər sevincini mənimlə bölən, dar günümdə, çətin anlarimdə yanımıda olub, öz kəməyini heç vaxt məndən əsirgəməyən dün-yalar qədər sevdiyim birisidir.

Murad çox narahat oldu. Sifəti pördü. Canına əsməcə düşdü. Fikirləşdi ki, deyəsən, arzuları puç olur, xoşbəxtlik ondan üz döndərir. Dili topuq vura-vura astaca soruşdu:

– O bəxtəvər kimdir elə? Mən onu tanıyırammı?

– Tanıyırsan, Murad. Özü də lap yaxşı tanıyırsan. O adam mənimlə üz-üzə oturub gözlərimin içində baxan, lakin "səni sevirəm" kəlməsini deməyə cəsarəti çatmayan Murad Camalzadədir.

Murad özünü itirdi. Bilmədi nə etsin. Başını aşağı salsa da, həyəcanını gizlədə bilmədi. Özünü birtəhər toparlayıb dedi:

– Zümrüd, əzizim, bilirsən ki, səni necə çox sevirəm. Düzü, deməyə cürət etmirdim. Qorxurdum, birdən "yox" cavabı alaram, ürəyim buna tab gətirməz.

– Sən bir bunda dilə bax! Bu sözləri hardan öyrənmisən, Murad? – Zümrüd zarafatla soruştı.

– Əzizim, bilirsən ki, mən utancaq oğlanam. Məni dilə gətirən sənə olan məhəbbətimdir.

– Görürəm, çox utancaqsan! Dil-dil ötürsən, maşallah.

Bir müddət heç biri danışmadı. Sakitcə oturub bir-birlərinə baxdılar. Araya çökən sükutu Zümrüd pozdu:

– Murad, gcdir, bəlkə, gedək?

– Hara? Mənə cavab vermədin axı. Valideynlərimi sevindirə bilərəmmi?

Zümrüd ciddi görkəm alıb dedi:

– Məni sevdiyinə, mənimlə ailə qurmaqda qərarlı olduğuna əminsən?

– Əlbəttə, Zümrüd. Məgər sən buna şübhə edirsən? – Murad cavab verdi.

– Elə isə de görün, bəs niyə indiyə kimi məni üzüntüdən qurtarmırırdın? – Zümrüd narazı şəkildə xəbər aldı.

– Axı sənə izah etdim. Əgər "yox" cavabı alsayıdım, necə olardım?

– Bəs qorxmurdun ki, bir başqasına könül verərəm?

– Yox, qorxmurdum. Birincisi ona görə ki, əgər həqiqətən məni sevirdinsə, bunu etməzdin. İkincisi də, belə bir fikrin olsayıdı, mütləq mənimlə məsləhətləşərdin.

– Ay çoxbilməmiş! Gör bir hara qədər hesablamışan. Doğru deyirsən, məntiqlə elədir.

Kafedən çıxıb söhbət edə-edə yola düzəldilər. Söhbətin şirinliyindən bir saatlıq yolun necə tez gəlib keçdiyinə özləri də məəttəl qaldı. Sabaha qədər ayrılmak lazım idi. Sağollaşma anında Murad Zümrüdün əlini buraxmadı:

– Mənə bir söz demədin, Zümrüd. Fikirləşirdim ki, cavablarımla qarşında bəraət almışam.

– Düz deyirsən, Murad. Səninlə razıyam. Ancaq məni tələsdirmə, nə olar. Bu naz satmaq deyil ha. Özün xasiyyətimə bələdsən. Sabah sənə cavab verəcəyəm. Gecəni rahat yata bilərsən...

Sevgilisi ümidi verdiyi üçün Murad evlərinə kefi kök gəlmışdı. Fikirləşirdi ki, Zümrüddən inciməyə dəyməz, axı onun da böyükleri var. Valideynlərinin razılığı, xeyir-duası olmadan o, Murada bir söz deyə bilməzdi. Ən azı anası ilə məsləhətləşməliydi.

Murad mətbəxdə oturub çay içirdi. Nadirə xanım oğlunun başına sığal çəkib dedi:

– Mən nə edirəmsə, yalnız sənə görə edirəm. Təki sən xoşbəxt ol, mənim başqa bir umacağım yoxdur. Özümdən asılı deyil ki, danışram da. Dünənki söhbətə görə də məndən incimə.

– Allah eləməsin, ana. Oldu, keçdi. Zümrüd yaxşı qızdır, özün görəcəksən. Ağlıldır, mehribandır. Onu məndən də çox istəyəcəksən.

– Danışdınızmı? Nə deyir? Elçiliyə nə vaxt gedirik? – Nadirə xanım xəbər aldı.

– Darıxma, ana. Sabah Zümrüdlə görüşüb hər şeyi həll edəcəyəm.

Hava işıqlanmağa başlamışdı. Səhərin sayrışan al şəfəqləri pəncərədən Murada əl eləyirdi.

Telefonun zengli saatı hay-küy salmamış, Murad gözlərini açmışdı. Yuxudan tez dursa da, özünü gümrəh hiss edirdi. Qalxıb əl-üzünü yudu. Bəzi əl-qol hərəkətləri etdi, səhər yeməyini yeyib, dərsə yollandı.

Auditoriyaya, demək olar ki, Zümrüdlə eyni vaxtda ayaq basdı. Sanki sözləşib gəlmışdilər. Zümrüdün sıfəti açılmış, yanaqları qızarmışdı. Elə bil üzündə ay doğmuşdu. Muradın isə gözləri gülürdü. İkisi də bəxtəvər görünürdü. Dərslərin başlamasına hələ yarım saat qalırdı. Otaqda onlardan başqa kimsə yox idi. Murad dedi:

– Zümrüd, atamgil sizə getmək istəyir, yəni kənddəki evinizə.

Zümrüd gülümsədi:

– Murad, dərsdən sonra çımərliyə gedə bilərik? Mən sənə olan eşqimi Xəzərin qumlu sahilində bəyan etmək istəyirəm.

– Əlbəttə, olar. Səndən cavab almaq üçün dünyanan harasına desən, getməyə hazırlam.

Vaxt elə ağır gəlib keçdi ki, Muradı lap hövsələdən çıxardı.

Sevgililər taksini yola salıb dənizin ləpə-döyəninə qədər yeridilər. Günorta saat üç olardı. Dəniz çox sakit idi. Suyun istiliyi çimmək üçün yetərli olmasa da, narın ləpələr üstündə əl-qol atan bir neçə adam diqqəti cəlb edirdi. Murad sevgilisinin əllərindən tutub düz gözünün içində baxdı. Ona elə gəldi ki, Zümrüdün gözləri Xəzərlə müqayisədə daha dərindir. Bir anlıq ürəyindən keçdi ki, eşqdən alışib-yanan ürəyini söndürmək üçün Zümrüdü bağırına basıb, dodaqlarından öpsün. Özünü toplayıb bu fikrindən vaz keçdi. Düşündü ki, onsuz da o ana çox qalmayıb. Üzünü sevgilisinə tutub dedi:

– Eşidirəm səni, Zümrüd. Bu da istədiyin qumlu sahil. İndi ürəyindəkiləri deyə bilərsən.

– Murad, səni çox yormaq istəmirəm. İcazə ver, əvvəlcə dənizə bir baş vurum, sonra sözümü deyərəm. Kim bilir, rayona gedəndən sonra Xəzərlə bir də haçan görüşəcəyəm.

– Sən nə danışırsan, Zümrüd?! – Murad heyratını gizlədə bilmədi, – sənə soyuq olar! Çimərlik dövrü başlamayıb axı! Sən o adamlara baxma. Onlar vərdiş ediblər.

– Sən qəti narahat olma, Murad. Elə mən də öyrəncəliyəm. Çimərlik paltarını geyinib gəlmışəm. Soyuqdan heç bir qorxum yoxdur. Məgər unutmusan, axı mən dağ kəndində böyümüşəm. Gözlərini yum, soyunum, mən deyəndə açarsan.

Zümrüd təkid etdiyindən Muradın razılaşmaqdan başqa çarəsi qalmadı. O, indiyə kimi sevgilisini çımərlik paltarında görməmişdi. Qorxurdu ki, Zümrüdün aq bədənini, əsrarəngiz gözəlliyyini görüb özündən getsin. Muradı xəyaldan Zümrüdün səsi ayırdı:

– Yaxşı, bəsdir durub matdım-matdım üzümə baxdın, utanıram axı.

Zümrüd qurşağa qədər soyunmuşdu ki, Murad gözlərini açdı. Sevgilisinin ağappaq sinəsini görüb az qaldı huşunu itirsən. Zümrüd dedi:

– Ay xatakar, sənə deyən oldumu gözlərini aç.

Murad sevgilisinin günəş şüaları altında parlayan füsunkar bədəninə baxıb, "İlahi, gör necə də gözəldir!" – deyə fərəhindən qanadlandı. Murad Zümrüdün döşlərini şairlərin vəsf etdiyi kimi nə bir cüt almaya bənzətdi, nə də ki nara. Ona elə gəldi ki, Zümrüdün sinəsində sayrısan günəşin bir parçasıdır. Murad özünü itirmişdi. Zümrüd sakitcə dayanıb, gülümsəyirdi. Murad isə sevgilisinin gözəlliyyi qarşısında mat qalmışdı, onun cazibəsindən çıxa bilmirdi.

Zümrüd dedi:

– Bəsdir baxdın. Üzünü çevir, yoxsa çıxıb gedəcəyəm.

Murad bir söz deməyib üzünü çevirdi. Və çox keçmədi ki, Zümrüdün məlahətli səsini eşitdi:

– Murad, su soyuq deyil. İstəyirsən, sən də gəl.

Murad yavaşça geri döndü. O, ləpələrin ətəyində qürurla dayanan Zümrüdü görən kimi yerindəcə donub qaldı. Sir-sifəti pörtdü, dünya başına fırlandı. Gözlərinə inanmaq istəmirdi. Zümrüdün sağ ayağı dizdən aşağı protez idi. "Deməli, buna görə həmişə şalvar geyinmiş" – deyə düşündü.

Murad özünü itirmişdi, nə edəcəyini bilmirdi. Zümrüdə tərəf baxsa da, gözlərinə anası Nadirə xanımın gah qəzəbli, gah da ki, üzgün sıfəti görünürdü.

Zümrüd Murada baxaraq gülümsəyirdi...

"Şeirin özündən yurdun şirində"

Şəfa VƏLİ BİR NEÇƏ ŞEİRİN
YARANMA TARİXÇƏSİNDEN YAZIR

Bir gün Bahadur Qobustan tezden oynamır. Uşaqlarının otagini gedir. Qızı Gülay yuxuda sanki atasının gəlışini hiss edir. Gözlərini açıb gülümşəyir. Bu manzara Bahadurun şair qəlbina olduqca təsir edir və o, qızını misralarla oxşayır...

O an orda doğulan ilk dörd misra şairi rahat buraxmir. Nəhayət, bir gün Bahadur kompüterin qarşısında oturur və şeirin davamını yazır... İlk bəndi balaca Gülaya xitabən yazılmış şeir, bu gün sevgi hissi ilə hər kəsə aid edilə bilər...

SƏN NƏ YAXŞI ADAMSAN

Nə gözəl gülümşeyirsən,
Üzündə sevgi dayanır.
Adam öləndən sonrakı
Həyata da inanır.

Nə gözəl baxırsan sən,
Baxışın işiq dolu,
Gözlərindən çekilir
Qəlbimə saman yolu.

Nə gözəl danışırsan,
Səsin ən gözəl səda.
Sanki dənizdən qopub,
Sahilə qaçır ada.

Sən nə şirinsən belə,
Əllərin nə gözəldir?..
Tanrı belə əllərdən
Min ildən bir düzəldir.

Sən nə yaxşı adamsan,
bağışlaya bilirsən.
Özündən zəifləri də
Alqışlaya bilirsən.

Necə düşmənsən axı?
Vurduqların əlacdı...
Verdiyin dərd ürəyimi
Bəhərləyən ağacdı.

Daha heç nə demirəm,
Qorxuram ki, göz dəyə.
Dayan, tutum əlindən,
Mən qal öz məqamında,
Mən çıxım gedim göyə...

Bahadur QOBUSTAN

* * *

Gülnara Sadiqin mərhum həyat yoldaşı Vüqar asl və tənəpərvər idi. O, əsgərlidə olan zaman öz nizam-intizami, və tən eşi ilə çırپınmayıyla daim seçilirdi. Bir gün onun əsgər yoldaşlarından biri şəhid olur. Bir neçə əsgər yığılhə and içir ki, dostlarının anasına daim baş çəkəcək, bir oğul kimi qayğısına qalacaqlar. Verdikləri sözə, içdikləri anda sadıq olan dostlarəsgəri xidmətlərini bitirən kimi ucqar dağ kəndinə yollanır, mərd oğulun ləyaqətli anasının əllərini öpürərlər. Məlum olur ki, bu ana gənc yaşda həyat yoldaşını itirib, gözünün ağı-qarası birçə oğlunu təkbaşına böyüdüb... O oğul ki, sinəsini düşmən gülləsinə sıpar edib, şəhidlik zirvəsinə yüksəlib.

Dostlar həmin gün orda anaya sadıqlik andi içirlər ki, ona oğul olmağa çalışacaqlar. Elə də olur, həmin ana ömrünün sonuna kimi dostların qayğısını, diqqətini hiss edir.

Bir gün Vüqara xəbər gəlir ki, ana dünyasını dəyişib. Vüqar Gülnarəni də götürüb dəfn

mərasimina yolların. Kanda çatanda hər ikisini dərin hüzn bürüyür; dəfn mərasimində ananın şəhid oğlunun əsgər yoldaşlarından və bir-iki qoşusdan savayı heç kim yox idi. Üstəlik, ananın cənazəsinə girəcək bir yaxını, doğması da gözə dəymirdi. Dostlar bircə baxışdan bir-birini anlıyır, ananın cənazəsinə gılır, onu dəfn edirlər...

Evə qayıdandan sonra Gülnarə günlərlə hüznü gəzib-dolanır, ürəyindəkili, beynindəkili kimsaya deməyə söz tapa bilmir. Nahayət, onu əzən kədərin ağırlığını qələm-kağızla bölüşür...

VƏTƏN

Böyük qamətindən əsər qalmayıb,
Kiçilə-kiçilə yonulub vətən.
İtən qız-gəlinindən xəbər almayıb,
İçindən içnə qovulub vətən.

Düşmən quduzlaşır, vətən yaşılanır,
Şuşa qocalıbdı namərd əlində.
Şəhid naləsindən göylər daşınır,
Ana tabutları yadlar ciynində...

Mənim ümidi ləlliq öyrənir,
Lal olub dünyaya hayqırı bilmir.
Deyən, duyğularım karlıq öyrənir,
Torpaqdan qopub da bağırı bilmir.

Daha şeirlərdə yaşayır vətən,
Ürək o taylara həsrət qalıbdi.
Ruhunda bir ləkə daşıyır vətən,
Vətən ürəyini oda salıbdi.

Gülnarə SADIQ

* * *

*Mehman Rasimoğlu Tovuzda yaşayıb-yaradan
gənc istedaddır. Bir gün o, Bakıya gedir. Yazın
könlük oxşayan İlq günlərindən birində Sahil bağını
gəzmək keçir ürəyindən. Bir az gəzişəndən sonra
sanki daxili bir səs ona mütləq İncəsənat Muzeyinə
getməyini dikta edir. Mehman üz tutur muzeyə...*

*Burda Azərbaycan incəsənatının görkəmlili
nümayəndləri Tahir Salahovun, Toğrul
Nərimanbəyovun, Səttar Bəhlulzadənin fırçasından
çıxan ecəzkar rəsmlər qarşısında heyrətə gəlir...
Ruhunu qariba bir düşüncə sanır: "Görəsən, mən
şair olmasaydım, heykəltəraş, yaxud rəssam ola
bilərdimmi? Əgər rəssam olsaydım, şeirlərimin
qəhrəmanını sözə deyil, fırça ilə necə ifadə edərdim?
Hansı boyaları seçərdim könlümdən keçənləri
çəkməkçün? İcimdəki təlatümləri fırça ilə anlada
bilərdimmi?"*

*Bu suallarla baş-başa söykənən Mehman
Rasimoğlu xəyalda dalır. Ruhunun boyasıyla
xayahının aq varqlarında cizma-qara etməyə¹
başlayır. Eşqinin şəklini çəkmək istəyəndə onu
isti, yandıncı hislər culğalayır. Həsrətini çəkmək
ürən boyaya axtardıqda görür
ki, gülüşü can üstədi,
gülümşəmək istəyi ölümlə
çarşıdır... Şairə elə galirdi ki,
o, eşqini, həsrətini ruhunun
boyasıyla boyadıqca xayah
indəki tablonun hüznü artır,
ondan küsmüş kimi üzünü
yana tutur. Və barmaqları
qeyri-ixtiyari qələmə sanlır;
yeni şeir doğulur...*

RƏSSAM OLMAQ İSTƏDİM

Bu gün rəssam olmaq istədim nəsə,
Üzünü, gözünü, telini deyil,
Hicran qələmələ əl əsə-əsə
Odunu çəkmişəm, külünü deyil.

Ülfəti can verir, gəzir ahəstə,
Gülüşün cızmışam – sevinci xəstə.
Vüsələn boyadım könlümün üstə –
Ətrini oxşadı, gülünü deyil.

Döndüm günəş çəkdir, sənə oxşadı,
Gecələr ay çəkdir, mənə oxşadı.
Şeirim qəlbimdə çənə oxşadı
Çox çəkdir dərdini ... əlimi deyil!

Mehman RASİMOĞLU

* * *

Mərhəmət Əliyev tələbə idi. Bir gün dialektologiya dərsində müəllim deyir:

– Yaşadığınız bölgənin dialektinə aid sözlər yazıb gətin.

Tələbələr həvəslə yazacaqlarını deyirlər. Elə həmin gün sınıfda hamı

ləhcə ilə danışmağa başlayır. Təkçə Mərhəmətdən başqa. O, Şuşa şəhərdə – Şuşada anadan olmuşdu. Lakin əli nə doğma şəhərinə çatırdı, nə də elinin ləhcəsinə...

Növbəti dərsdə müəllim bütün tələbələrin tapşınq vəraqında dialekt sözlər, Mərhəmətin vəraqında isə bu şeiri oxuyur...

İnsanın varlığı məhv olur tamam,
Elə ki, elindən didərgin düşür.
Bülbül də qəfəsdə yaşaya bilmir,
Çünki o, gülündən didərgin düşür.

İşlər nəhs getirir fələk buranda,
İnsan çarəsizdi bəxti duranda.
Qarlılar da əriyir isti vuranda –
– Dağların başından didərgin düşür.

Ağrılar qəlbini deşən insanın,
Həsrət alovunda bişən insanın,
Elindən didərgin düşən insanın
Ləhcəsi dilindən didərgin düşür.

Mərhəmət ƏLİYEV

Ötən əsrin 80-ci illərinin ortaları id... 1985-ci ildən hissə-hissə jurnallarda çap edilən "Ömür kitabı", müəllifi Sabir Rüstəmxanlını oxuculara sevdirdə bilməşdi. Kitab 1988-ci ildə ardarda üç dəfə: iki dəfə doğma dilimizdə, bir dəfə də rus dilində çap olunur. Gənclərin milli şürünün inkişafında mühüm rol oynayan bu kitab o vaxt

məktəblili olan Namiq Hacıheydarlinin diqqətini çəkir. O, kitabı birnəfəsə oxuyur.

Aradan illər keçir. Namiq Hacıheydarlı Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin tələbəsi olur. 1996-ci ildə "Ömür kitabı"nı yenidən oxuyur. Sonuncu vərəqi bitirən kimi xalq şairi Sabir Rüstəmxanlıya olan ehtiramını misralara tökürlər.

ŞAİR SÖZÜ

("Ömür kitabı"nın müəllifinə)

Şair sözü yalan olmaz,
Şeir Tanrıının səsidir.
Əbədidir o şair ki,
Yurdunun divanəsidir.

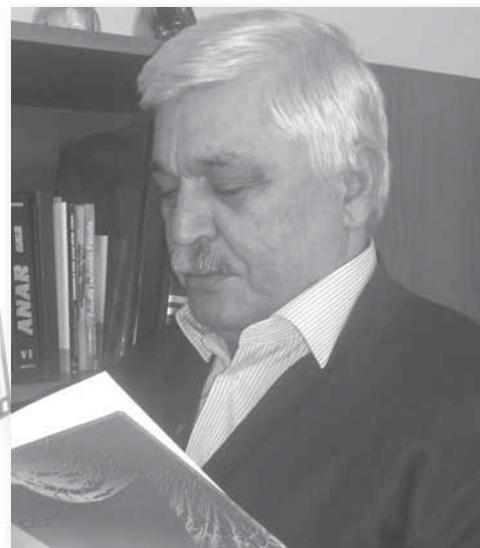
Var dişİ söz, vardır ər söz,
Var xeyir söz, bir də şər söz.
Yerində deyilən hər söz
Koroğlunun nərəsidir.

Hikmət, məna dolu sözüm,
Qurtuluşun yolu sözüm,
Cahan yaşılı, ulu sözüm;
Hər səsi dürr danəsidir.

Ulu dilim – büllur bulaq,
Saflığına əsgər olaq!
Dil yolunda şəhid olmaq
Şəhidliyin zirvəsidir.

Şair – sözü, əməli bir,
El hər kəsə şair demir.
Bir əsrdə iki Sabir –
Yaradanın töhfəsidir...

Namiq HACİHEYDƏRLİ

Əlisəfdər HÜSEYNOV

BU KİNO Kİ VAR...

(“Kinonun fəlsəfəsi” kitabından fragməntlər)

1. ZAMAN MAŞINI OLMASA DA... (ekran təhkiyasında zaman koordinatlarının xüsusiyyətləri)

Nəşr əsərlərində müəllif, hadisə və təhkiyə zamanlarının hər birinin ayrı-ayrılıqda avtonom koordinatları mövcuddur. Oxucu hekayəçi və əsərin personajları, təhkiyə zamanı və hadisə zamanı arasındakı distansiyani (əgər varsa) bütün oxu prosesində hiss edir. Lakin bu avtonom zaman ölçüləri ümumi təhkiyə fokusuna yığılıb mürəkkəb zaman şəbəkəsi yaradır, təhkiyənin geriye və gələcəyə hərəkəti mürəkkəb (və özünəməxsus) diskurs formalasdırır. Ekran təhkiyəsində isə, qeyd etdiyimiz kimi, danişanın, nəqıl edən yox, görən, seyr edən varlığı əsas olduğundan vəziyyət başqa xarakter alır, şərti olaraq təhkiyə zamanı ilə hadisə zamanının sinxronlaşması adlanan effekt baş verir. Çünkü filmdəki təsvirçi-təhkiyəçi nəşr əsərlərindəki təhkiyəçi kimi, deyək ki, 10 il, 100 il əvvəl baş vermiş və gələcəkdə baş verəcək hadisələr

haqqında danışmır, həmin hadisələri baş verdiyi məkandan izləyir, müşahidə edir. Kinonun materialı – görünən reallıq həmişə indiki zaman hüdudlarında mövcuddur. Deməli, söz təhkiyəsində keçmişdə olmuş, yaxud gələcəkdə baş verəcək hadisələr filmə “indiki zaman” faktı kimi daxil olur, keçmiş və gələcək zamanlar, necə deyərlər, indiki zaman formasında göstərilir. Başqa sözlə desək, biz keçmiş də, gələcəyi də öz məkanından və hadisələrin baş verdiyi indiki zamandan seyr edirik. Buna görə də dildə feilin zaman şəkilçilərinin köməyi ilə asanlıqla yaradılan zaman kontinuumu (dəyişməzlik), eləcə də ekranda göstərilənlərin reallığa uyğunluq dərəcəsinin ifadəsi – modallıq kateqoriyası mürəkkəb xarakter alır.

Filmdə keçmişdə baş vermiş (yəni olub qurtarmış) və gələcəkdə baş verəcək hadisələrin təqdimində həmişə indiki zamanın “hakim olması” ekran təhkiyəsinin ən spesifik xüsusiyyətlərindən biridir. Bunu “konservləşdirilmiş” zamanın indiki zaman görkündə yenidən “zühur etməsi” effekti

də adlandırmaq olar. Köhnə fotosəkillərə baxanda, bir neçə yüz il əvvəl çəkilmiş rəngkarlıq əsərlərinə, heykəltəraşlıq əsərlərinə, arxitektura-memarlıq nümunələrinə tamaşa edəndə biz bu effekti az da olsa hiss edirik. Həmin nümunələrdə "konservləşdirilmiş" zaman keçmişin bir anıdır, yəni zamanın, vaxtın sürəkliliyi, axını yoxdur. Ona görə də tamaşaçı zamanı ilə həmin o bir an arasındaki distansiya keçişi daha çox indinin mövqeyindən yaşamaq şansı verir. Lakin şəkildəki adamın, deyək ki, 30 il əvvəl obyektivə baxması indiki halda həm də seyrçiyə baxması illüziyası yaratğından keçmiş bir növ gəlib indinin içində "girir", şəkildəki adam sanki 30 il əvvəl dayandığı yerdən 30 il sonra həmin fotonun qarşısında dayanmış seyrçiyə baxır. Bu, şübhəsiz ki, obyektivin baxış bucağı ilə tamaşaçının baxış bucağının sinxronlaşması nəticəsində yaranan illüziyadır. Baxığımız fotodakı statistik zamanın axına düşməsi, yəni fotodakı obyektlərin hərəkətə gəlməsi kifayətdir ki, bu illüziya güclənsin, 30 il əvvəl baş verən hadisə bu hadisədən 30 il sonra indiki zamanın içində olan seyrçinin gözləri qarşısında cərəyan edən hadisə kimi görünüsün.

Bəs bu prosesi linqvistik planda, yəni zaman şəkilçiləri ilə ifadə edəndə nə alınır?

Suala cavab vermək üçün aşağıdakı cümləyə baxaq:

"30 il əvvəl Həsən yuxudan ayılanda görür ki, anası hər şeyini yiğisdər ib evdən birdəfəlik gedib".

Bu cümlədə 30 il əvvəl (yəni keçmişdə) baş vermiş 2 hadisə barəsində həm də indiki zamanın qrammatik kateqoriyaları ilə danışılır, ananın evdən getməsi (1-ci hərəkət aktı) Həsənə görə keçmiş zamanda, Həsənin bunu görməsi isə (2-ci hərəkət aktı) bu barədə danışana – hekayəciyə görə indiki zamanda (hadisənin üstündən 30 il

keçməsinə baxmayaraq) baş verir. (Əgər belə olmasayı, "görür" yerinə "gördü" yazılırdı və şübhəsiz ki, cümləni bu cür də yazmaq olar. Lakin bu zaman tamam ayrı mənzərə yaranar).

Bəs bu nəyin sayəsində mümkün olur?

Suala cavab vermək üçün biz yenə də təhkiyə anlayışına qayıtmalıyıq. Ən sadə şəkildə desək, ədəbi təhkiyə – hansısa əhvalatın, hadisənin nəql edilməsi, onun barəsində kiminsə danışmasıdır. Deməli, təhkiyədə təhkiyə zamanı ilə haqqında danışılan hadisənin baş verdiyi zaman anlayışlarını fərqləndirmək lazımdır. Hadisə barəsində həmin hadisənin baş verdiyi məkanda dayanıb bu hadisəni müşahidə edən subyektin danışıığı – təhkiyəsi və həmin hadisənin baş verməsindən müəyyən vaxt keçdikdən sonra başqa məkanda dayanıb başqa zamanın içində olan subyektin dilindən aparılan təhkiyənin əsas fərqləndirici cəhətlərindən biri təhkiyəcinin istifadə etdiyi zaman şəkilçilərinin müxtəlifliyindədir. Artıq olub başa çatmış hadisənin nəql olunmasını təhkiyəçi öz mövqeyindən aparırsa, o, mütləq qaydada keçmiş zaman şəkilçilərindən istifadə edir. Amma məsələ burasındadır ki, o, təhkiyəni öz mövqeyindən yox, hadisəni bilavasitə müşahidə edən, onu öz gözləri ilə görən hansıa bir subyektin, yaxud həmin hadisənin iştirakçılarından birinin mövqeyindən də apara bilər və bu zaman təhkiyədə zaman şəkilçilərinin keçmiş zaman şəkilçiləri olması mütləq şərt deyil, çünki zamanın xarakterini danışanın yox, mövqeyinə istinad edilənin diktəsi müəyyən edir və beləliklə, bitmiş hadisə barəsində indiki zaman şəkilçiləri ilə danışmaq şansı yaranır. Elə yuxarıdakı cümlədə də belədir. "Düz 30 il əvvəl" ifadəsi 30 il sonra hadisə barəsində danışan subyektin bilavasitə özünün mövqeyindən söylədiyi ifadədir. Cümlənin qalan hissəsi isə haqqında danışılan hadisəni öz məkanından izləyən subyektin, yaxud elə Həsənin özünün mövqeyindən, baxış bucağından qurulub. Cümlənin əvvəlindəki informasiyanın məzmunu ilə hadisənin başvermə zamanını işarələyən zaman şəkilçisinin yaratdığı zaman ölçüsü arasında yaranan bu cür "ziddiyət"lərə biz rəvayət, əfsanə, nağıl, dastan təhkiyəsində tez-tez rast gəlirik və bu zaman təhkiyənin məhz bu tipini şərtləndirən məntiq qabarlıq görünür. Əyanılık üçün "Azərbaycan mifoloji mətnləri"

kitabından və xalq yazarı Elçinin lap bu yaxınlarda çap olunmuş bir hekayesindən götürdüyümüz (bilavasitə qədim əfsanə ilə bağlı olan) mətn parçalarına baxaq:

"Piri babanın gözəl-göyçək bir qızı var idi. Piri baba onu evdən çöla çıxmağa qoymurdu. Bir gün Piri baba başının adamları ilə ova çıxası olur. Qız evdə tək qalıb dərin. Fikirləşir ki, evdə oturub neyləyəcəm ki, qoy çıxmı bağa, gəzim... Qız çıxır başa, başlayır gəzməyə, birdən haradansa bir oğlan girir başa. Onlar bir-birlərini görüb vurulurlar" ("Azərbaycan mifoloji mətnləri" Bakı, "Elm", 1988, səh.115).

"Qəsəbənin şimal tərəfində üzbaüz dağın atayında "Korgözəlqız" piri var idi: Deyilənə görə, gözəllikdə şöhrəti bütün sahil boyu Abşeron kəndlərinə, qəsəbələrinə yayılmış bu yerlərinən gözəl qızı anasını çox istayırdı, ancaq ana qəfil xəstələnib ölürlər. Gözəl qız isə illər boyu gecə-gündüz o qədər ağlayır ki, kor olur və onun göz yaşlarından bir bulaq yaranır... Allah-taala da gözəl qızın belə bir sədaqətinə həmin bulağa şəfa bəxş edir. Qaladan bir az yuxarıda dağın təpəsində isə kiçik bir qaya parçasına "Kor qız qayası" deyərdilər..." (Elçin. "İntihar", "Ədəbiyyat qəzeti", 29 aprel 2017.)

Şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri, adından da göründüyü kimi, ağız ədəbiyyatı nümunələridir, yəni onlar yazıya alınmadan əvvəl şifahi nitq, söyləm faktı kimi mövcud olub, müxtəlif dövrlərdə müxtəlif adamlar tərəfindən dəfələrlə nəql olunub, danışılıb və təbii ki, hər dəfə də danışanın

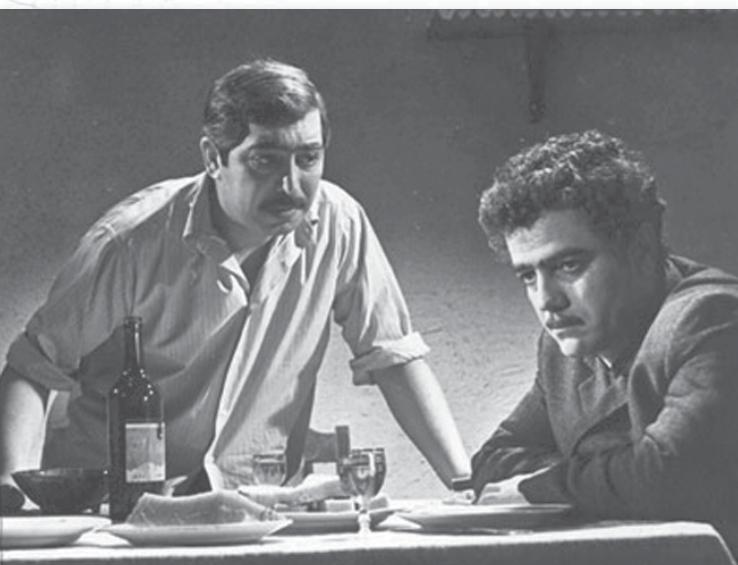
nəqletmə mədəniyyətindən, zövqündən, danışdıqlarında hansı detallara əhəmiyyət verməsindən asılı olaraq fərqli çalarlar qazanıb. Nitqi belə subyektivlikdən azad etmək istəyi (və cəhd) hər bir konkret halda nağılıçının məhz onun danışdıqlarının təhrifsiz, doğru-dürüst olduğunu qabartmaq, adresəti buna inandırmaq, başqa sözlə, danışdıqlarını obyektivləşdirmək istəyindən irəli gəlir. Bunun üçün ən optimal yol – hadisəni əyanıləşdirmək, təhkiyəni haqqında danışılanları öz gözləri ilə "görən", hadisəyə şahidlik edən şəxsin mövqeyindən qurmaqdır. Yəni mən hadisəni onu öz gözləri ilə "görən" kiminsə mövqeyindən, onun dilindən nəql edirəm. Belə nəqletmə zamanı isə – indiki zamandır.

Analogiya zahirən ugursuz görünən də, ekran təhkiyəsində zaman ölçüləri yuxarıda göstərdiyimiz məntiqə uyğun qurulur, keçmişdə baş vermiş, yaxud gələcəkdə baş verəcək hadisə həmin hadisəni izləyən, yaxud izləyəcək müşahidəçinin ("kinogözün") mövqeyindən təqdim olunur. Bu, bədii mətnlərdə olduğu kimi, filmin yaradıcısının istəyindən, üslubundan irəli gəlmir. Kinoda əhvalatın təhkiyə materialına çevriləməsi üçün ilkin şərt onun təsvir materialına çevriləməsidir. Təsvir materialına çevriləmək isə insan duyularının predmeti olmaq, yəni əyanılık deməkdir. Kinoda hadisələr təsvir dili ilə bu hadisələrin seyr edildiyi zamanda əyani olaraq nəql edilir. Belə nəqletmə yoxdur, kino da yoxdur. Hadisələri seyretmə, görmə zamanı isə – indiki zamandır.

Bizə elə gəlir ki, 3...(D) formatı, virtual gerçeklik effekti kinonun məhz bu spesifikasından istifadə (sui-istifadə demək daha düzgün olar) edib indiki zaman və iştirak effektini daha da şiddətləndirməyə xidmət edən attraksiondan başqa bir şey deyil.

2. "MƏN"İN ÇEVİRİLDİYİ "O" (ekran təhkiyəsində mövqə (baxış bucağı) problemi)

Mövqə anlayışı bədii mətnin strukturunun, kompozisiyasının elementi kimi ədəbiyyat-sünaslıqda kifayət qədər araşdırılmış, onun tipologiyası, bədii sistemin bütövlüyünü

sərtləndirən xarakterik xüsusiyyətləri elmi-nəzəri şərhini tapmışdır. Lakin kino sənətinə və kinoşunaslıqla münasibətdə bunu söyləmək olmur. Kinoşunaslıqda mövqe probleminin ədəbiyyatşunaslıqdakı qədər aktual olmamasının səbəbini söz və təsvir təhkiyələrinin keyfiyyət fərqində axtarmaq lazımdır.

Yuxarıda göstərdik ki, nəsr əsərlərində təhkiyə, danışanın, ekran sənətində isə seyrənin mövqeyindən aparılır. Nəsr əsərlərində təhkiyə 1-ci şəxsin təkinin (bəzi hallarda cəminin), əsərdəki personajlardan birinin və 3-cü şəxsin – naməlum hekayəçinin mövqeyindən aparıla bildiyi halda, film təhkiyə quruluşunda belə əvəzləmələrə nail olmaq çətin, əksər hallarda isə mümkünzsüzdür. Filmdə təhkiyə əsasən neytral və mücərrəd bir subyektin mövqeyindən aparılır. Bu isə yaradıcılığın bu iki sahəsində təhkiyənin bir-birindən fərqli iki tipini müəyyənləşdirir. Nəsr əsərlərində təhkiyəçinin hadisələrə müdaxilə etmək, onları qiymətləndirmək, personajların daxili aləminə nüfuz etmək imkanları geniş olduğundan təhkiyənin həm subyektiv, həm də obyektiv tipindən istifadə oluna bildiyi halda, filmdə mücərrəd təhkiyəçinin neytral mövqeyindən aparılan obyektiv təhkiyə önə keçir. Film həm müəllifin, həm seyrçinin (təsvirçinin), həm də tamaşaçının mövqelərini bu və ya digər dərəcədə özündə ehtiva edən təhkiyə məhsuludur. Başqa sözlə, filmdə müəllifin, tamaşaçının və seyrçinin ("kinogöz"ün) baxış bucaqları sinxronlaşır, üst-üstə düşür. Lakin bir subyekt kimi o, ayrı-ayrılıqda nə müəllif, nə tamaşaçı, nə də seyrçidir; o, reallığa fəzanın istənilən nöqtəsindən, istənilən rakursdan baxmayı bacaran qeyri-müəyyən, mücərrəd bir varlıqdır. Onun bu qeyri-müəyyən statusu göz öündəki məkanaya münasibətdə də özünü bürüzə verir. Seyretmə prosesində həmin subyektin qeyri-adi fəallığı, seçdiyi baxış bucağının qeyri-adiliyi sayəsində müəllifin də, tamaşaçının da hadisə məkanında iştirakı illüziyası yaradılır.

Ədəbiyyatşunaslıqda baxış bucağı (toçka zreniya) anlayışını, adətən, mövqe məfhumu ilə əvəz edirlər ki, bu da başadüşüləndir. Çünkü baxış bucağı, nöqtəyi-nəzər – nəzər nöqtəsi anlayışlarında bir konkretlik, gözönü əyanilik, hətta həndəsi dəqiqlik məzmunu var ki, bu da həmin ifadələri fiziki reallıqla daha çox bağlayır.

Bədii mətndə isə belə fiziki dəqiqlikdən, gözönü əyanılıkdən söhbət gedə bilməz. Belə mətnlərdə təhkiyəçinin hadisələrə, yaxud hansıa predmetə, deyək ki, tavandan, yaxud xörək bişirən qadına qazanın dibindən baxmaq imkanı yoxdur. Bunu müxtəlif heyvanların mövqeyindən aparılan təhkiyə quruluşuna malik əsərlərin nümunəsində daha aydın görmək olar. Məsələn, Elçinin "Dolça" povestində, "Ölüm höküm" romanında Dolça və Gicbəsər adlı itlərin mövqeyində təsvir olunan səhnələr var. Bu səhnələrdə baxış bucaqlarının məhz itin görmə rakursuna bağlılığı ilə əlaqədar heç bir fərqli məqam yoxdur. Halbuki bütün başqa heyvanlar kimi, itin də baxış bucağının müəyyən özəllikləri var.

Dram əsərlərində hadisələr müəllif obrazının mövqeyindən təsvir olunur. Nəsr əsərlərində isə hekayəçinin müxtəlif tipləri, onun mövqeyinin zaman-məkan, qiymətləndirmə, frazeoloji və psixoloji planları var. Biz bu barədə "Səhnədən o yana, yaxud sözün şəkli" kitabında ətraflı danışmış və ekran əsərləri ilə paralellər aparmışıq. Hazırkı məqamda isə bizi 1-ci şəxsin təkinin mövqeyindən aparılan təhkiyə problemi maraqlandırır.

Qeyd etdik ki, nəsr əsərlərindən fərqli olaraq film təhkiyə sistemində heç vaxt personajlardan hansıa birinin mövqeyi aparıcı ola bilmir. Hətta fiziki mənada müəyyən bir personajın baxış obyekti olan detal, nəsnə, hadisə də – əgər qeyri-adi rakursdan göstərilərsə – filmdə subyektiv yox, obyektiv təsvir faktı kimi görünür. 1-ci şəxsin təkinin mövqeyindən aparılan təhkiyə üzərində qurulmuş filmlərdə daha paradoksal vəziyyət yaranır. Aydırıñ ki, hekayəçi nə vaxtsa iştirakçısı olduğu hadisələr haqqında danışırsa, hadisə

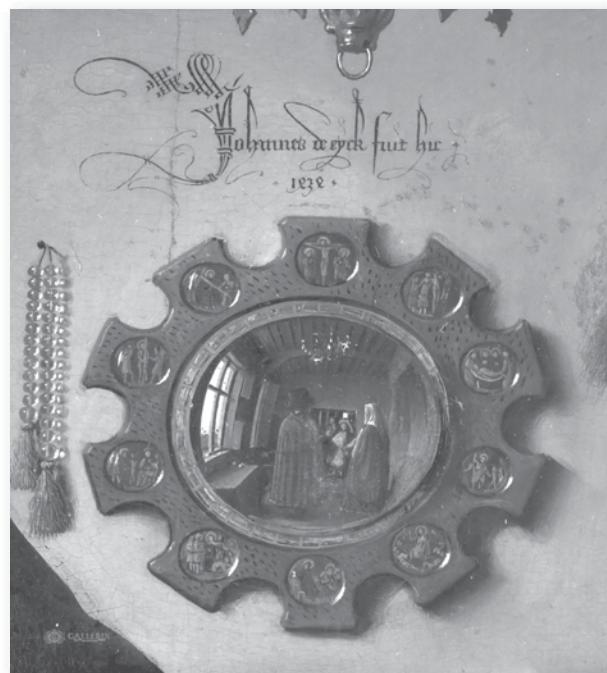
məkanı, bu məkandakı bütün realilər onun baxış bucağından göstərilməlidir. Lakin o, hərəkət daşıyıcısı, fəaliyyətdə olan subyektdir və deməli, təsvir olunan məkanda fəaliyyət göstərənlərdən biridir. Bu tip təhkiyə quruluşuna malik filmlərdə "mən" öz subyektivliyini itirir, onun özünün də təsvir predmetinə çevrilməsi zərurəti yaranır və "mən" onu kənardan müşahidə edən (axı insan özü-özünə kənardan baxa bilməz) başqa birisinin (müzərrəd təsvirçinin) baxış bucağına düşür. Məsələn, "Tütək səsi" filmində təhkiyə Nurunun, "Şəriklə çörək" filmində isə Vaqifin mövqeyindən aparılır. Onların kadr arxasından ara-sıra eşidilən səsləri də məhz bunu yada salmaq üçündür. Lakin filmdə təhkiyənin məhz onların mövqeyindən aparılmasını bildirən bu işarələr heç bir real effekt yarada bilmir. Çünkü süjet boyu Nuru da, Vaqif də təsvir olunan məkandakı personajlardan biri kimi göstərildiyinə görə verbal planda ifadəsini tapan "mən" naməlum şəxslə əvəzlənir, təhkiyənin subyektivliyi əriyir və o, obyektiv xarakter alır. Nəzəri cəhətdən bu effektin qarşısını almağın yeganə yolu hər 2 personajın mövqeyini hadisələri yalnız öz baxış bucağından izləyən subyektiv kameralının mövqeyi ilə əvəz etməkdir. Praktiki baxımdan, filmyaratma nöqtəyi-nəzərindən isə bu mümkün deyil. Lakin hər 2 filmdə qəhrəmanların kadr arxasından eşidilən səslərini pozsaq, filmlər heç nə itirməz, əksinə qazanar. M.Şoloxovun "İnsanın taleyi" povestinin ekranlaşdırılması olan filmin qəhrəmanı Sokolova münasibətdə isə bunu etmək mümkün deyil.

Sokolovun xatırladıqları – danışlığı hadisərlə onun xatırladığı və danışlığı vəziyyət arasında real zaman distansiyası var. Başqa sözlə, filmdə təhkiyənin qarışiq tipindən istifadə olunub. Filmin əvvəlində Sokolov balaca oğlan uşağı ilə çay kənarına gəlir, o biri sahilə keçmək üçün bərəni gözləməli olur, papiros çəkə-çəkə dərdləşdiyi kişiyə başına gələn əhvalatları danışmağa başlayır və bu andan etibarən ekranda göstərilənlər artıq onun mövqeyindən təqdim olunur. Doğrudur, burada da xatırəldəki Sokolov dərhal neytral müşahidəçinin baxış predmetinə çevrilir. Lakin süjetin bütövlüyü, danışılma prosesi ilə danışılanlar (ekranda göstərilənlər) arasındaki zaman və məkan distansiyası hadisələrin subyektiv mövqedən təsvir olunması effekti yaradır.

Ümumiyyətlə, müşahidələr göstərir ki, 1-ci şəxsin təkinin mövqeyindən aparılan təhkiyə, ekran yaradıcılığı üçün xarakterik deyil. Daha doğrusu, bu tip təhkiyə kinoda fərqləndirici, özgür xüsusiyyətlər daşıdır və "mən" i asanlıqla "o" ilə əvəzləmək olur. Bunun səbəbi ekran təhkiyəsində hadisələri göstərən "kinogöz"ün mövqeyinin hakim statusa malik olmasıdır. Yəni "mən" in "o" ilə əvəzlənməsi ekran təhkiyəsinin spesifikasiyasından irəli gələn zərurətdir. Ənənəvi, klassik kino poetikasına görə, vaxtilə baş vermiş hadisələrin iştirakçısı olan "mən" in bu hadisələrin təsvirində əvvəldən-axıra qədər "mən" statusunda kadrdañ çöldə qalması, hər şeyin onun mövqeyindən göstərilməsi mümkün deyil, çünki belə olduqda o, bir personaj, hadisələrin həmiştirakçısı olan obrax kimi "əriyib" yox olur. Lakin digər tərəfdən "mən" kənardə dayanıb özünü danışlığı, xatırladığı hadisələrin içində də görə bilmir. Bunun üçün, Niyazi Mehdinin təbirincə desək, nəsə bir "güzgü" olmalıdır. Ekran məhz bu güzgü rolunu öz üzərinə götürür, yəni personajın öz yuxularında, xatırələrində, danışlığı hadisələrdə özünü də kənardan görməsini təmin edən vasitə olur. Biz bu hadisəni kino sənətində "Eyk effekti" adlandırırıq.

Nə üçün məhz "Eyk effekti"?

Məsələ burasındadır ki, orta əsrlərin Holland rəssamı Jan van Eyk 1434-cü ildə çəkdiyi məşhur "Arnolfini cütlüyünün portreti" əsərində "mən" in

"o"ya çevrilmesi prosesini məhz kompozisiyaya daxil etdiyi güzgünen köməyi ilə orijinal bir tərzdə reallaşdırılmışdır. Həmin portretdə otağın ortasında dayanmış 2 şəxs – ər və arvad təsvir olunub və təsvir predmeti olan hər şey – insan fiqurları və əşyalar digər portretlərdə olduğu kimi, sabit baxış bucağından görünür. Otağı seyr edib oradakı insan fiqurlarının və əşyaların obrazını yaradan subyekt isə, təbii ki, bu baxış bucağının obyektiñə çevrilə bilmir, çünki bu, onun özünün baxış bucağıdır. Lakin ər və arvadın arxasındaki divara vurulmuş və onların arasındaki boşluqdan görünən qabarık güzgü portretdəki məkanın və realilərin təsvirində ilk baxışda mümkün olmayanları reallığa çevirir, otağı və onun içindəkiləri başqa baxış bucağından və rakursdan təsvir müstəvisinə gətirir. Ər və arvad güzgüdə, təbii ki, arxadan əks olunub və bayraqı boşluqdan bu dəfə onların portretini işləyən rəssamın da əksi görünür. Beləliklə, əsərdə məkan eyni vaxtda 2 baxış bucağından – ər və arvadı, eləcə də onların arxasındaki güzgüyü öndən görən "mən"in və həmin insan fiqurlarına arxadan baxan və onların portretini çəkən rəssamı – şəklin müəllifi olan "mən" i də görən "o"nun baxış bucağından təqdim olunur.

Kinoda 1-ci şəxsin təkinin mövqeyindən aparılan təhkiyə zamanı da ən optimal yol "Eyk effekti"ndən istifadə edib "mən"in mövqeyini digər personajlar, eləcə də "kinogöz" arasında bölüşdurməkdir.

3. RUH VƏ AĞILIN ƏBƏDİ SAVAŞI (*"Karamazov qardaşları"*)

F.M.Dostoyevskinin "Karamazov qardaşları" romanı nəinki rus, bütövlükdə dünya ədəbiyatında görkəmli yer tutan sənət incilərindəndir. Romanda qoyulan problemlərin dərin fəlsəfi mahiyyəti, obrazların qeyri-adi, parlaq psixoloji naturası, süjetin gözlənilməz, müəmmalı döñümləri ilə şərtlənən və oxucunu daim gərginlikdə saxlayan dramatizmi bu əsəri bu gün də ədəbiyyatşunaslarının, filosofların, psixoloqların dönə-dönə müraciət etdikləri şədevr səviyyəsinə qaldırılmışdır.

Dostoyevski yaradıcılığının bir növ bədii-fəlsəfi yekunu olan bu əsər, təbii ki, kinema-

toqrafçıların da diqqətindən kənardə qalmamış, roman bir neçə dəfə ekranlaşdırılmışdır. Biz onlardan biri – rus rejissor İ.Piryevin 1967-ci ildə ləntə aldığı eyniadlı üçseriyalı film üzərində dayanacaqıq. (Qeyd edək ki, filmin 2 seriyasının materialları çəkildikdən sonra İ. Piryev qəfildən infarktdan vəfat etmiş, sonuncu serianın çəkilişi baş rolların ifaçıları – M.Ulyanov və K.Lavrov tərəfindən həyata keçirilmişdir).

Filmin elə ilk epizodları onun mövzu -problematika vüsətinin miqyası, əsas qəhrəmanların dünyagörüşü, xarakteri haqqında müəyyən bilgi verməklə yanaşı, hadisələrin perspektiv inkişafının trayektoriyasını da cızır. Ata Karamazovla böyük oğul Dmitri arasındaki münaqışının ədalətlili çözümünə nail olmaq üçün Zosima atanın hücrəsinə yiğişən Karamazovlar və bu ailənin yaxınları hələ "gündəlikdəki məsələ"nin müzakirəsinə başlamazdan əvvəl Allah, ölümsüzlük və insan azadlığının hüdudları haqqında ortancı oğul – rasionalist, ateist və filosof İvan Karamazovun mülahizələrini müzakirə edirlər. "Allah yoxdur, Allah yoxdursa, ölümsüzlük də yoxdur. Əgər belədirse, bu dünyada hər bir adamın öz məqsədi naminə hər şey etməyə haqqı çatır" – dünyyanın yalnız rasional düşüncə tərzi ilə dərk olunması zərurətini irəli sürən İvanın gəldiyi nəticə budur. Atası ilə miras bölgüsü ətrafında konfliktə olan, şöhrətpərəst, arsız, əməllərinə görə qətiyyən məsuliyyət daşımaq istəməyən, atasına nifrət edən və bunu heç kimdən gizlətməyən Dmitrinin müəmmalı bir intonasiya ilə İvana dediyi "Sənin gəldiyin bu qənaəti yadda saxlaram" sözləri bütövlükdə filmin mərkəzində dayanan əsas problemin – ata qatilliyinin həm ideya – konsepsiya kimi hazırlanmasında, həm də praktiki icrasında məsuliyyət probleminə mesaj kimi başa düşülə bilər. Çünkü Dmitri ilə ata arasındaki münasibətləri daha da mürəkkəbləşdirən bu yığıncaqdan sonra məhz ata qatilliyi və buna görə məsuliyyətin bölüşdürülməsi problemi konfliktin əsas ağırlıq mərkəzinə çevrilir.

Dostoyevskinin bəzi tədqiqatçıları qeyd edirlər ki, yazıçı bu romanda yaratdığı dindar Alyoşa, ateist (və müəyyən mənada anarxist) İvan, çılgın, emosional, xarakteri xeyirlə şərin vəhdətindən yoğrulan, gah amansız və qəddar, gah da yüksək duyguların təsirindən uşaq kimi kövrələn, saflaşaraq xeyirxah insana çevrilən

Dmitri, Karamazovların şəxsində özünün mənəvi-psixoloji və sosial planda təkamülü mərhələlərini əks etdirmişdir. Bu versiyanın həqiqətə nə dərəcədə uyğun olub-olmadığını bir kənara qoyub sözügedən personajların fikirlərində, danışqlarında və əməllərində təzahür edən xarakterik cizgilərinə, psixoloji portretlərinə baxaqq.

Alyoşa dindardır, buna görə də ətrafda baş verən prosesləri məntiqi-rasional yox, metafizik düşüncə tərzi ilə təhlil edir. O, Dmitrinin atasına olan sonsuz nifrətinə onun ifrat qısqanlığının nəticəsi kimi baxır, atasının Dmitri tərəfindən öldürüləcəyinə qətiyyən inanmir (sonuncu bu istəkdə olduğunu onun yanında dəfələrlə etiraf etsə də), qardaşının hansısa yüksək duyguların təsiri altında bu addımı atmayacağına dərin inam bəsləyir. Əqidə, iman baxımından öz antipodu olan İvana münasibətdə Alyoşa təxminən eyni mövqedə dayanır, müəllimi Zosima kimi, İvanın Tanrıının varlığı barədə qəti qərarara gəlməkdə çətinlik çəkdiyini, tərəddüd etdiyini düşünür, onun öz atasının qətli ideyasının müəllifi olması fikrini yaxına buraxır.

Dünyanın və insanlığın taleyi ilə bağlı əbədi suallara cavab axtaran İvan, romanda olduğu kimi, filmdə də ürəyinin və beyninin dərinliklərindəkilər sonadək bilinməyən mürəkkəb və sirlə obrazdır. O, Allaha inanmir, çünkü Allahın yaratdığı dünya harmoniyasını qəbul etmir. Traktirdə Alyoşa ilə səhbət zamanı İvan öz mövqeyini müdafiə etmək üçün paradiqma axtarır, arqumentlər gətirir, generalın ov itlərinə daş atdıguna görə 10 yaşılı uşağın soyundurularaq

həmin vəhşi itlərə yem edilməsinə rəvac verən harmoniyani rədd edir: "Əgər dünyada bir günahsız uşağın göz yaşları axırsa, mən Tanrıının yaratdığı harmoniyani qəbul etmirəm".

İvana görə, insanlar azadlığın məsuliyyətin-dən qorxduqlarına, azad yaşamağa qadir olma-dıqlarına görə mənəvi əsarətdə yaşamağı üstün tuturlar. Buna görə də insanlığın yolu peygəm-bərlərin göstərdiyi yol deyil, inkivizisiyanın göstərdiyi yoldur.

Ata qatilliyi probleminə münasibətdə İvanın mövqeyi onun fəlsəfi qənaətlərindən qaynaqlanır. Bir haldə ki, Allah yoxdur, deməli, cavabdehlik, mənəvi məsuliyyət və ən başlıcası vicdan yoxdur. Bir haldə ki, bunların hamısı yoxdur, oğul Dmitrinin atasını öldürməsi "bir əclaf o biri əclafı öldürür" məntiqi ilə izah olunur və bu qətlin baş tutmasına mane olmaq da lazımdır.

Beləliklə, İvanın gözənilən qətlin baş vermasınə mane olmamaq, üstəlik bu qətlin məhz Dmitri tərəfindən törədilməsinə şərait yaratmaq barədə eyhamları – 5-ci "Karamazov" – atanın qeyri-qanuni oğlu, xidmətçi Smerdyakov tərəfindən doğma oğulun öz atasının taleyinə kəsdiyi hökmün ideya planı kimi qəbul edilir. "Dmitrinin atamızı öldürməyinin əleyhinə deyiləm və bu qətlə mane olmamaq üçün mən tezliklə çıxıb gedəcəyəm" – İvanın Smerdyakova ötürdüyü mesajın məğzini belə ifadə etmək olar. Lakin biz sonra – qətl baş verdikdən, İvanın əslində öz mahiyyətini, şüuru altında gizlənənləri simvolizə edən şeytanla, qatıl Smerdyakovla görüşlərindən sonra görəcəyik ki, bu mesaj təkcə "hər şeyə izn verilir" prinsipindən yox, İvanın öz praqmatik maraqlarından, hər vəziyyətdən öz xeyrinə istifadə etmək istəyindən də qaynaqlanır: Dmitrinin atasını öldürməsi İvan üçün ikiqat sərfəlidir: atasını öldürdüyü görə Dmitri həbs olunacaq və aradan götürüləcək, ölmüş atanın mirası isə artıq 3 yox, 2 qardaş arasında bölünəcək, üstəlik İvanın Katerina İvanovnaya – Dmitrinin qanuni nişanlısına olan gizli sevgisi...

İvanın xisləti, aldanışlarının mahiyyəti, məntiqi-rasional düşüncə ilə qurduğu fəlsəfi modelin ifası onun şeytan və Smerdyakovla səhbətlərindən əsas xətt kimi keçir. Şeytanı öz xəstə düşüncələrinin, duygularının təzahürü adlandıran İvan onun arqumentləri qarşısında çəkilir, məglub olmaq istəməsə də, ortaya tutarlı

alternativ qoya bilmir. Qatlı törədən adı lakey – Smerdyakov isə bu filosofa, necə deyərlər, dərs keçir, onun düşüncələrinin paxırını adı cümlələrlə, lakin son dərəcə dəqiq və sərrast məntiqlə faş edir: "Atanızı siz öldürmüsünüz, əsas qatil sizsiniz. Mən ancaq sizin köməkçiniz, əlaltınız olmuşam, qatlı sizin sözlərinizə görə törətmışəm" – həmişə öz intellektual qabiliyyəti ilə öyünən, necə deyərlər, tutduğunu buraxmayan, egoist İvan bütün ömrünü ağa stoluna xidmətdə keçirən lakey Smerdyakovun bu sadə məntiqinin qarşısına heç nə çıxara bilmir. Bu, artıq rasionalistin primitivistə (əgər belə demək mümkünsə) məglubliyyətidir. Ata qatılıyinin ilhamçısı, Allahsız mənəviyyatsızlığın ideoloqu olan İvan elə öz prinsiplərinin qurbanı olur və psixoloji müvazinətini, onunla birlikdə isə ağılını da itirib dəli olur.

İvanın ifası onun məqsədi ilə əməlləri arasındaki ziddiyətdə, onun qənaətinə görə, Allahın yol verdiyi ədalətsizliyi – şəri, pisliyi yox etmək üçün seçdiyi yolların perspektivsizliyindədir. İvanın fikrincə, şerin, pisliyin kökünü kəsməyin iki yolu var: şerin daşıyıcısı olan insanları məhv etmək (yaxud onların məhvinə şərait yaratmaq) və şər, pis əməllərə yol açan azadlığı insanın əlindən almaq. Lakin o unudur ki, şərə qarşı bu cür mübarizə yeni və daha çox şər əməllərin meydana gəlməsi üçün münbit zəmin yaradır. Çünkü şərə yalnız İvanın inkar etdiyi varlığın – Allahın köməyi ilə qalib gəlmək olar. Məhkəmədə prokurorla Dmitri arasında gedən dialoqun bir məqamı bu fikrin təsdiqi kimi dəyərləndirilə bilər. Bütün süjet boyu atanı öldürmək istəyi ilə alışib-yanan, bunu heç kimdən gizlətməyən Dmitri prokurorun "Bəs atanızı öldürməyə sizə kim mane oldu" sualına belə cavab verir: "Allah". Bəli, yalnız bəsirət gözü ilə dərk olunan, insandakı ali hissələrin səbəbkəri olan ilahi qüvvə insanı pis əməldən, şərdən sığortalaya bilər.

Aktyor Mixail Ulyanov bənzərsiz və ifadəli oyunu ilə Dmitrinin daxilindəki tərəddüdləri, alışib-yanan ehtirası, müxtəlif duygu plastlarının toqquşmasını çox ustalıqla əyanıləşdirir. Onunla atası arasındaki konflikt – həm Qruşenka, həm də Dmitri üçün həyatı əhəmiyyət kəsb edən 3 min rubl uğrunda mübarizə hadisələrin inkişafında və şaxələnməsində bir növ episentr

rolunu oynayır. Onu fərqləndirən əsas cəhət – dili ilə qəlb, zahiri ilə daxili arasında sərhədin olmamasıdır.

Atasını ölümünə qədər hər an təhdid etsə də, onu öldürəcəyini gur səslə elan etsə də, əslində, atası Dmitri üçün çoxdan – Zosima atanın hücrəsindəki məşvərətdə mənəvi cəhətdən olmuşdu. Atanın təlxəkliyinə dözə bilməyən, onu "Susun!" hayqırtışı ilə sarsıdan Dmitrinin Zosima ataya dediyi sözlər ("Müqəddəs ata, deyin, niyə belə bir adam yer üzündə yaşayır?") bu mənəvi ölümə hökm kimi də qəbul oluna bilər. Onun sonrakı hərəkətləri – atasını döyməsi, onu öldürmək üçün malikanəyə cumması ölüm aktını həm də fiziki planda reallaşdırmaq istəyindən qaynaqlanır. Lakin atanının qatili olmağa mənəvi gücü çatmayan Dmitri ideya baxımından yaradıcısı qardaşı İvan, əməli reallaşdırıcısı Smerdyakov olan tələyə düşür və ata qatili kimi mühakimə olunaraq 20 il katorqa cəzasına məhkum edilir.

Və maraqlıdır ki, Dmitri özünü tam günahsız saymır, atasını öldürmək istədiyinə görə cəzalandırıldılığını normal qarşılıyor.

Bəs İvan, Smerdyakov, Alyoşa? Atanın ölümündə onların günahı varmı? Əlbəttə, var. Bu qatıldə hamı günahkardır. Kimin günahı daha çoxdur?

Bu suala isə hər tamaşaçının öz cavabı var.

Daxili strukturuna görə son dərəcə novator əsər olan "Karamazov qardaşları" romanı zahirən süjeti ustalıqla qurulan detektiv (bu mənada detektiv janrıda yazarların bir çoxu Dostoyevskiyə həsəd apara bilər), əsl mahiyyətinə görə isə insan ruhu uğrunda Allahla şeytanın mübarizəsini əks etdirən çoxqatlı, dərin əsərdir. Və rejissor İ.Piryev də əsəri ekranlaşdırarkən filmin formaməzmun planını bu müstəvidə reallaşdırılmışdır. Filmdə hadisələr romana nisbətən daha dinamik axarda cərəyan edir, tamaşaçı tədricən artan gərginliklər içində saxlanılır. Aktyorların, xüsusilə Mixail Prudkinin (ata – Fyodor Karamazov), Kirill Lavrovun (İvan), Mixail Ulyanovun (Dmitri) parlaq oyunu, mizanların ifadəliliyi, filmə yazılmış musiqinin əzəmətli ahəngi və psixologizmi 50 il əvvəl çəkilmiş bu filmin bu gün də böyük sənət əsəri olmasını şərtləndirir.

BİLMİR

Nə qədər düşünüb-daşınır insan,
Hələ də dünyanın sırrını bilmir.
Açmağa can atır neçə mətləbi,
Birini bilsə də, birini bilmir.

Hökm edir savaşlar, qanlı talanlar,
Saxta təbəssümlər, şirin yalanlar.
Pul ilə hər şeyi satın alanlar
Yaxşı ki, Allahın yerini bilmir.

Namiq, kimsə qorxmur məhşər odundan,
Göz nurundan düşür, ağız dadından...
İnsanlıq insanın çıxır yadından, –
Bilmir qibləsini, pirini bilmir.

QALANMIŞAM GÖZLƏRİNİN ODUNA...

Qalanmışam gözlerinin oduna,
Yandığımı görərsənmi? – bilmirəm.
İstəyirəm, yetişəsən dadıma,
Haraylasam, gələrsənmi? – bilmirəm.
Eşqin məni dara çəkib gözümədən,
Həsrətimə qala qurdum dözümdən.
Sənə sarı yol gəlirəm özümdən,
Mənə uğur dilərsənmi? – bilmirəm.

Vüsalını gözlədiyim sevginin,
Gecə-gündüz səslədiyim sevginin,
Sənin üçün bəslədiyim sevginin
Dəyərini bilərsənmi? – bilmirəm.
İstəyirəm, yetişəsən dadıma,
Haraylasam, gələrsənmi? – bilmirəm...

Namiq ZAMAN

SIXDI BU QƏFƏS MƏNİ

Zaman ötüb keçmədi,
Vaxt yetişib bitmədi.
İmkan ələ düşmədi,
Öldürdü həvəs məni.

Bəxtə qara çəkilib,
Qəlbə yara çəkilib.
Cismim dara çəkilib,
Tərk etmir nəfəs məni.

Nə haqsızlıq boğuldu,
Nə ədalət doğuldu...
Nə də dünya dağıldı –
Sıxdı bu qəfəs məni!

Türkiyəli şair Haydar ERGÜLEN: “EŞQ – YARADILIŞIN MAHİYYƏTİDİR”

Bir köynəyin üstündə dörd şəkil var: Birində dördbücaqlı daş şəkli, ikincidə o daşdan nəsə fiqur düzəldiyi görünür, üçüncüdə artıq fiqur olaraq tamamlanıb, dördüncüdə isə ideal görünüslü qadını xatırladır. Birinci fotonun altında “ədəbiyyat”, ikincidə “nəşr”, üçüncüdə “hekayə”, dördüncü, artıq sənət əsərinə çevrilmişin – idealın altında isə ŞEİR yazılib. Köynəkdəki dördüncü, altına ŞEİR yazılmış şəklin mənası odur ki, ŞEİR ədəbi janrlar içərisində daha çox ideal və estetik olanıdır. Mən də o əqidədəyəm və ona görə də həmin köynəkdən almışam. Aşağıda müsahibəsinə oxuyacağınız şair də, zənnimcə, o əqidədədir. Onunla canlı ünsiyyətin hər dəqiqəsində bu yəqinliyim anbaan artdı. Haydar Ergüleni nəzərdə tuturam...

Haydar Ergülen çağdaş Türkiyə şeirinin parlaq ədəbi imzalarındandır. Onunla Taksimdə görüşdük, yaxınlıqdakı kafelərdən birində əyləşdik, müsiqinin səsini alması üçün restoran sahibinə çox dil tökdük... Şükür, müsahibə baş tutdu... Türkiyədə təhsil alan gənc şairimiz, dostum Ramil Əhməd də bu görüşdə mənə yoldaşlıq edirdi.

Haydar Ergülen dəyərli poetik nümunələri, məhsuldar yaradıcılığı ilə seçkin ədəbi imzalardandır. Şairlik onun həyat tərzidir və bunu insanlara hiss etdirə bilir. O, şairliyi – sənətini ucaldan, ona maraq oyadan, əlifbaya, hərfə, işarəyə, yazıya, mətnə, ŞEİRə ucalıq gətirən insandır.

– “İkinci Yeni” şairlərinin əksəriyyəti ilə şəxsi tanışlığınız olsa da, siz şeir dəst-xəttiniz baxımından qismən fərqli yol seçdiniz və maraqlısı budur ki, öz ədəbi nəsildəşlərinizdən – **Tuğrul Tanyol, Adnan Özerdən də seçildiniz.**

– Şeir sadəcə mətn hadisəsi deyil, həm də həyatla bağlı məsələdir. Şairlər yaxşı bilir ki, şeir bizə aid olan hər şeydən qidalanır. Tuğrul Tanyol İstanbulda doğulub, atası böyük şairimiz Yəhya Kamalın şagirdi olub və sosiologiya üzrə çox görkəmli alimdir. Həmçinin Tuğrula adını da Y.Kamal qoyub. Adnan Özer trakyalıdır, yəni Balkan mədəniyyəti onun qanına işləyib. Mən isə eskişehirliyəm və mənsəbcə əlaviyəm. Göründüyü kimi, eyni millətdən olsaq da, qidalandı-

ğımız mədəniyyətlər fərqlidir. Buna görə də mənim şeirlərimdə təsəvvüf izləri, Adnanda Balkan folklorundan gələn həyəcan, Tuğrulda isə, daha çox fransızca mütləq etdiyindən, həmin mədəniyyətin təsiri duylur.

Türkiyədəki 80-ci illər yeni düşüncənin başlangıç nöqtəsi idi. Dostlarımızın çoxu öldürdü, işgancılara məruz qaldı, həbs edildi, sürgünə göndərildi. Bu bəlalardan sovuşan bizlər nə isə etməyə çalışdıq. Çünkü solcu kəsimə mənsub olduğumuz üçün boş dayana bilmirdik. Bütün dünyada sol mədəniyyət, incəsənat və ədəbiyyatla daha iç-içədir. O vaxt iş görmək lazım idi. Bu, bəzən inqilabi yolla baş tutdu, bəzən siyasi, bəzənsə düşüncə olaraq. Hər şeyə küçələrdə bağıraraq, boykot edərək nail olmaq çətindir. Şeir bizim inqilab meydanımız, tribunamız olmuşdu. Siyasi hadisələrdən sonra böyük bir durğunluq dövrü başladı. Biz də bu boşluqda qalan insanlarla ünsiyyət qurmaq üçün jurnallar dərc etdik. Onsuz da şeirin iki yurdu var – biri ev, digəri küçə. Şeirə qayitmaq lazım idi və 80-ci illər poeziyanın "küçədən evə qayıdı" dövrü kimi səciyyələndi. "Üç çıçək" dərgisi ilə insanlara səsimizi çatdırmaqdan ziyadə şeirin "üzünü" o zamana qədər bilinməyən tərəflərə yönəldik. Məsələn, Latın Amerikası, Asiya, Afrikaya. Sadəcə üç nömrəsi çıxsa da, o jurnalın təsiri çox qüvvətli və uzunmüddətli oldu. Hətta bizim jurnaldan bəhrələnən yeni mətbə organlar dərc olunmağa başladı. Lakin sonrakı mərhələlərdə üçümüz də fərqli istiqamətlərə yönəldik. Tuğrul akademik fəaliyyətə başladı, mən reklam və başqa sahələrdə çalışdım. Adnan isə nəşriyyat sahəsində fəaliyyətini davam etdirdi. Əslində, bu çox gözəldir. Fərqliliklərimizə baxmayaraq, birlikdə olmayı bacarıraq. İçlərində ən çox yazan mənəm – 30 şeir kitabı var. Tuğrul bir az tənbəldir. Adnan isə nəşr və təşkilati işlərə başı qarışlığından az yazar. Nəticə olaraq demək istəyirəm ki, 80-lər – şeiri yenidən gündəmə gətirən addımlar bizik. Biz həm də öz şeirlərimizlə yanaşı, adı az çəkilən, unudulan poeziyaya da müraciət etdik. Həmin şairlərin kitablarını nəşr elədik, müsahibələr aldıq, onları nişan verdik – onları göstərdik, "göstərən" nəsil olduğum, "Bizi boş verin, bu şairlər var" dedik. Bilirsən ki, şeirə axın kütləvidir, amma onlardan heç də hamisünün ömrü uzun olmur. Bizi də belə oldu. Yola çox adamlı başladığ, amma indi 9-10 şair yazıb-yaradır.

– Bəs "İkinci Yeni"nin təsiri altınına düşməməyiniz nə ilə əlaqədardır?

– Bəzən insan ən yaxınındakını görə bilmir, sonradan onun fərqi varır. Şeir də bir az belədir: içimizdə gizli olan, fəqat görə bilmədiyimiz. Belə çətinin, mübhəmin, dərinin fərqi varıb şeir yazan, şeir sevən, şeirə bələnmiş hər kəs mənim üçün dəyərlidir. Və yazmasa belə, şairdir. Buna görə də istər "İkinci Yeni", istərsə də digər dövr şairlərinə hörmətim sonsuzdur. Mən kiçik yaşlardan şeir oxucusu olmuşam. Yəqin, belə erkən başladığım üçün təsiri də tez keçib. Bununla bağlı bir əhvalat danışım: Enes Batur gəncən ancaq Ece Ayhanın şeirlərini mütləq edirmiş. Bilge Karasu ona izah edib ki, ancaq bir şairi oxusən, onun təsirindən heç vaxt çıxa bilməzsən. Bir şəhər görərsən, onu dünyanın ən gözəli sayarsan. Və ya bir qadını. Şeir də belədir. Çox oxumaq lazımdır ki, bu təsir səpələnsin, sonra isə birləşib öz şeirini yaratsın.

– Müsahibələrinizdən birində yazı masasında deyil, daha çox mətbəxdə və küçələrdə yazdığınıizi qeyd etmisiniz.

– İş otağında yazmaq istəyərkən qəribə hallar keçirirəm. Sənki muzeyə, ya da kitabxanaya daxil olmuşam və sakit durmamış kimi gəlir. O otaqda səhərlər sıqaret çəkib, şərab içirəm, hansısa kitabı axtarıram, tapıram... Bir də baxıram, axşam düşüb, hava qaralıb, heç nə yazmamışam. Elə buna görə mətbəxdə yazmağa qərar verdim. Əvvəllər şeiri ancaq gecələr yazırdım, indi gündüz də yaza bilirəm. Dəftərlərimi yanından əksik etmirəm, hansısa misra ağlıma gələndə o dəqiqə qeyd edib vaxtım olanda evdə üzünü köçürürməm.

– Tuğrul Tanyolun kitablarını oxuduqca şeirlərinin musiqidən bəhrələndiyini anladım. Siz isə filmləri çox sevirsiniz, ekran əsərləri poeziyanıza təsir edibmi?

– Son on ildir ki, tez-tez film festivallarına gedə bilməsəm də, bütün həyata ekran gözü ilə baxıram. Bu mənbədən qidalanan şeirlərim də var. Hətta "Üzgün kediler gazeli" kitabımda "On dakika ara" adlı hissə filmlərdən sonrakı on dəqiqəlik fasılələrdə yazdığım qeydlərdən ibarətdir. Film izləyəndə ekrandakı kadrlarla bırgə, gözümün qarşısında misralar da axır. Bəzən o qaranlıqda ağlıma gələnləri bir kənarə qeyd etmək istəyirəm, amma belə olanda da filmdən zövq ala bilmirəm. Əslində, şeir də bir növ film sayla bilər. Vaxt tapsam, sevdiyim filmlər barədə 15-20 şeir də yazıb bunları bir kitabda toplayacağam. Təxminən bu səpkidə bir kitabı var: Biz gəncən film

izləmək şansımız yox idi, mən də 30 yaşımdan sonra normal tərzdə baxa bildim. Ona görə də kitabı belə adlandırmışam: "Sonradan görme" (*Sonradan görümuş, yaxud görməmiş* – F.H.). Amma teatra belə xüsusi marağım yoxdur. Hər nə qədər eyib olsa da, 60 yaşına çatmışam, amma indiyə qədər bilmirəm, teatra 10 dəfə getmişəm, ya yox.

– **Səhv etmirəmsə, Cahit Zarifoğlunun "Aylak göz" şeirini çox sevirsiniz. Bu şeiri sizin üçün özəl edən səbəb nədir?**

– "Aylak göz" Zarifoğludan oxuduğum ilk şeirdir. Bu kitabı mənə keçmiş Mədəniyyət Naziri dostum Nabi Avcı bağışlamışdı. O zamandan bəri "Aylak göz"ü C.Zarifoğlunun manifesti sayıram. Şair məhz o şeirdəki obrazdır. Deyəsən, mən də özümü belə hiss etmək istədiyim üçün unuda bilmədim həmin misraları. Bu hadisədən illər keçdi, dəyişdik və indi mənim ən sevdiyim şeir Edip Canseverin "Gelmiş bulundum" şeiridir. Bu şeir yaşamağın da, yazmağın da iddiadan uzaq bir şəkildə sadəcə "bu dünyaya gəlmışəm" mənasını ifadə edir.

– **"Nar" şeirini qızınıza ithaf etmisiniz, amma misralarda bir məchulluq hiss olunur. Qəribədir...**

– Hiss olunur, çünkü o şeiri yazanda hələ qızım anadan olmamışdı. Bu şeir mənim üçün çox mistik təcrübə oldu, sanki yazdığını misralar qızımı səslədi. Ümmən, nar şeirsəl nəsnə olmaqla bərabər, bir çox mədəniyyətlərdə birlik, bolluq, bərəkət mənasındadır. Fərqliliklərlə birgə yaşamaq deməkdir. Mən də dünyani belə qavrayıram. Həmçinin nar ələvilərdə Həzrəti Fatimənin rəmzi hesab olunur.

– **Valideynlik insanı başqalaşdırır, deyirlər, qızınız Nardan sonra həyatınızda hansı dəyişikliklər baş verdi?**

– Sığareti tərgitdim. Tuğrul hələ də çəkir. Hərdən bu barədə danışanda deyir ki, mənim uşaqlarım böyüyüb artıq (gülür). Düzü, heç nə etməyib, ancaq Narla vaxt keçirmək istəyirəm, amma çox çalışdığını üçün qızıma yetəri qədər vaxt ayra bilmirəm. Amma "yazmayım, bəsdir" deyə bilmirəm özümə. Cəhd edirəm, alınır. Qələmim "dayansa" da, düşüncələrim dayanır. Qızımı müxtəlif ölkələrdəki ədəbi festivalların hamısına aparmağa çalışıram, artıq bir neçə şair tanıyıb onlara "əmi", "xala" deyir. Nar fransızcanı öyrənir. Nara deyirəm ki, bəlkə, gələcəkdə şeirlərimin tərcüməsi ilə məşğul olasan.

– **Dünyaya övlad gətirməyi müqəddəslik əlaməti sayırsınız və "mən anamın yerinə şeir yazdım" deyirsiniz...**

– Bəli, çünkü Tanrı tərəfindən ərməğan edilən şeir bütün insanların ana dilidir. Deməli, şeir həm də analıqdır. Mən də anamdan ruhumuhopan kəlmələrlə, səslərlə yazıram.

– **Fəqət bəzən qadınların yaxşı şeir yazmamağına səbəb kimi analığı göstərib, yaratdığıları ən gözəl şeyin uşaq olduğunu düşündürlər.**

– Qətiyyən razı deyiləm. Türkiyədə qadın şairlər daha gözəl yazırlar.

– **Bəs niyə müsahibələrinizdə yalnız kişi şairlərin adını çəkirsiniz?**

– Doğrudanmı? Çox böyük xəta etmişəm. Və səhvimi elə burdaca düzəldim: Lale Müldür, Nilgün Marmara, Didem Madak, Gürsəli İnal, Oya Uysal, Arife Kalender, Çiğdem Sezer, Birhan Keskin, Qonca Özmen, Elif Nuray, Neslihan Yalman...

– **Cemal Süreya kimi siz də hamını bəyənirsiniz, deyəsən...**

– (Gülür). Cemal Süreya da əlavidir. Bizdə belədir: hər kəsi sevmək təlqin olunur. Hansısa şeirin başlığı, digərinin duyğusu, bir başqasının ilk misrası gözəldir. Yəni çox az şeir tapmaq mümkündür ki, bütöv şəkildə gözəl olsun. Öz yazdıqlarımız da, bəyəndiklərimiz də qüsurludur. Normaldır, çünkü bizlər xəta edən varlıqlarıq. Fəqət istəsək, qüsurdə belə gözəllik tapa bilərik. Düzü, Tuğrul Tanyol da bu xarakterimə görə məni qınayıb, amma bu yaşdan sonra dəyişə bilmərəm. Belə gəlmışəm, belə gedəcəyəm.

– **Adnan Özerin folklorдан qidalanan şeirləri olsa da, poetik dili zaman keçdikcə modernləşdi. Amma sizin poeziyada klassik əslubla yenilik birləşib. Bu qovuşma necə oldu?**

– Bu barədə "İkinci Yeni" lərdən nümunə gətirəcəyəm. "İkinci Yeni"nin əsas yeddi şairi var

– Edip Cansever, Turqut Uyar, Ece Ayhan, Sezai Karakoç, Cemal Süreya, Ülkü Temel, İlhan Berk. Əlbət, bu axına daxil olub sonradan öz yolunu tapan şairlər də var. Amma yeddiliyin içində qəlibləri ən çox sindiran, ənənəyə qarşı çıxan Ece Ayhan olub. Sezai Karakoç isə İslami şair idi. Edip Cansever mövcudluğun dərkini anladan, Turqut Uyar darıxmağı təsvir edən, Cemal Süreya isə "İkinci yeni" içərisində ən hibrid şairdir. Onun şeirlərində "İkinci Yeni"ni də görmək olar, "Qərib" axınında da, xalq şeiri izlərinə də rast gəlmək olar,

divan şeirinə da. Mənim də şeir anlayışım, şeir yazmağım C.Süreya kimi keçmişlə gələcək poeziya arasında körpü kimidir. Davadan, mübahisədən qaçan adamam. Hətta yüksək səslə danışmaq belə məni narahat edir. Şeirdə də sanki heç kimi incitməməyə çalışıram. Buna görə görmək istədiyiniz, istəmədiyiniz hər şey var misralarında.

– **Türkiyədə yaşayan şairlər arasında ən məşhurlardansınız. Heç şöhrətdən usanğıınız anlar olurmu?**

– Usanmağa vaxtim olmur (gülür). İstanbulda tıxaclar səbəbiylə taksi ilə harasa getmək ağılsızlıqdır, ona görə də əsasən, ictimai nəqliyyat vasitələrindən istifadə edirəm. Ötən gün metroda idim, bir gənc yaxınlaşıb “müəllim, sizin burda nə işiniz var?” soruşdu. Yəqin, elə düşündü ki, mən şəxsi maşınımla, mühafizə xidmətiylə harasa gedirəm. Sonra foto çəkdirdi ki, paylaşıb “Haydar Ergülenlə metroda” yazacağam. Belə. Şöhrət bəzən insanın xoşuna gəlir. Jurnallardan birində “Mənim oxuculanım” adlı yazıda qeyd etmişdim ki, oxucularım hamisini tanıyacağım qədər azdır. Məsələn, bank işçisi, parça satan, dəmiryolçu. Həyat yoldaşım buna görə sevinir ki, cəmiyyətin təkcə ziyalı təbəqəsi yox, hər kəsimindən məni oxuyan var.

– **20-yə yaxın jurnalə məqalələr, esselər yazırsınız. Müxtəlif janrlı yazılar şeir yazmağınızı mane olurmu?**

– Yazmaq səyahətdir. Sait Faik kimi, “yazmasam, dəli olaram” demirəm, fəqət yazmasam, dayana bilmərəm. Mənim üçün yazmadığım gün əbəs keçib. Tələbələrimə də izah etməyə çalışıram ki, heç bir fikriniz olmadan belə oturub yazmaq mümkünür, qələm sizi özü mənzil başına çatdıracaq. Hərdən deyirlər, “bir bilet alsam, tanımadığım yerlərə getsəm”. Yazmaq da budur elə. Sualınıza qayıdaq, yox, olmur. Arabir şeir də yazıram (gülür). Şeir onsuz da yazmağımı əsas səbəbidir, nəzm yazmasam, heç nə yaza bilmərəm, yəqin.

– **“Yaradıcı yazarlıq” dərslərini tədris edirsiniz, amma belə işə birmənalı yanaşılımr. Bir qisim düşünür ki, faydalı işdir, yazmaq istəyənlərə yol göstərir, amma bəziləri bunu sadəcə pul tələsi sayır. Belə düşünənlərin arqumentləri də yazmağın fitri istedad olmayı ilə bağlıdır. Siz necə düşünürsünüz?**

– Düzü, bu işdən o qədər də çox gəlirim yoxdur. Mən öyrətməklə kifayətlənmirəm. “Varlıq”

dərgisində seçilmiş müəlliflərin şeirlərini yayımlayıram. Bəzən bu müəlliflərdən mükafat qazananı da olur. Həqiqətən, şeirin sadəcə 5%-i Allah vergisi, qalanı çalışmaqdır. Həm də zaman dəyişib. Texnologiyaın inkişaf etdiyi müasir dövrdə insanların yönləndirilməyə keçmişdəkinə nisbətən daha çox ehtiyacı var. Mənim 60 yaşım var, amma hələ də yazmaqla bağlı nələrisə öyrənirəm.

– **Bəzi şairlər var ki, onları oxuduqca yazmaq istəyi yaranır. Sizdə də belə hal baş verirmi?**

– Oxuyub çox yazmışam. Bəzən özüm şair olsam da, Ömer Erdem, Cevdet Karan kimi yazmağın həsədini çəkirəm. Əsasən, gənclərə heyran oluram mən. Həm bircə həftə şeir oxumasam, yeni şeir yaza bilmərəm.

– **Bəzi şeirlərinizdə sanki məktub havası duyulur...**

– Düzgün müşahidədir. “Zərf” adlı şeirlər kitabım da var. Hər nə qədər sosialist olsam da, dəyərlərə qarşı mühafizəkar mövqedəyəm. Buna görə də şeirlərimdə məktub izlərinə rast gəlinir.

– **Qloballaşan dünyada şeirin gələcəyindən naümid deyilsiniz ki?**

– Bir ara düşünürdüm ki, poeziya ölü. Amma sonra bu fikrə gəldiyimə peşman oldum. İndi əminəm ki, yer üzündə son insan qalana qədər şeir yaşayacaq. Çünkü oxunmasa, yazılmasa, fərqində olmasaq belə, ruh kimi burada – yanımızdadır. Ola bilər, cilddən-cildə düşəcək, amma yaşayacaq. Şeirin gələcəyindən ümidiyi üzəməmişəm.

– **Cox sevilən bir şairsiniz. Sizcə, sizə olan marağın, sevginin mayasında hansı üstünlüyüñuz dayanır?**

– Yəqin, hamını sevdiyim üçün, ayıb olmasın deyə qarşılıq verirlər (gülür).

– **Bəs, sadəcə, oxucu müstəvisində tanışanlar üçün?**

– Onlar da şeirlərimi oxuyub sevirlər. Əslində, yazardıqlarıımız da özümüzə bənzəyir.

– **Yaş artdıqca bəzi həqiqətləri daha yaxşı anlayırıq. Sizcə, Haydar Ergülen kim olmalıydı, kim oldu?**

– Mən hekayə yazarı olmaq istəirdim. Erkən gəncliyimdə yayımlanan hekayələrim də var idi, amma universitet vaxtı şeir də yazmağa başladım. Bir, iki, üç... Bir də gözümü açdım ki, şairəm. Fransızca, ispanca, ərəbcəni bilmək, tərcümələr etmək istərdim. Şair kimi isə uzun şeirlər qələmə

almağı arzulayıram. Yaş artdıqca yazdıqlarımı bəyənmirəm. Mən bunu Cemal Süreyada gör-müşdüm ilk dəfə. O, yazdıqlarını bəyənmirdi. Yaş artdıqca bu məsələnin mahiyətini anladım. İnsan hər zaman daha yaxşı, daha fərqli yazmaq istəyir. Amma iş orasındadır ki, bu "daha"nın nə olduğunu heç vaxt bilmir. Bilsə, yazmaz onsuz da.

– İndiyə qədər 16 şeir kitabınız yayımlanıb. Bu da təqribi 1.000 səhifədir. Bəs bəyən-mədiyiniz nümunələri çıxsaq, yerdə neçə səhifəlik şeir kitabınız qalar?

– Yüz səhifə-filan, yəqin (gülür).

– **Türkiyə ədəbiyyatı üçün klassikləşmiş bir çox yazarla şəxsi münasibətiniz olub. İstərdim ki, onlarla bağlı bir neçə xatirənizi oxuyucular üçün danışasınız.**

– Fazıl Hüsnü Dağlarca ilə bağlı maraqlı bir xatirəni danışım. Deməli, F.H.Dağlarcانı uşaqlığımdan sevirdim, haqqında kitab da yazmışam. 1983-cü ildə İstanbula islamək üçün gələndə "Vaqon" adlı kafedə Ahmet Sosyol adlı dostum Dağlarca ilə məni tanış elədi. Çox həyəcanlıydım. Ahmet Soysalla nərd oynayırdılar. Bitirdilər, Dağlarca məni çağırdı oynamaya. Gəlib özümü təqdim etdim "salam, mən Haydar Ergülen", dedi ki, uzatma sözü, otur qarşımızda, bir əl oynayaq. Nərdi bilmədiyimi söyləyəndə "nərd oynaya bilməyəndən şair olmaz" dedi (gülür). Düzü, hələ də bir o qədər yaxşı oynamıram. Təbii, sonra mehribanlaşdıq. Tez-tez görüşürdük. Çox içirdi. Təqaüdünü alanda 40 şüsha içki alırdı. O dövrlərdə tez-tez qiymət artımı olurdu, ona görə ehtiyat olaraq alıb yığırıcı ki, birdən rakının qiyməti də bahalaşar. Belə içməyinə görə xəstəlik tapdı. İçməyi tərgidəndən sonra bir butulkanın üzərini imzalayıb mənə göndəmişdi, hələ də xatirə kimi saxlayıram onu. Yaxşı yadımdadır, Frankfurtda kitab sərgisinə getməli idik, hətta orada Dağlarca barədə bir məruzəm də olacaqdı. Amma gedə bilmədik, vəfat etdi. Cənazəni aparanda bir xanım həkim yaxınlaşıb "F.H.Dağlarca sizin üçün şeir yazıb" dedi. Çox sevinmişdim, uzun bir şeir idi, özü yaza bilmədiyi üçün həkimə yazdırılmışdı. İstədim əlyazmanı, vermedi. Dedi ki, xatirəsi var məndə, sizə ancaq surətini göndərə bilərəm. Mən də razılaşdım. Bu hadisənin üzərindən bir aya yaxın zaman keçdi. Xanıma e-mail yazıb şeiri istədim. Və Dağlarca "son zarafat"ını da etdi: Xanım həmin gün tələsik taksiyə minib və şeiri taksidə unutmuşdu...

Digar bir xatirəni də Ece Ayhanla bağlı danışım. Deyəsən, mənə kino həvəsi 30 il dostluq etdiyim

Ece Ayhandan keçib. Heç unutmaram, bir dəfə onun hansısa misrasıyla bağlı "həmişə şairlərdən burada nə demək istəmisiniz?" deyə soruşurlar, bəs bu misrada sən nə demək istəmisən? deyə soruşdum. Çox güldü. "Bilmirəm, demişəm, keçib gedib" söylədi. Həqiqətən, nə demək istədiyini özü də unutmuşdu.

– **"Niyə şeir yazırıq" adlı kiçik yazınızın son cümləsi belədir: "Eşq şairiyəmmi, bilmirəm, amma eşqlə yazıram". Sizcə, eşq şairi olmaq tənə ediləcək bir haldır mı?**

– Yox, qətiyyən belə düşünmürəm. Eşq yaradılışın mahiyətidir. Hər şair eşqi yazır. Sadəcə, məndən əvvəl eşq haqqında elə gözəl misralar yazılıb ki, özümü belə adlandırmagım doğru olmaz.

– **"Ben neyim?", "Gam heca, taş hece" kimi eksperimental şeirləriniz var. Bu forma oyunlarına, modernist manevrlərə şairlər, adətən, gənclik illərində baş vururlar.**

– Gənclik vaxtı yaza bilməmişdim, sonradan öyrəndim (gülür). Bunlar, əslində, oyundan çox, yaşadıqlarımdır. "Gam heca, taş hece" Bingöl bölgəsində yoxsul uşaqların yaşadığı binada zəlzələ haqqındadır. O fəlakətdə 80 uşaq həyatını itirdi. Çox təsirlənmişdim bu faciədən...

– **Kitabınızda başqalarının dilindən yazdığınışiniz şeirlər var. Ədəbiyyatda başqasının yerində olmaq çoxmu çətindir?**

– Mən bir qadın şair adı uydurdum və illərlə sanki onun yazdığı şeirləri, məktubları fransızcadan tərcümə etdim. Halbuki bu nümunələrin hamısını özüm qələmə alırdım. Çox yaşlı bir ədib bu barədə yazı yazmışdı ki, Türkiyədə belə məşhur şəxs oxunmur, yaxşı ki, Haydar Ergülen tərcümə etdi. Sonradan nəşriyyat sahibi ona həqiqəti demişdi. Bir gün məni hava limanında görüb "biabır elədin mənə" dedi. Başqasının yerinə yazmaq çox gözəldir. Onsuz da yazdıqlarımızı oxuduqdan sonra insan şübhələnir ki, bunu mən yazmışam, yoxsa başqası?

– **Bəzən şairin özünün zəif hesab etdiyi şeiri oxucular çox bəyənir. Sizin yaradıcılığıınızda belə bir hal olubmu?**

– Əlbəttə, olub. Amma nə edə bilərəm, sadəcə içimdə narahat olmuşam. Ahmet Muhip Dranası "Fahriye abla" adlı zəif bir şeirlə xatırlayırlar. O, ölmədən önce "notariusa gedib bu şeiri adımdan çıxaracağam" deyirmiş (gülür).

Söhbətləşdi: Fərid HÜSEYN

DƏRGİDƏ KİTAB

YAĞIŞ ADAM

alizada NURİ

DƏRVİŞİN MƏKTUBU

Haçansa günah edib
Əzab çəkən əlləri
Qoymağın yer tapmamaq –
Nə ağır sitəm imiş...

Açıb qanadlarımı
Yenə gəzmək istədim,
Sən demə, bu yer üzü
Ocaq-ocaq qəm imiş...

Kola sığınıb qalan
Bir çiçəyi çağırdım,
Səhər şəhini içən
O çiçək də dəm imiş...

Sən demə, payızın da
Kədəri varmış, Allah,
O ağacın gözləri
Bildim, nədən nəm imiş...

Gündüz gün işığını
Qızlar səpdi üstünə,
Bu gecə məhbusuna
O bayquş həmdəm imiş.

Gah səhra qumu oldum,
Gah da ki sahil qumu,
Yenə üzüdüm, Allah,
Yenə günün kəm imiş...

Susdura bilmədilər
İçimdəki bu EŞQİ,
İlahi, sən verən EŞQ
Nə yaman ötkəm imiş!

Adəmdən miras qalan
Bu dünyaya uduzdum, –
Məni uduzduran da
Elə o Adəm imiş...

Min ildi, bir Məcnunu
Dünya ovuda bilmir,
Gözlərin ağrısına
Göz yaşı məlhəm imiş...

Mən bir sözün içina
Necə sığdım, İlahi? –
İlahi, bir kəlmə söz
Neçə min aləm imiş?!

YOXDUSA

Hər deyilən Söz deyil ki, əfəndim,
Üç eyhamı, beş məcazı yoxdusa.
Bir hecası əsir düşüb Vətənin,
Və-tən olmur bir hecası yoxdusa.

Canım hər gün oynayırdı ələmnən,
Bir ləl tapıb böldüm onu lələmnən...
...O, özünü bir gün vurdu qələmnən, –
Neynəyəydi, tapançası yoxdusa!?

Məndən ağır bu minnəti neynirəm?
Əl yandıran əmanəti neynirəm?
...Dünya boyda imarəti neynirəm,
Sənə baxan bir bacası yoxdusa?..

ÖMÜR – YANMIŞ ZƏMİ KİMİ...

Suçəkən kağız kimiyəm,
Gəzdırırm can yerinə.
...Günəş deyil, bəlkə, qandı,
Yığılıbdı dan yerinə!

A bənövşəm, ara-sıra
Baş çək bu eşq yarasına.
...Adam gördüm, parasına
And içir vicdan yerinə.

Məni sevgi fəslı çəkir...
O ilahi səsmi çəkir?
O kimdi, eşq rəsmi çəkir –
Sinəmin kətan yerinə?!.

Yaralı quşa oyandım,
Gecəylə qoşa oyandım.
Bu sübh yağışa oyandım,
Dinlədim azan yerinə...
Bax, o gilənar bağları
Sanki bir qız dodaqları...
...Sinəmdəki bu dağları
Qəm tutub duman yerinə...

Ömür – yanmış zəmi kimi,
Su basmış zirzəmi kimi...
...O qız – batan gəmi kimi,
Dönmədi liman yerinə...

DUA

Balıqçı toruymuş ömür deyilən,
Hamı öz torunu yığib gedəcək.
Qoyun bu sevincə şəkil çəkdirim,
Bir azdan harasa çıxıb gedəcək...

...Nə yaxşı, bu gecə səhərə çıxdı,
Bağrı çatlamadı bu tənhalıqdan.
Hamı göy üzünə tor atıb... durub
Qızıl bəxt istəyir "qızıl balıq"dan...

Mən yerə asiyəm, göylər də uzaq,
Nə yaxşı, ruhumun göy atları var.
Məni bu dünyada tapmaq çətindi,
Tapacaq – kimin ki, qanadları var...

...O xoş gün nə yaman uzağa düşüb, –
İlahi, bu yolda yorulub hamı,
İndi ürəyindən sınır adamlar,
İndi çörəyindən vurulur hamı.

Qaldı cavan başlar dar ağacında,
O cavan saçlara indi dən düşür!..
İlahi, bu dünya bir damla yaştək,
Bəlkə də, haçansa gözündən düşüb?!

...Şairi vağzalda gecələyirmiş...
Taciri bir hotel nömrəsindədir.
Çörək növbələri azalıb bir az,
Adamlar xoşbəxtlik növbəsindədir...

...İlahi, ümid ver, əkim canıma,
Haçındı yerini qazıb qalmışam.
Bu həyat qərib bir şəhər kimidi,
Mən də bu şəhərdə azıb qalmışam...

...Dilini ay bilir, mənə də öyrət
Hər gecə o ayla danışan qızın.
İlahi, bir dəfə üzünü göstər,
Adamlar bilmir ki, hara yixılsın...

SƏNİ ALDATMAĞIM GƏLİR...

Bu laylanın dizi üstə
Baş qoyub yatmağım gəlir.
Könlümə bir sevda salıb,
Başını qatmağım gəlir.

Bu necə ovçudu axı –
Tətikdə əsir barmağı?
O quş mənə elə baxır, –
Özümə atmağım gəlir...

Çıxbı getdi yar uzağa,
Çəkir məni yol uzağa...
O üşüyən yalquzağa
Bir ocaq çatmağım gəlir.

O kimdi yazmaq öyrənir?
Hər gün uduzmaq öyrənir...
Torpaqda üzmək öyrənib,
Dənizdə batmağım gəlir...

Qaça-qaca gəlib, deyim, –
O ümid közərib deyim...
...Bu dünya düzəlib, deyib,
Səni aldatmağım gəlir...

SEGAH HAVASINA KÖKLƏNİB BU SÖZ...

Daşın içindədir mənim çörəyim,
Daşa necə batsın bu yumşaq qələm?
Segah havasına köklənib bu Söz,
Ağlar o havaya bu uşaq – qələm...

Dünən aciz idim, dünən əfəldim,
Nələr öyrətmədin mənə, a fəndim!..
...Hər gün ürəyimi çalır, Əfəndim, –
Sinəm üstündəki bu yanşaq qələm...

Hələ neçə dərdə ağlayacaq söz,
Dünyanın sonunu haqlayacaq söz...
Bir gün gözlərimi bağlayacaq söz,
Bir gün məzarımı qazacaq qələm...

Bu sənən ocağa köz gətirməsə,
O əyri kələfi düz gətirməsə...
Çörək gətirməyən kişilər kimi,
Bir gün dimdiyində söz gətirməsə,
Özünü ahından asacaq qələm...

SƏNİN ADINA ŞƏHƏR

Mən sənin adına şəhər salmışam,
Hər gün ad seçirəm küçələrinə.
Oturub şəhəri tumarlayıram,
Saçımı sərmışəm gecələrinə...

Gəl, öz şəhərini göstərim sənə,
Gəl, öz şəhərini sənə tanıdım.
Mən sənin adına şəhər salmışam,
Ürəyim – şəhərin baş meydanı...

...Tikdim ürəyinin sahillərində.
Qoymadım canımdan bir az yan keçə.
Qala qapısıyam mən bu şəhərin,
Təkcə sənin adın qapıdan keçə...

Bir azca təzədi, bir az da qədim,
Bir azca gündüzdü, bir az da axşam.
Sənə bu dünyani verə bilmədim,
Sənə dünya boyda şəhər salmışam.

Səni şah seçmişəm öz şəhərinə, –
Nə fərqi, sarayı, ya taxtı olsun?
Mən sənin adına şəhər salmışam,
Saldım ki, SEVGİNİN PAYTAXTI olsun!..

Bu şəhər oturub səni gözləyir,
Gəlsən, çıçəyinə şirə gələcək.
Dünyada nə qədər sevən adam var,
Bir gün bu şəhərə pırə gələcək...

...Mən sənin adına şəhər salmışam,
Hər gün ad seçirəm küçələrinə.
Oturub şəhəri tumarlayıram,
Saçımı sərmışəm gecələrinə...

BİR DAMLAYLA DAŞMAQ

Bir dil tapdım, düz söz deyib,
Hərdən-hərdən "çəşmaq" üçün.
Şairlər şeir uydurub,
Dünyaya sataşmaq üçün...

Bir gün çəkib dodağına,
Qonaq gəl eşq ortağına...
Çıxmışəm SEVGİ DAĞINA,
Sənə tərəf aşmaq üçün...

Gözüm yaşı gözümüzdə dən...
Hər ürək – bir eşqə vətən.
...Bir damla sevgi də hərdən
Bəs eləyər daşmaq üçün...

YERLƏ GÖY ARASINDA

Durnalar dəyir buluda,
Yerə lələklər tökülür.
Göydə bahar bayramıdır,
Yağış-yağış zər tökülür?!

...Mən tənha bir bayquşam,
Sən də təksən, İlahi.
O qədər ulduz içində
İtəcəksən, İlahi...

Göyün altı niyə belə
Bulud-bulud qırışdı?
Göydən baha gələn söz
Yerdə qəpik-quruşdu...

Bu gün düşüb qollarım,
Amma dünən qucaqdım.
Sən olmasaydın, yenə
Sənə inanacaqdım.

Dedim ACAM bu EŞQƏ,
Demədim ki, acı ver.
Yixılrıam, İlahi,
Bir ümid ağacı ver...

Yuxuda gördüm ki, sən
Birtəhərsən, İlahi.
Yerdə çoxdu ağlayan,
Əynini qalın eylə;
Üşüyərsən, İlahi...

BİR AZ TƏZƏ DƏRDƏ DÜŞƏK...

Gəl çıxaq bu nağıllardan,
Gedək həyatı öyrənək.
Min adamı ağlamağa
Bir cüt bayatı öyrənək.

Bəlkə, yerə bir də düşək?
Düşək, pərdə-pərdə düşək.
Bir az təzə dərdə düşək,
Bir az boyatı öyrənək.

Kim bağladı baxtıımızı?
Kim sindirdi taxtıımızı?
...Tanrı bilir vaxtıımızı, -
Gedək saatı öyrənək...

YAĞIŞ ADAM

İçimdə nimdaş kədər,
Əynimdə nazik payız,
Üşüyürəm, ay ana.

Sinəm ağrıyır bir az,
Dərdi üst mərtəbəyə
Daşıyıram, ay ana.

Mən sevdiyim o yarpaq
Yenə qoşuldu qaçı...
...İndi o yarpaqsız ağacı qucub
Yaşayıram, ay ana...

ŞƏHİD ŞEİR

Cəbhədə balası ölen
bütün analar şəhiddi!..

...Şəhiddi – qara kağızın köz kimi yandırıldığı
o qızın barmaqları.
o qızın barmağındakı nişan üzüyü...

Şəhiddi – həlak olmuş əsgərin
cibindən tapılan sevgi məktubu!

Şəhiddi –
göz yaşı
qan kimi damcılayan yetim qalmış o arzu!..

...O şəhidi bağrına basan
beş qarış torpaq da şəhiddi.

Şahiddi və şəhiddi bu qəmə ağlayan
payız...

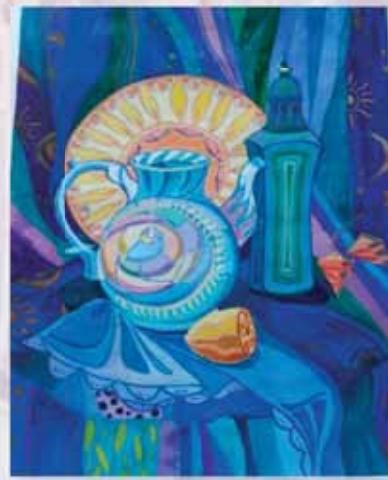
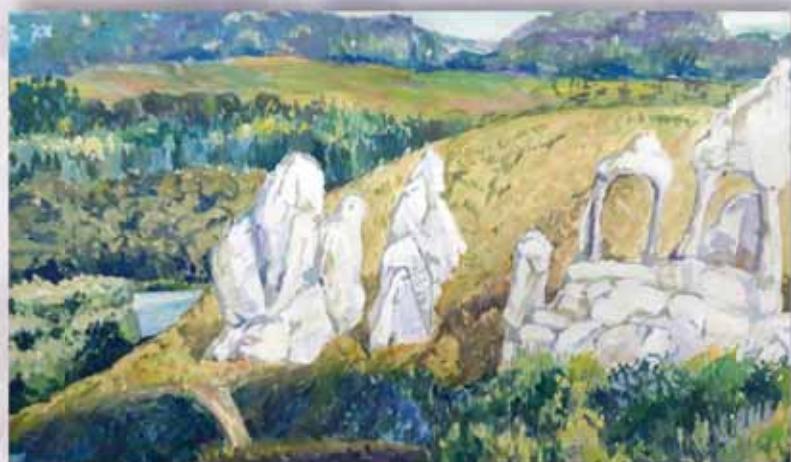
...O şəhidin Eşqinə
qara geyib gecə də...

...Bir cüt qərənfil qoyun bu şeirin üstünə,
Bu şeir də şəhiddi!..

...Bu şeirin uğrunda şəhid düşdü bu şair...

Aysu Sahibqızı

2004-cü il təvəllüdüdür. Voronej şəhər uşaq rəssamılıq məktəbində oxuyan həmyerlimiz, rənglər dünyasına səyahəti çox sevir. Müxtəlif vaxtlarda Beynəlxalq uşaq rəsmləri festival müsabiqəsində diplom və mükafatlarla qalib olan balaca rəssama uğurlar diləyir, fəxrimiz olmasına arzu edirik.

ISNN 0134-522
İNDEKS AZ 1000 2 AZN

